

A
HADVEZÉR

ÉS
HADTUDOMÁNY ALAPELVEI

AZ
ÚJABBKORI HADJÁRATOK TÖRTÉNETÉVEL

FELVILÁGOSÍTVA.

ÍRTA:

ASBÓTH LAJOS.

Nem sokaság és tudatlan nyers erő, hanem a
tudomány s ügyes gyakorlat vívja ki a győzelmet.

ELSŐ KÖTET

PESTEN.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

ELŐSZÓ.

E munka célja: nem csak a hadvezér állását, kellő tulajdonait vagyis tehetségeit s a kiképzettség azon irányát és fokát, melyre szüksége van, meghatározni; hanem egyszersmind az újabb korban kifejtett hadtudományt alapelveiben tüzetes ismertetés és tanulmányozás tárgyává tenni.

Az újabbkori hadi események elősorolása, a hadjáratok leírása s egyes csaták részletesebb ecsetelése fognak feladatunk megfejtésében vezérfonálul s felállítandó elveink körül felvilágosításul szolgálni s így remélem, hogy e mű nem csak az újabb hadi történelemnek kézikönyveként lesz tekinthető; de ép úgy a szakértőnek bűvárlataira, mint a harczias magyar ifjúságnak oktatóként szolgáland, sőt még a nagyobb közönségnek is érdekes olvasmányt nyújtand.

A szerző.

A
HADVEZÉR.

ÍRTA:
ASBÓTH LAJOS.

ELSŐ SZAKASZ.

A

HADTUDOMÁNY ÁLTALÁBAN.

A hadtudomány tárgya.

A politikai célok, melyeknek elérése végett háború indítatik, katonai célokra s feladatokra vezetnek, mely feladatoknak a rendelkezésre álló anyagok szerinti legcélszerűbb megoldása a hadtudomány tárgyát képezi.

A katonai tervezetek támadók vagy védelmi lehetnek. Ezek között áll a látszólagos vagy tüntető hadászat, mely mind ebbe, mind amabba vág.

A katonai tervezetek kivételének fő tényezői: a hadi eszközök; ezeknek minősége határozza meg eleve a megoldás lehetőségét, a várható sikert; míg részbeni hiányuk vagy elégtelenségök a végrehajtást nehezíti, sőt egészen lehetlenné is teszi, mely esetben azután a háború útján elérni remélt politikai célokról is lemondani kénytelenek leszünk.

A hadi eszközök legelsőbbike a h a d s e r e g: ez anyagi és szellemi erők öszletéből áll. Minthogy pedig az anyagi erők és eszközök ritkán elégségesek a feladat megoldására, ennél fogva a hadsereg fő kellékét a szellemi erő képezi.

Minél jobbak s megfelelőbbek az anyagi eszközök, annál nagyobb anyagi erőt fogunk általuk kifejteni s minél inkább fokozhatjuk fel a hadsereg szellemi erejét, annál több s biztosabb sikert várhatunk az anyagi erők okszerű fölhasználásától. Nem elég tehát, ha a hadsereg rendezve, szabályozva s kellő fegyelem alatt van: hanem egységet is kell bele hozni, lelket bele oltani, mert itt is, mint mindenütt, a hány az egyén, annyiféle a nézet, annyi az akarat; ha azonban a vezér az egyesek akaratát s így az egész sereg szellemét a magáéval öszhangzásba hozni s ennek minden tekintetben alárendelni képes, úgy — de csakis így — a legnehezebb, sőt gyakran lehetlennek vélt feladatnak is sikerülend megfelelnie.

így tehát a hadvezér főfeladata: a hadseregnek mind anyagi, mind szellemi képességét a lehető legmagasabb fokra emelni.

A seregnek azonban élnie is kell! Az élelmezés módja, az élelmi szerek elegendősége nagy tényező s a seregnek mozgalmaira, egészségi állapotára, erejének kellő kifejtésére és elégedettségére nagy befolyást gyakorol; mit a körülményekhez képest a leg-

czélszerűbben elintézni, a legnehezebb feladatok közé tartozik.

A hadseregnek továbbá jól kell felfegyverezve lennie s pedig kellő tekintettel ama nagy különbségre, mely a fegyverekben s különféle fegyvernemekben van.

Azon serege mely a fegyverzetre nézve előnyben van, már ez által túlsúlylyal bír ellene felett; de ez előnyt valósítani, a fegyvernemeknek megfelelő harcztórfe választani; a pontokat hol s a távolságot melyben a különböző fegyvernemek legczélszerűbben működhetnek — felismerni, meghatározni: ez igényel legtöbb tapintatot, jártasságot's tudományt.

A fegyvernemeket jól megkülönböztetni s mindeniket a maga nemében ismerni; felállításuk, elhelyezésük, összpontosításuk s a távolság körül, melyben működni képesek, czélszerűen intézkedni; minden fegyvernemet a csapatok szabad mozgásával öszhangzásba hozni; mennyiségbeni, azaz nagyobb vagy kisebb számbani részvétüket s a pontot, hol a főterv kivételére a csatában fellépve működjenek meghatározni, végül pedig ezt a harcban gyakorlatilag ki is vinni: ez a vezérnek úgyszólván fő ereje s ha mindezt sikerrel teszi, ha bánásmódja ezenkívül a sereg szellemét emeli és az élelmezési rendszer megfelelő, akkor a hadsereg szeretetét s bizalmát bírni s ép ezáltal a győzelem babérját bizton remélhetni fogja.

A seregnek — a mi mozgékonyságát illeti —

feladata: nagyobb meneteket a harczszíntéren, mozdulatokat pedig a csatatéren tenni; mely menetek s mozdulatok a términőségtől, az élelmezési rendszertől, a sereg szervezetétől s fegyverzetének állapotától, minőségétől mindig többé kevesebbé függenek. A XVIII-ik században az élelmezési ügyet csupán rakhelyek s felállított raktárak segítségével kezelték. I. Napóleon alatt azonban felmerülvén a zsarolási rendszer (requisitio), ez igen nagy befolyást gyakorolt a seregek mozdulataira. Nem különben nagy számbavételt igényelt akkor a seregmozgalmakra nézve, magának a hadseregnek kisebb vagy nagyobb számbeli ereje s az illető térnek minősége; mert a múlt századokban alig volt egy-két főút melyen a sereget minden hozzájuk tartozó szerrel s hadi készletekkel biztosan útnak indítani lehetett volna; *míg* most számos, jó karban levő műút s vasútvonal áll rendelkezésünkre, melyeken a legnagyobb könnyűséggel tízszerte gyorsabban lehet a katonaságot egyik helyről a másikra szállítanunk. A szellemi közlekedés végre a távírdák által ezer- meg ezerszerte nagyobb sebességgel történvén: e körülmény is felmérhetlenül segíti elő a seregek mozgékonyását.

Az általános haladás s a földtér gondosabb művelése jelenleg azon vidékeket is járhatókká tette, melyeket ezelőtt mocsárok s áthathatlan erdőségek lep- tek el. Egyes területeken, hol ezelőtt egy századdal

alig néhány ember lakhatott, most ezrek élnek jólétben; míg ott, hol régen nagy sivatagokon roppant seregek minden akadály nélkül, szabadon mozoghattak, most vetések, szőlők, kertek, számtalan falvak állanak; a szorgalmas művelés alatt álló terület keresztül kasul van csatornázva s így a sereg jelenleg ezen akadályok miatt csak keskeny vonalokon juthat előre vagy mehet jobbra s balra.

Ezen anyagi változások a hadseregek vezetését a gyakorlatban igen módosítják, nehezítik. Így most a vezérnek a harczszíntért minden részletében tanulmányoznia, a sereg meneteit, egyes mozdulatait éhez alkalmaznia, a sereget a szükséghez képest czélszerűen szétosztania, meg ismét összpontosítania kell: mi hasonlóan súlyos és sok jártasságot igénylő feladat.

A vezérnek viszonya az államhoz.

A mint az időszakokkal az államok s a kormányformák változnak, úgy ezek szerint a hadvezér is az állam ellenében más és más állást foglal, ahhoz más és más viszonyba jut. Demokraticus köztársaságban például egészen más állása van, mint oligarchiái vagy monarchicus alapon rendezett államban.

Az előbbiben a vezér csupán a néptől függ s ennek felelős. A nép nem érti át az elménczkedéseket, fondorlatok nem vezetik tévútra; a hadtudomány alapján kivitt oldalmeneteket s czélszerű hátrálásokat, miket a hadvezér szükség esetén teszen, nem fogja fel, nem méltatja s csupán a látszólagos vagy valódi eredményeket, előrenyomulásokat és győzelmet látja át; ezek szerzik meg a vezérnek a tömeg elismerését, míg a mégoly mesterileg és ügyesen véghez vitt fordulatok, oldalmozdulatok stb. csupán a szakértőnéi nyernekek érdemet s méltánylást.

Köztársasági államban tehát a vezérnek bátornak, merésznek kell lennie. „A ki mer az nyer” ez legyen jelszava s positiv eredményekkel iparkodjék előálítani. Egy egész nemzet előbb fogja a nagy szerencsétlenséget elnézni s megbocsátani, semmint a szerényebb szerencsét, melynek nincs nagyszerű eredmé-

nye, felfogni s méltányolni. Ha a vezér a nép bizalmát s szeretetét megnyerte: úgy nincs oka cselszövényektől s fondorlatoktól tartania.

Egészen más helyzetben áll a hadvezér monarchicus államban.

Itt vagy a fejedelem maga a fővezér, vagy ha nem, akkor a fővezér a fejedelemtől függ s a fejedelmi környezet befolyása alatt áll.

Az első eset, a hadviselésre nézve mindenesetre kedvezőbb, mert a fejedelmi vezér minden erejét saját kezében pontosítja össze; vele szabadon rendelkezhetik, politikáját maga képviseli s úgy működik a mint akar; míg a hadvezér, kinek akarata nem független, ki teljhatalmú fejedelmének felelős, úgyszólván csak félve mozoghat; szabadon és ha kellene rögtön az állam erejével nem rendelkezhetik s így nem lehet elegendő biztossága, bátorsága merészebb vállalkozásokba fogni, mert tudván, hogy ha baleset éri, fejedelmének kegyét veszteni: nincs kellő erkölcsi szabadsága, támasza. Monarchiában, tudjuk, hogy a nyilvános mellett a titkos politika is mindig nagy szerepet játszik s így a vezér sokszor ép azon pillanatban kénytelen pályafutását végezni, mikor a főcsapás kivételére készül, ép akkor távolíttatik el cselszövények által seregétől, midőn a sikerdús eredmény úgy szólván már kezében van.

A vezérnek viszonya a sereghez.

A számtalan és soknemű eshetőségek, váratlan körülmények s előre ki nem számítható tényezők mellett, melyeket a hadvezérnek hol leküzdenie, hol rögtön megelőznie, hol velők szembeszálnia s a netán veszélyeseket lehetőleg ártalmatlanokká tennie kell: mindezek mellett fő igyekezete az legyen, hogy legalább hadseregének szelleme bizalmas maradjon s egész seregét mindig jó hangulatban tarthassa.

A sereg emberekből áll. De a teremtő minden embernek szabad akaratot adott s így a hadseregben annyi az akarat, a hány az ember.

Ezen ezer meg ezer különböző akaratot egybeolvasztani, egy ezél felé irányozni és egyesíteni, hogy mindenben és mindig csak az ő saját akaratához módosuljanak s annak önkény tesen és teljes jó szívvvel hódoljanak: ez legyen, mint fentebb mondáin, a vezérnek fő célja, fő feladata; mert bár a fegyelem s a kapott parancsnak vakon engedelmeskedés a katonának beiktatásakor már vérébe oltatott s bár a fővezér ennek folytán várhatja is, hogy az egész sereg rendeleteinek tömegesen nem fog ellene szegülni, ha pedig egyesek vagy a seregnek egy-egy töredéke ellene szegül is, ezeket a többiek által parancsainak kivite-

lére még mindig kényszerítheti; bár abban is bízhatik némileg, miszerint mindenki belátandja, hogy a fegyelem felbomlása nem csak az egészre, de az egyesekre nézve is káros sőt veszélyes s ennél fogva attól bárki óvakodni fog: mindemellet ez indokok csak mindennapi körülmények közt és győztes helyzetben nyújtatának a fővezérnek biztosítékot, míg szerencsétlen körülményekben és balesetekben alig leend képes csupán a merev fegyelem által összetartott s büntetéstől rettegő katonáit rendre, engedelmességre szorítani. Hogy végre e merev fegyelem alapján minden eshetőségek közt fentartható leend-e a kellő hadifenyíték s hogy csupán fegyelem által összetartott seregünkkel súlyos feladatokban és válságos pillanatokban képesek leszünk-e teljes erőnk kifejtésére? — ezek igen kétséges kérdések, s feladatának elérésére más eszközt s módot kell a vezérnek keresnie, sőt úgyszólván teremtenie.

Ez eszközt a vezér csak saját személyében keresheti s úgy lelend meg, ha mély s bölcs belátását, ismereteit, tapasztalatait egy szóval túlnyomó szellemi tehetségeit az egész sereg elismeri; ha e seregnek szeretetét, hű ragaszkodását s tiszteletét kiérdemli, ha modora megnyerő s bánásmódja olyan, hogy minden alárendeltje benne nem csak a szigorú parancsnokot, de a gondos atyát is tiszteli. Ekkor, de csak ekkor fog a sereg a hadképesség azon polczára emelkedni,

hogy akaratlanul ugyan, de mégis szellemi tehetségekkel, testtel és lélekkel működő gépet képezend.

Az eredmények, melyeket a háború által elérni ezelünk, különfélék lehetnek s ha közönséges körülmények közt az óhajtott cél elérésére a szigorú fegyelem üdvös tényezőnek látszik is: beállhatnak s rendszeren be is állanak a súlyosb helyzetek, elérkezik a nagyobb szerű vállalatok szükséges véghezvitele s ekkor már csak úgy érünk sikert: ha a seregnek minden egyes tagja a vezérhez, a közös ügyhez ragaszkodik; ha a közös cél elérésére mindenki egész erejével törekszik s ezt nem vakon, hanem készséggel, ragaszkodással, önfeláldozással teszi.

Minél inkább emelheti érvényre a vezér hadseregében ezen tulajdonokat; minél nagyobb mértékben létezik a seregben az önmunkásság s tagjaiban egyenkint az önfeláldozás kötelességének érzete: annál inkább számolhat ő bármily viszonyok közt sikerdús eredményre; s ha ezen erkölcsi tényezők felett seregében rendelkezhetik, ő maga pedig a célra vezető irányt tisztán és határozottan kijelölni, seregének mintegy bemutatni képes: akkor nem kell az erők szétoszlásától, elválásától tartania; mert bizony számíthat arra, hogy a netán eloszlott részek az egyevsült működésre s elhatározott, elrendelt összpontosulásra teljes erővel fognak csatlakozni.

A hadvezérnek kiképzettségéről.

A hadtudománynak legbiztosabb forrása: a történelem; ebből meríti a hadapród s a fiatal tiszt első elméleti ismereteit; ebből vonja ki a hadvezér azon mozzanatokat, melyek helyzetéhez hasonlók s így a követendő útra utalnak.

Az első, ki hadtant írt, Xenofon volt; ő azonban a háborút csak képzelt alakban állítja az olvasó elé s minden képzelhető esetet leír, mely a hadsereget érheti, valamint azt is előadja, mit kell a vezérnek ez vagy amaz esetben tennie, mihez kell magát alkalmaznia.

Polybios már valóban véghezvitt hadműködéseket sorol elő; ezeket bírálataival felvilágosítja, taglalja s kimondja ítéletét a felett: melyek voltak ezélszerűek és üdvösek, melyek károsak és célellesenek.

Ezenkívül a többi görög és római hadtörténeti írók csupán vázlatát, leírását adják ez vagy ama hadjáratnak s ha beereszkednek is mélyebben a hadtudomány egyik vagy másik szakrészébe: mind e mellett meghatározott rendszert, melyet a hadvezérnek követnie kell, nem állítanak fel. Az újabb idő szakértői azonban ezt is megkísértették s a hadtörténet mellett

a hadvezetésnek eldönthetlen alapelveit törekedtek megállapítani. Mennyire lehetnek ezen elvek minden helyzetre alkalmazhatók s mindig követhetők vagy épen döntő erejűek: ezt meghatározni lehetlen; mert ha a stratégiában némely általános szabályt felállítani lehet is: még azért e szabályokat minden esetben szigorúan követni nem volna tanácsos.

Már előbb említettük, hogy a háborúban sok véletlen eset, nem várt s előre nem látható változás jön közbe, melyek folytán szigorúan körülírt szabályokról még csak szó sem lehet.

Minden más mesterséget lehet többé kevesebb határozott szabályokra visszavezetnünk s mindenikben elvont rendszert felállítanunk, mert itt csak élettelen elemek működnek, melyeknek szintén csupán élettelen, előre kiszámítható akadályokat kell leküzdeniök: de a hadvezérnek szellemi erők állnak ellenében, öneki öntudatos akadályokat kellend legyőznie, a melyek azonfelül roppant anyagi erővel lépnek ellene a síkra s minden törekvésüket az ő pusztulására, vesztére irányozzák. A hadvezér élő, mozgó elemekkel áll folytonos küzdelemben, olyanokkal, melyek tervet tervvel törekszenek megghiúsítani.

A vezér terve alapokon emelkedik ugyan s a pillanatnyi helyzethez van mérve, de azért soha sem tudhatja, nem fogja-e majd az ellenség terve a kivitelt meggátolni; s szándékának rögtöni megváltoztatá-

sara kényszerülhet, ha ellenének mozdulataiban csalódott s ezek másként történnek, semmint ő előre gyanította vagy várta.

Ha a hadvezér tulajdon seregének mozdulatai által az ellen mozdulataira hatni, azoknak mintegy törvényt szabni tud; akkor már félig győzött — s ez legyen fő igyekezete: ne engedje — ha csak bármi-ként is lehetséges — hogy az ellenség az ő mozdulatait szabályozza, hanem írjon ő szabályt ellene elé; igyekezzék magát tökéletesen függetlenné tenni; tervei pedig legyenek egyszerűek és ingatlanok. Egyszerűség a tervekben és hadműködésekben, függetlenség a kivitelben s egyáltalán minden lépten nyomon határozottság: ezek a hadtudomány fő-főelvei; mert ha a hadvezér az ellen mozdulatainak engedve, csakugyan kénytelen lenne első tervét megváltoztatni: ezt annál könnyebben teheti majd, minél egyszerűbb, minél függetlenebb volt első terve s annál bizonyosabban fogja ellenét legyőzni, minél határozottabban lép fel.

A terv mindig a pillanatnyi körülmények, a harcszínér minősége, az ellenség állodása s gyanítható hadműködése tekintetbe vételén alapuljon; de legyen mindig fő feladata a hadvezérnek: ellenségét arra kényszeríteni, hogy az ő tervének engedjen s magát ennek mintegy alája vesse. Igyekezzék oly előnyöket nyerni, hogy saját mozdulataira nézve

az ellenfélnek bárminő hadműködése irányadó ne legyen.

Ezek képzik a stratégiának elméleti részét. Mikor azután a két ellenséges sereg tetteleg fellép és csatára készül, akkor igyekezzék a vezér minden bizonytalanságot és kétkedést rögtön félre tenni, helyzetét gyorsan átpillantani és serege minden mozdulatának határozott alakot, jellemet adni. Most már azonnal tisztában kell lennie az iránt: váljon fennállhat-e eredetileg megállapított támadási vagy védelmi terve, vagy pedig, hogy azt az ellenség mozdulatai szerint netán módosítania kellend-e? Az idő azonban a leggyorsabb intézkedésre szorítja, mert ha sokáig gondolkodik, mielőtt magát egyre vagy másra elhatározta volna. megeshetik, hogy azalatt az ellenfél is változtatott működési tervén. Ezért legyen a vezér ugyan megfontoló, de gyorsan, mint a villám járjon el a helyesnek vélt terv kivitelében; ne változtasson rajta sokat, hanem inkább következetesen törjön előre.

Sokszor nem épen szabályszerű, de eszélyes, váratlan és erélylyel kivitt mozdulatok győzelmet szereznek; míg határozatlanság mindig veszedelmet okoz, határozott fellépés ellenben még soha nagy kárral nem járt.

Bár a vezérnek minden lépését komolyan meg kell fontolnia, mindig higadtnak maradnia és soha nem szabad magát szenvedély által elragadtatnia:

mind e mellett szüntelenül azon elvet tartsa szeme előtt: „hogyan szemesnek, batornak áll a világ”, mert a halogatás és tétovázás soha sokat nem használt s a veszélyt, ha egyszer másszor eltávolította is, de azért megélnem hátrította. Jellem, erély, határozott s szilárd akarat olyannyira szükséges tulajdonai a vezérnek, hogy ezek hiányában minden tudománya, tapintata, léleknagysága teljesen elvész. S ezt a hiányt benne sem környezetének kitűnősége, sem hadsegédeknek ügyessége nem pótolhatja.

A fővezér fellépésétől nem csak egyesek élete és jólléte, de ezrek és ezrek jövője sőt nemzetek, országok sorsa függ. Mindazok közt, kik a köz cél előmozdításán működnek, egyiknek sincs feladata oly nagy felelősséggel kapcsolatban, mint a hadvezéré s ez ama nagy különbség, mely az ő pályáját a többiekétől választja; mert míg például a művész, mint ilyen, ha lángésszel bír, erély és jellem nélkül is elérheti művészi célját: a fővezérben e két tulajdon határozott fő tényező, mely mellett minden lángész: üres malaszt, minden tudomány: meddő töke marad.

A minő bizonyos azonban, hogy bármennyi tudomány és gyakorlati tapasztalat jellemet nem teremt, sőt azt nem is pótolja: ép oly bizonyos az is, hogy a szerzett ismeretek minden erős jellemnek segédkezet, de kivált a hadvezérnek kétes helyzeteiben vezérfontalat nyújtanak s őt kételyeiből többnyire szerencsé-

sen kivonják. A tudomány erély és jellem mellett is szükséges, nélkülözhetlen támasz s a hadvezérnek mindig legfőbb biztosítékul szolgál.

Ennélfogva ápolnia kell, s pedig buzgón szeretettel a tudomány minden szakát; mert az ő állása annyira ráviteles, hogy oly különféle változatos helyzetekbe juthat, miszerint bizton állítható: *nincs szaktudomány, melyben jártassággal bírnia ne kellene, melyben szerepe ne volna.* Csak a tudományos képzettséggel bíró hadvezér fogja győzelmét kizsákmányolhatni s úgy felhasználhatni, hogy a köz jólét előmozdítására, a közös érdekek előnyére szolgáljon.

A stratégia általános elveiről.

Határozzuk meg mindennek előtt ezen, minden nyelvbe átvett kitévelt: *stratégia* és *tactica*.

A *stratégia* szó alatt szorosabb értelemben mindazon nagyobb arányú mozdulatokat értjük, melyeket egy, akár támadólag, akár védőleg működő hadsereg vagy annak egyes része a tágabb hadi téren, vagyis a *háború színterén* véghez visz, mindaddig míg a két ellenséges sereg még a *csatatéren* szemközt nem áll. Itt (a csatatéren t. i.) már a stratégia a taktikával egybeolvad, mert míg a csatatér megválasztása, az ellenfél állodásának kikémkelése és megítélése a stratégiának feladata: addig a csata tervének ezen körülmények szerinti elkészítése, a külön fegyvernemeknek s hadosztályoknak ezen tervvel összehangzó felosztása, mozdulataik meghatározása és elintézése, minden tervetnek gyakorlati kivitele, a nagyobb és kisebb csapatoknak a kiszemelt pontokra legcélszerűbb leggyorsabb elszállítása, s felállítás: a taktikát illeti.

A taktika szabja ki minő alakzatot (formatiót) válasszon a vezér a támadásra, vagy védelemre: egyáltalán minő alakzatban állítsa fel és mozgítsa bármely irányban csapatait és egész seregét.

Ezek szerint tehát a stratégia a hadtudománynak és hadműködéseknek elméleti — a taktika pedig gyakorlati vagyis kiviteli részét képezi.

A hadtudomány e két része folytonosan együthat, néha tágabb, máskor szorosabb összefüggésben, úgy hogy a vezérnek mély, de az alparancsnoknak is alapos ismeretekkel kell bírnia ép úgy az egyikben mint a másokban.

A taktika mindig határozottan szabályozható, de a stratégia soha; s ennek általános szabályai és főelvei csupán egyes esetekre; de itt is mindig csak ráviteliesen és megközelítőleg alkalmazhatók.

A hadműködésekre általános szabályokat felállítani lehet ugyan, de ezek csak úgy szólván az irányt jelölhetik ki s vezérfonálul szolgálhatnak; mert a gyakorlatban szigorúan sem nem követhetők, sem nem alkalmazhatók, s a hadvezérnek Ítéletétől függ e szabályokat, a hol jónak véli, követni vagy módosítani s nem a helyzetet a szabályhoz, hanem a szabályt a helyzethez alkalmazni.

A seregek szervezését, felállítását, vezetését nem lehet egy mintára szabni; a különmemű viszonyok: úgymint az illető állam szervezete, a nemzet jelleme stb lépnek fel itt mint irányadók s ezek gyakorolnak befolyást. De a sereg alakításában ép e körülményekre kell is leginkább tekintettel lenni.

A mi Poroszországban vagy Angliában sikeres,

nem következés, hogy annak Franciaországban vagy Ausztriában is hasznosnak kell lennie; mert míg az angol és német hidegvérű, addig a francia eleven, tüzes és fogékony; míg a francia heves támadása által ellenére nézve veszedelmes ugyan, de ép oly hamar éri őt visszaveretés után kedvetlenség vagy teljes bádgyadtság: addig az angol, s az osztrák kitartó, szívós természeténél fogva két, három sőt több vesztett csata után is képes lesz teljes erővel lábra kapni, különösen ha vezére lelket tud belé önteni. A magyar talán a világ legjobb katonája, mert ő a támadásban tüzes, de egyszersmind komoly és kitartó. A porosznak nincs kiváló harci jelleme s a porosz hadsereg csak úgy jeles, ha vezére kitűnő. Nagy Frigyes király idejében e sereg mindig győztes volt, míg ellenben 1806-ban egy elvesztett csata az egész birodalom hanyatlását vonta maga után. Az orosz vakbuzgó katona: ő czárjáért s vallásáért lelkesülten, kész mindenkor meghalni; jutalmát, ép úgy mint a török, a másvilágon várja s míg vezérei vak lelkes ülését fentartani, fátumi hitét éleszteni képesek, addig ő vakmerő és kitartó.

A hadsereg szervezésénél fő kellék: hogy az már belrendezése által nyerjen egységet s erős alakot; hogy felvegyverzése jó és czélszerű legyen; hogy a hadgyakorlatokban ép úgy az egyesek, mint a csapatok egyszerű, ne mesterséges és ne oly mozdulatokra taníttassanak, melyeket a csatatéren alkalmazni, felhasználni nem lehet.

A zárt és keskeny vonalokbani felállítás a csatarendben nem czélszerű.

A görögök phalanx-ja, a rómaiak légiója, a németek tömege (Haufe) már régóta nincsenek szokásban; a lópor feltalálása, a lőfegyverek s ágyak használata ezeket czélszerűtlenné tette.

Gusztáv Adolf volt az első, a ki zárt és hosszú, keskeny vonalban állította fel csatarendjét. II. Frigyes e vonalt rézsút alakzatban támadta meg, úgy hogy az előre tolt vagyis támadó szárny az ellensereg oldalára vetvén magát, azt így oldaltámadással törekedet szétriasztani.

E zárt, keskeny s túlságosan hosszú csatarend — mely a XVIII-ik században divatozott, míg Napóleon taktikája háttérbe nem szorította — nagyon könnyen keresztül törhető s a sereg mozgékonyágát gátolja. Az egyes részek e módon egészen elvesztik függetlenségüket, szabadabb mozdulatokról, elkülönített harczműködésről szó sincs; az egész sereg nem egyéb, egy nagy és nehéz gépnél, melynek egyes részeinek működését a zárt és feloldhatlan rend fentartásának szüksége lebilincseli.

Ha második vagyis hátulsó csatarend is volt, akkor lovasság sem támogathatta az elsőt, nem levén szabad tér, melyen előre törhetett volna. A lovasság e hosszú csatarendnek mindig csak szárnyain, tehát előre meghatározott téren működhetett és így a középhadat (centrumot) nem segíthette soha.

Valahányszor az ellen egy helyen tért nyert és keresztül tört, az egész rend azonnal fel volt bomlva a nélkül, hogy az illető pontra gyorsan erősítés vagy segítség jöhetett volna; úgyszintén akkor is, ha egy vagy más csapat kinyomult a csatarendből. Az e módon fel állított csapatok nem hadsereghez, hanem inkább törekeny porcelláti géphez hasonlítottak, melyhez nyalni nem szabiul, különben az egész összetörik. Az ilyen csatarend kifejtése ezenkívül igen sok időt is vesz igényben oly bonyolódott, hogy az ellenségnek váratlan támadása vagy csak ellenmozdulata is az egészet hirtelen a legnagyobb zűrzavarba hozhatja.

Vége a fárasztó, hosszú menetek, míg az egész csatarend ki van fejtve, már ezek is annyira kimerítik a sereg erejét, kedvét, hogy az azután győzelem esetében az ellenség üldözésére többé nem képes.

A hadállodás legczélszerűbb, ha két csatarendből áll: ne legyenek e csatarendek túlnyújtottak, a zászlóaljok ne álljanak egy-egy vonalban, hanem fél távra zárkózott csapatokban. Az egyes hadosztályok, dandárok, vagy zászlóaljok közt mindig kisebb-nagyobb rés maradjon, hogy szükség esetén minden csapat, a többitől függetlenül, szabadon mozoghasson; egyik a másikat segíthesse s a fő- vagy alvezérnek bármi körülmények közt rögtön rendelkezésére álljon.

Csak ily csatarendben lehetséges a keresztűz, mely a védelemben oly nagy hatással bír; a hátulsó rend

csapatái ezenkívül szabadon mozoghatván, az elsőnek mindig gyorsan segítségére lehetnek, mi az eféle felállításnak fő előnyei közé tartozik. Mindemellett az egésznek mégis szoros összefüggésben kell maradnia, oly hézagnak, nyilasnak, melyen az ellenfél ellentállás nélkül áttörhetne, támadnia nem szabad, ha azonban a csata további menete ily hézag fentartását netán megkívánná) akkor azt tüzéség vagy lovasság által kell fedezve tartanunk.

A lovasságot nagyobb csapatokban kell az oldalékokra s a középpontra állítani, hogy innét szükség esetében rögtön hatással, sőt döntőleg működhessék. Ágyúfedezésre a lovasságot hasztalanul elfecsérteni nagy hiba; mert ez által csak siker és eredmény nélkül tetemes veszteséget szenved. Soha se legyen a lovasság az ellen tüzésnek kitéve, de mégis oly ponton foglaljon állodást mindig, hogy gyorsan előre rúgta, rögtön ott teremhessen, a hol s a mikor kell.

Főelv: hogy a vezér a támadást soha be ne várja, hanem mindig maga nyomuljon támadólag előre.

A támadás gerjeszti a bátorságot, lelkesedést.

A gyalogság tüzeljen, azután menjen rohamra.

A tüzéség ne pazarolja hiában a löport s golyót hanem akkor lőjön, a mikor kell s oly távolból, melyből löszere deréklövésben legnagyobb hatást teszen.

Csak áltámadások alkalmává] szabad a lövöldözést aránytalan távolból kezdeni.

Az *ágyú* s a lovasság a csatában mindig döntőleg lépjen fel, valahányszor a tér engedi s erre kedvező alkalom nyílik. Az egyes csapatokhoz adott ütegeken kívül még mindig a tüzérparancsnok vagy az ütközetet vezénylő fővezér alatt is álljon az összes sereggel arányos erejű, külön tüzérség, hogy szükség esetében az egyes dandárok vagy hadosztályokat ütegeiktől megfosztani kénytelenek ne legyünk; s ezekkel azután a tüzérparancsnok akkor működjék, ha például különösen kedvező vagy egyéb kiváló pillanatokban több üteget kell a válságos pontra irányozni, mely pontnak elfoglalása vagy megtörése a csatát eldönti.

Bárminő rohamot vagy támadást mindig rövid, de erélyes ágyúzásnak kell megelőznie, hogy az ellenség sorait megingatván, a helyzetet a támadásra kedvezőbbé tegye.

Ha kis öblű ágyúkkal dolgozunk nagyobb öbűk ellen, úgy gyorsan kell ezeket a lehető legközelebbre előre vontatnunk, mert közelből a kisebbek egész erővel találhatnak, a nagyok pedig fejünk felett fognak ellőni. A kisebb öblű ágyúk még azon előnnyel is bírnak, hogy gyorsabban s könnyebben mozdíthatók egy helyről a másikra, míg a nagyobbak vontatása lassan és sok ügygyel bajjal jár.

A lövegeket, ha csak lehet, úgy kell irányozni,

hogy az ellen ütegeit vagy csapatait rézsút érték, mert az ily lövések sokkal hatályosabbak s több kárt okoznak a homlokegyeneseknél.

Az ágyúk körül levő tartalék lovakat s felesleges löszert valamint minden későbbi használatra szánt készletet nem szabad ugyan az ellenség tüzeinek egyenesen kitenni, de azért mégis a lehető közelben kell tartani, hogy szükség esetén mindez kéznél legyen.

A tüzereknek s szekereseknek a legbátrabb katonáknak, erős, egészséges, vakmerő embereknek kell lenniök. A tüzérség az újabb hadrendszerben gyakorta túlságos tevékenységgel működik; a tüzerek sokszor azon helyzetbe jönnek, hogy egyedül maradván, ágyúikat önmaguknak kell védeniök s valamint a csatát megnyitják, úgy nem ritkán a visszavonulást fedik sőt a megszalasztott ellent üldözik is — azért lelkes vitézeknek keli lenniök s fontos hivatásuk teljes öntudatával bírniök.

A tüzérség s a szekeresek a hadseregben egy *kart* képezzenek s tekintélyük legnagyobb, fizetésük legtöbb legyen.

A lovasság külön egy kitűnő fővezéri tehetségekkel bíró tábornok parancsa alatt álljon, ki fölötté a főbb mozzanatokban a hadvezértől függetlenül, szabadon rendelkezessék. E tábornoknak alaposan kell. a fővezér tervét ismernie, hogy szerepét hozzá alkalmazhassa, hogy e terv szerint, mikor az ő működése

kezdetét veszi, a csata minden egyes mozzanata iránt tisztában legyen, hogy annak sikeres eldöntését valamint, a győzelem teljes kizsákmányolását előmozdítsa.

A lovasságnak ép úgy az egyes szárnyak, mint a középhad minden mozdulatára s hadműködésére különös ügyelettel kell lennie. Ha a csata bármely pontján valamely vállalatot hatálylyal támogatni, egy vagy más csapatot, üteget fedezni, felvenni vagy megmenteni volna szükség: akkor a lovasság tétovázás nélkül, sebes vágatva teremjen a hely színén s nyújtsa rögtön segítséget, a harczoló gyalogságnak vagy tüzéségnek, mert csakúgy tarthatják ezek állodásukat rendületlen kitartással a végső perczig: ha biztosak abban, hogy a lovasság fölöttük mindig őrködik s mindig kész őket a veszélyből kiragadni.

Tartson végre a hadvezér érintetlenül egy-egy csapatot ép úgy a könnyű, mint a nehéz lovasságból tartalék gyanánt. Az előbbit vezesse tűzbe a döntő csapáskor, az utóbbit pedig küldje a győzelem után az ellenség üldözésére. Ebben — ha mégannyi áldozatba kerüljön is — a lovasságnak kifáradnia nem szabad, pedig annyival kevésbbé, mert a megfutamodott ellennek még százszorta nagyobb kárt okoz a szünet nélküli, kitartó üldözés.

Csupán az győztes *egészen*, a ki győzelmét teljesen felhasználni képes.

A hadműködésekről.

A hadműködési vagy hadmunkálati vonal oda legyen irányozva, a hol a fővezér kitűzött célját leg-hamarabb s legbiztosabban elérhetni véli. Az ellen éllemezési ügyeire, a mennyire csak lehet, kártéko-nyán kell hatni; segédforrásait előle el kell zárni; a fővárost vagy a melyben a kormány székel el kell foglalni. Arczagban (front) elfödött s csekélynek lát-szó erővel, csak színleg támadjunk, míg a fő erővel a támadást az ellenfél oldalékára, vagy megkerülve állódását, hátmögére kell intéznünk. A hadműködé-sek fő előnye mint azt I. Napóleon császár több ízben bebizonyította: váratlan, meglepő támadás, az oldalékokon vagy a sereg hátán hirtelen megjelenés, mert ez mindig zavarba hozza az ellent s az arczag megtámadását sikeressé teszi.

Az ellenség működési vonalát ketté szakítani, csapatait egymástól elvágni s oly térre szorítani, hol természetes akadályok a menekülést nehezítik: ez a hadműködések fénypontja. Ily módon az ellen egyes csapatait hatalmunkba keríthetjük s a fegyver letételére kényszeríthetjük; azért is soha sem jó a

szárnyakat természetes alapokra támasztani, minők a folyók, mocsarak, megjárhatlan hegylánczok stb. mert ezek felhasználása mindig veszélylyel jár s a seregnek teljes megsemmisültét vonja maga után. Szárny-támaszul inkább könnyű, mozgó csapatokat állítsunk az illető pontokra; a hátmögöt pedig válogatott zászlóaljkból álló tartalék hadtesttel fődjük, mely utóbbinak egyáltalán a csatában soha, de soha hiányzani nem szabad.

A hadműködési vonal kitűzésénél a cél, melyre törekszünk, már eleve meg legyen határozva, azaz: tudnunk kell tisztán, hogy mit akarunk s e célt egy könnyen szem elől tévesztenünk vagy változtatnunk ezután már nem szabad. A támadó hadműködés vonala, ha csak igen súlyos körülmények azt lehetlenné nem teszik, mindig a lehető legrövidebb legyen, mert minél rövidebb e vonal, annál közelebb is marad a támadó sereg kiindulási pontjához s annál előbb érendi el a támadás célpontját. A visszavonulási vonal olyan legyen, hogy azt az ellen sehol se fenyegethesse s hogy azon hátmögünk mindig keλλőleg fedezve maradjon.

A hadműködési vonaltól függ mindig és egyáltalán az egész hadjárat menete.

Támadó hadműködésnek mindig egy vagy más országrész elfoglalása képezi közvetlen célját; s itt azután azon kérdés támad legelőször is: váljon az elfoglalandó

tartomány bír-e oly várakkal, melyeket az ellenség kezében hagyni nem lehet; váljon ezen országrésztt folyamok, vagy egyéb nagyobb szerű természetes akadályok védik-e; vagy szabadon áll-e s nyíltan védte-lenül a támadás ellen?

Az első esetben mindenek felett szükséges, hogy ellenünket előbb egy döntő ütközetben legyőzzük s azután őt a vár mögé vonulni kényszerítvén, fogjunk az ostromláshoz; a második esetben, ha az ellennek saját védelmére netán több hadműködési vonala volna, a támadó azon igyekezzék, hogy őt esehozgalmak által egyetlen ily vonalra szorítsa s ezen azután oldalban támadhassa meg. Ilyenkor pedig leginkább nagyobb erő összpontosítása s elfedett gyors menetek vezethetnek ezélra.

Ha ily esetben magunk volnánk védelmi helyzetben, akkor iparkodjunk támadó ellenünket arra venni, hogy működési vonalát minél hosszabba nyújtani kényszerüljön; törjünk azután ellenmozdulatokkal az ő támadó mozdulataira s igyekezzünk az ő működési vonalára irányzott oldalállódásokat foglalni.

Erejét a védő soha se oszlassa el, hanem tartsa mennyire lehet, mindig összpontosítva: ha például két oldalról támadtatnék meg, akkor se védje magát egyszerre mind a két támadás ellen, hanem törjön gyorsan előbb az egyikre, főleg pedig arra, mely az ő oldalékát fenyegeti inkább.

Védelmi állodás közvetlenül valamely folyamra támasztva, ha a csatát el akarjuk fogadni, épen nem tanácsos, mert csatavesztés esetén, ha az átkelési pontok nem számosak s nem különösen biztosak, a hátrálás nagy ügygyel-bajjal s mindig sok veszteséggel jár. Valamely folyamvonal védelmére a folyam mögött kell arcállodást foglalni s a folyam mellett így le- mint felfelé figyelő őrzőjáratokat kiküldeni. Ha azonban az ellenség az átmenetet valahogy mégis kieroszakolná, vagy, mint Napóleon Wagramnál tett, tévesztésünk által érne el a nélkül, hogy időnk volna öt erejének kifejtésében az innenső parton gátolni: akkor, mint Károly főherceg szintén Wagramnál tett, oldalékos állodást kell foglalnunk s a hidakon kiszorogó csapatokat megtámadnunk.

Valamint a támadónak gyorsnak és mindenben iparkodónak kell lennie: ép úgy a védő is igyekezzék munkásság és tevékenység által a fenyegető veszélyt elhárítani. Erős állodások a védőt némileg ugyan biztosíthatják; de ha ezek védelmében nem erélyes, nem tevékeny s az ellenség egész ereje által magát túlszárnyaltatja, akkor a legerősebb állodás sem leend hasznára.

Jegyzet.

Mielőtt azon hadjáratok, ütközetek s csaták részlete-
sebb leírásához fognánk, melyeket tanulmányoznunk üdvös-
nek látszik azon okból, hogy belőlök akadható esetben
irányként követhető tapasztalukat s példákat meríthessünk;
mielőtt mondom ezekre áttérnénk, szükségesnek vélem azon
hadtesteket megemlíteni, melyek, mint például a francia
hadseregben, „*testőrség*” név alatt fennállanak.

Elegendőkép tudva van, a történet bebizonyította s a
haditörténelem elismerte: mily roppant befolyást gyakorol
a csaták menetére, mily félreismerhetlenül hat azok eldönté-
sében egy vagy más kitűnő bátorságú, lelkesült férfiakból
álló dandár, ezred vagy zászlóalj hősiek magatartása.

Ily ellenállhatlanul előre rontó, válogatott csapat táma-
dása sokszor visszaküzdötte már az elszalasztott győzedel-
met, sokszor megállította a rémült futásnak indult egyes
csapatokat; példája által lelkesítve vezette vissza ezeket az
ütközetbe s így a szerencse veszve vélt kockáját pillanat
alatt megfordította.

Ennélfogva igyekezzék a hadvezér seregében ilyen, n
többinek példányként szolgáló ezredeket vagy zászlóaljokat:
felállítani — de nézetem szerint ezéltévesztő volna ez osztá-
lyokat mind egy hadtestben öszpontosítani, hanem adjunk
inkább mindegyik hadtest mellé belőlök egy-egy dandárt:

„*Testőr dandár*” név alatt. A dandárokat pedig a legkitűnőbb, legvitézebb csapatokból, vagyis olyanokból szervezzük, melyek valamely hadjáratban már nevezetessékké lettek, kitüntetést nyertek vagy melyektől biztosan várható, hogy a csatatért egykönnyen oda hagyni nem fogják.

Ha egy birodalomban különféle népek, nemzetek laknak, akkor ezeket el kell különíteni s mindenik népfajnak a hadseregben azon állást, azon szerepet kell kijelölni, mely jellemének leginkább megfelel.

E különféle népeket összevegyíteni, egy és ugyanazon ezredbe vagy zászlóaljba osztani a legszerencsétlenebb gondolat, legeszélytelenebb eljárás; mert mit a pusztá edzett fia vakmerőségben, bátorságban véghez visz; arra a lány dunnák gyermeke alig lesz képes, minthogy eddigi életmódja elő nem készítette arra, hogy minden sanyarúságot, éhet, szomját s az idő viszontagságait eltűrni, elviselni tudja. Az élénk, tüzes vérű nép fia vakon, hévvel fog rohamra indulni, könnyen. gyorsan, bátran fogja átfutni a tért, mely őt az ellentől választja; míg ellenben a tunya a nehézkes csak bajjal tesz majd szert annyi lelkierőre, hogy legalább némi serénységgel haladjon előre.

S ezen elvet a lovas ezredek szervezésében nem csak a legénységre, de a lovakra nézve is tekintetbe kell venni. Oly ló, mely az istállóban nőtt fel, rögtöni időváltásnak soha kiteve nem volt, vagy azt eltűrni nem bírta, az a téli hadjáratokban meg nem állja a sarat, hasznavehetlenné válik s elvész; míg a közönséges tenyésztmény, szabad ég alatt, pusztai ménesekben nevelt ló, a legzordonabb hideget ép úgy, mint a leghőbb meleget legkisebb kára nélkül kiállja, sőt a szomjat s éhséget is könnyebben s tovább elbírja amannál.

Azért minden kormányznak, ha hadképes, kitartó lovassággal akar bírni, fő gondja legyen: hogy hadserege számára oly méneseket állítson hol a lovak nem kényeztetnek el, hol folytonosan nem istállóznak, hanem legfelebb csak a leghidegebb téli időt töltvén fődél alatt, bárminő idővel dacolni s az időjárás és elemek káros befolyásának ellentálni tanulnak

Lehet ugyan, sőt kell is a méneseket jó fajokkal nemesíteni; de elkényeztetett, elpuhított, úgyszólván túlságosan elfinomított lovak csak a szemnek kedvesek, csak a béke időben gyakorolt *diszlovaglásra* alkalmasak; míg a hadseregnek háború idején tartós szolgálatot tenni soha sem képesek.

Második szakasz.

A francia köztársaság hadjáratai.

(1792-1795.)

A mint már említettük Gusztáv Adolf svéd király volt az első, a ki a tömegekben! felállítást mellőzván, csatarendjét zárt vonalba állította. Az ekép alakított csatarend szokásban maradt egész 1793-ig, a midőn a francia köztársaság hadügyeinek kormányzója, Carnot a támadólagos előre-nyomulásra a csapatoknak fél távra zárkózott alakját, a csataállodást vagyis csatarendet pedig úgy rendelte el, hogy az egyes csapatok arcvonalát kisebb nagyobb hézagok válaszsák.

Az ilyen csatarend — a nélkül, hogy aránytalan tág hézagokat képezni engedett volna — a szabadabb mozdulatok kivitelét lehetővé, könnyűvé tette. Az egyes dandárok, ezredek vagy zászlóaljok a többiektől akadály nélkül elválhattak, előre, vagy jobbra s balra indulhattak és így, ha a körülmények valamely ponton nagyobb erő összevonását tették szükségessé: a hadvezér ezt könnyű módon s gyorsan véghez vihette.

Carnot továbbá az egész francia hadsereget önálló hadosztályokba osztotta, melyekből szükség esetén több vagy kevesebb egy hadseregbe olvadt s külön kinevezett hadvezér parancsa alatt állott.

E külön hadosztályok minden fegyvernemmel: gyalogsággal, lovassággal, tüzérséggel, utász-, hidász-, mérnöki- és tábori karral elvoltak látva, mely szervezet által a francia hadsereg új életerőt, nagyobb tevékenység ösztönét, szabadabb mozgalmi képességet nyert; de bár e rendszer által a fel nem bontható zárt állódások hiányaitól és káros következményeitől megszabadult is: az mindemellett a hadvezéreknek az erők túlságos szétszakgatására adott eleinte alkalmat, s Carnot szerencsés eszméje, t. i. e módon a nagyobb erőket szükség esetén rögtön az illető helyen összpontosítani — csak az 1796-iki hadjáratban, I-ső Napóleon alatt érte kivitelét és sikerét.

Az 1792—1795-iki hadjáratokban még mindig szétszakgatott hadi erőkkel találkozunk; a hadvezérek még mindig az XVIII-ik század hadrendszere mellett maradván, lassú, pedáns hadműveletekkel vesztegetik a drága időt; minden várat, mely seregüknek útjába esik, ostrom alá vesznek s így vagy időt veszítenek, vagy előre nyomuló seregeiket gyengítik. — Egy kis ország résznek vagy néhány mértföldnyi térnek hatalmukba kerítésére egész esztendei hadászat alig elég!

Mindig azon vannak, hogy erejüket minden irányba

kiterjeszszék, s midőn minden tért elfoglalni, mindent fedni akarnak sehol sem maradnak valóban erősek. — Hadműveleteik nem mutatnak fel egyetlen jól rendezett egészet, hanem, bárhova tekintünk, minde-
nütt csak töredékekre akadunk.

És ép ezért, nem is látunk e hadjáratokban határozott nagy eredményeket: egyszer az egyik fél a győztes, másszor a másik s ha elvégre a köztársaság seregei némi előnyöket kivívtak is: ez csupán annak köszönhető, hogy először a raktárak általi élelmezést elvetették s a zsarolási rendszert kapták fel — azaz, hogy a merre mentek, azon vidéknek kellett a sereget élelemmel ellátania — másodsor annak, hogy katonáik egész a fanatismusig lelkesültek, levén, a viszontagságokat könnyen elviselték; végre annak, hogy vezéreik a conventek és clubbok terrorismusa alatt állván, csak a győzelem vagy nyaktiló közt választhattak s ennek folytán inkább haladtak bátran előre s támadtak folytonosan, mi mindig több sikert hoz a védelmi tartásnál.

A legközelebbi, 1796-iki hadjáratban latandjuk miként használta fel Bonaparte azon rendszert, melyet Carnot életbe léptetett. A mit ez a legnagyobb zavarok közt kigondolt s elérni hasztalanul igyekezett, azt Bonaparte csakugyan kivitte. Ő a dandárok, hadosztályok függetlenebb felállítását és működéseit felhasználván s ezeket így gyorsan összpontosítani tudván, a győzelmet mindig a maga részére kerítette.

Ő egyáltalán a hadosztályok független hadműködéseinek s az összpontosító hadászatnak ép úgy a stratégiában, mint a taktikában vagyis az elméleti, mint a gyakorlati téren nagymestere. Éhez járulván még ritka lángesze, melylyel pillanat alatt ki tudta kutatni az ellenség gyenge oldalait s a csatatér előnyeit; vas akarata, fáradhatlan tevékenysége, viliaragyorsasága a kivitelben: mind oly tulajdonok, melyek egyedül teszik lehetségessé ama bámulatos eredményeket, melyeket ő maga felmutathat s melyekhez hasonlók a hadtörténetben csak az ő korban s a rómaiaknál Caesar idejében találunk.

Az 1796. és 1797-iki hadjárat.

Bár az előbbi hadjáratok másod rendű hadvezért többet mutatnak fel, minők voltak a francziák részéről Dumouriez, Custine, Danpierre, Phicegru, Jourdan Moreau, Hoche; a szövetségesek részéről: Clairfayt, Beaulieu, Möllendorf, Koburg, Sachsen-Teschen, s Oraniai herczegek, valamint York; de első rendű hadvezért, a ki ki tudott volna a XVIII-ik század szőrszálhasogató, nehézkes és fárasztó hadrendszeréből teljesen bontakozni, ezen időszak egyet sem szült. Valahányszor az egyik vagy másik, mint például Dumouriez, Clairfayt, Beaulieu el is tért e rendszertől, azonnal ismét vissza fordult hozzá, mert egyikök sem volt képes magának új hadrendszert teremteni, mely határozott, sorsdöntő győzelemre vezetett volna; minek folytán belefáradván az egyesek, bele valamennyien, mindenki már csak a békét óhajtotta.

A béke kieszközlése azonban nem sikerült. A francia köztársaság makacsságában az elfoglalt térből egy talpalatnyit sem akart többé visszaadni; amiért is újra harczra került a dolog, melyet most már a köztársaság

kormánya, az úgynevezett Directorium megfeszített erővel kész volt viselni.

Három hadsereg állítatott fel: a bal szárny Jourdan, a középhad Moreau fővezérsége alá rendeltett. E két tábornoknak feladata volt Németországon működni s célpontjukul egyenesen Bécs elfoglalása tűzetett ki.

A harmadik sereg, mely az összes hadműködés jobb szárnyát volt képezendő, Bonaparte tábornok alatt Olaszország ellen indáit, hol szintén a német császár seregei Piemont seregeivel egyesülten álltak a francia hadakkal szemközt.

A francia kormány a fő szerepet, t. i. Bécs elfoglalását, a két előbbi hadvezérre ruházta; míg az utóbbinak csak mellékszerep jutott, t. i. amazok céljainak elősegítése. Az eredmény azonban az eddigi célnafe nem felelt meg, sőt az illetők szerepeiket, úgy szólván fölcserélték, mert míg Jourdan és Moreau hosszas tétova után csak június hóban kezdték meg hadműködéseiket s Károly főherczegtől vereséget szenvedtek, addig Bonaparte már marczius 27-ikén hadseregével Nizzánál megérkezvén, rögtön előre nyomult s útjában mindenütt győzve, csakhamar a leobeni békét diktálta.

1795-dik év vége felé ama francia sereget, mely eddig Alpesi hadsereg név alatt működött, Devins császári s Colli piemonti tábornokok a Tanaro folyó forrásáig visszanyomták, hol e sereg egészen lehangol-

tan s minden szükséglet nélkülözve megállapodott; de 1796. april első napjaiban a legkedvezőtlenebb helyzetben Bonaparte vette át azt s rövid, de lelkesítő kiáltvány által annyira felbuzdította, hogy vele rögtön jégen havon az Appennineken átkelhetett. A hegyek csúcsairól mutatva katonáinak a gazdag Olaszhont így szólott hozzájuk: „Katonák! nincs semmitek, nélkülöztek mindent. Nézzetek le e hegycsúcsáról ama boldog országra, mely mindenben bővelkedik. Ott van az éden, a gazdag Lombardia. Menjetek, foglaljátok el és lesz mindentek!” S csakugyan úgy lón, mint mondta.

A császári hadsereget Beaulieu s Argenteau tábornokok, a piemontit az Aostai herceg és Colli tábornok parancsnokolták. Összes ereje e két hadseregnek közel 70,000-re rúgott; a jobb szárny a havasok irányában a kis Szt-Bernát hegye felé volt felállítva s az Aostai herceg parancsa alatt 20,000 emberből állott; a középhad Ceva és Mondovinál, a Tanaro folyam mentében Colli alatt szintén 20,000 emberből; míg az osztrákok a bal szárnyon a Riviéra ellenében foglaltak állást. Beaulieu az úgynevezett Bochettián helyezte el seregét, és Argenteau tábornokot több hadoszloppal előre küldte, hogy Montenotte helységét elfoglalja s onnét Savonnára nyomuljon.

Bonaparte, kinek összes ereje nem volt több 35,000 embernél, hamar elhatározta magát Savona és Finale helyekből előre nyomulni s la Harpe, Massena, Auge-

reau és Serrurier tábornokokkal az Appennineken át, az ellen bal szárnya és középhada közé tolni, a mondott szárnyat a középhadtól elszakítani s szétverni, azután pedig a középhadat támadni meg.

Átmenvén a hegylánczon, Serrurier tábornokot Ceva felé Colli ellen küldte, a többi három hadosztállyal pedig Beaulieu és Argenteau seregére vetette magát s rajtuk april 11-ikén Montenottenál, 12-kén Mille-simónál s 14-ikén Degónál teljes győzelmet vett, annyira, hogy Beaulieu s Argenteau egész Aqui városáig vonulván vissza, Colli tábornokot magára hagyták.

Ezután Bonaparte megfordult s la Harpe osztály-tábornokot Beaulieu és Argenteau szemmel tartása végett visszahagyván, a Colli alatt álló piemontiakra vetette magát. Massena, Augereau és Serrurier hadosztályait összpontosítván, Collit már april 17-ikén cevai állásából kiszorította s 22-én Mondovinál teljesen szétverte, annyira hogy a sardiniai király ezen egymást követő vereségeken megrémülván, a francia kormánnyal rögtön fegyverszünetet kötött, azon egész területet, melyet Napóleon eddig elfoglalt a francziák kezében hagyta s nem csak tartományain keresztül adott nekik szabad utat, de még a Po folyóni átmeneteit is Veleneze alatt megengedte.

Már most Bonaparténak csak Beaulieuvel volt dolga. Ez utóbbi a fegyverszünet megkötésének hallátára a Po folyam mögé vonult vissza s úgy vélván,

hogy Napóleon a szerződés folytán Velenczénél fog a mondott folyón átkelni, Lommellónál arczczal nyugot felé vett állást. De Bonaparte nem Velenceze felé tartott, hanem Pannába rontván, Piacenza alatt vezette seregeit a vízen át, azon szándokkal, hogy gyorsan előre nyomulván, majd Beaulieunek háta mögé kerül s így őt a francia határszél felé űzve, fegyverletételre kényszerítheti vagy, ha az nem sikerülne, legalább a Lombardiába vonulás útját előle teljesen elzárhatja.

E terv folytán tehát Bonaparte május 7-ikén menván át Piacenzánál a Po folyón, Beaulieut oldalt megkerülendő, előre nyomult; de Beaulieu nem várta őt be, hanem gyorsan vissza fordulván, seregeit a Minción átvezette s az egész Lombardiát a francziáknak ütközet nélkül átengedte.

Május 15-ikén a francia sereg Milanóba bevonult; Napóleon e nyert előnyökkel azonban be nem elégedett, hanem villámgyorsan követvén az osztrák sereget, Borghettónál ellenfelének a Mincio mögött felállított védelmi vonalát keresztül törte s az osztrák sereg egy része a tyroli hegyek közé vonulván, a másikat a mantuai várba menekülni kényszerítette.

Most azonban nem mehetett tovább mert 35,000 emberből álló serege 25,000-re olvadván, előnyomulásra vagy nagyobb szerű vállalatokra gyenge volt. Ezenkívül Mantuát sem hagyhatta, mint első rangú s nagy szánni őrséggel megrakott várat, szabadon háta

mögött. Megállt tehát, seregeinek egy részét Mantua ostromlására rendelte, a mi pedig fenmaradt, azzal a Gardató és az Adige (Etsch) folyó közt Tyrol felé figyelő állást foglalt.

Ezen idő alatt háta megett kisebb csapatok által a pápai Legatiókat s Liguriának egy részét, mely tartományok a francia köztársasággal szintén ellenséges viszonyban álltak, féken tartatta; a milanói várdát megszállta s ez intézkedéseivel — az új erősítést, melylyel támadó előrenyomulását majd ismét megkezdheti, elvárva — helyzetét biztosítani igyekezett.

E rövid hadjárat fényesen tanúsítja az ifjú vezér roppant tevékenységét, buzgó munkásságát s főleg lángeszét, melylyel helyzetét oly könnyen átpillantva, sokkal erősebb ellenétől a győzelmet elragadni tudta, ő legelőször is ellenfelének szétszakgatott, s ez által gyenge felállítást az első perczben felismerve, ügyesen saját hasznára tudta fordítani; azután az ellensereg közepébe tolakodott, azt így ketté választotta s összes erejének kifejtésében gátolván, egyes részeit egymás után legyőzte s pedig finom tapintattal oly módon, hogy a gyengébbekkel minél hamarább békét kötve, teljes erejével az erősbekre rohant. Továbbá nagyszerű stratégiai működéssel a császári fővezér seregeinek villámgyorsasággal oldalában teremvén, e vezért az egész harcztért odahagyni s a tyroli hegyekbe menekülni kényszerítette; mi módon két hónap alatt lehan-

gólt és sokkal csekélyebb seregével a már győzelmes nagyobb erőt az Apenninektől egész a tyroli havasokig visszaszorította, két gazdag országot elfoglalt s Piemontnak, a pápának és Liguriának törvényeket szabott.

Nem ily szerencsések voltak a francia fegyverek Németországban. A Rajna folyam hosszában két hadsereg volt felállítva, melyeknek ezélja vala Németországba törni; az egyik Moreau tábornok alatt állt s *Rajnai sereg*, a másik Jourdan tábornok alatt s *Sembrei sereg* nevet viselt. E seregek egyenkint körülbelül 80,000 emberből álltak s külön-külön három hadtestre voltak osztva, melyek mindegyike ismét két vagy három gyalog s egy-egy lovos hadosztályt képezett.

Moreau a rajnai sereggel Strassburg környékén állt; a sereg bal szárnyát Dessaix, derékját St.Cyr, jobb szárnyát Ferino tábornok vezényletté. Jourdan pedig a sembrei sereggel Düsseldorftól egész a Nahe folyóig terjeszkedett s e seregnek bal szárnyát Kleber, derékját maga Jourdan, jobb szárnyát pedig Moreau tábornok parancsnokolta.

A császári had szintén két seregre volt felosztva, t. i. az alsó és felső rajnaira, melyek mindegyike hasonlólag 80,000 emberből állott. Az elsőnek Wurmser tábornok, a másikkak a fiatal, de hősi és lángeszű Károly főherczeg volt a vezére, ki midőn Wurmser 30,000 emberrel Olaszhonba küldetett, az összes ha-

dak főparancsnokságát vette át. Alatta Wartensleben, Latour, Kienmayer és Wirttemberg berezeg álltak mint alvezérek.

Miután a francziák huzamosabb időt hiában vesztegettek volna, végre Jourdan június elején Düsseldorfnál, Moreau pedig Kehinél a Rajnán átvezette seregét s mind a ketten eleinte előre nyomultak; de nem sokára — terveikben öszhangzás nem levén — a tevékeny és bátor főherczeg őket egyenkint támadta meg s pedig előbb Jourdan Würzburgnál megvervén, egész seregét a Rajnán visszanyomta, mi által Moreau — ki már a Lech folyóig hatolt volt s Latourt az Izarig üzte — szintén hátrálni kényszerült s a teljes bekerítettetés elől csak nagy nehezen menekülve, október végén Hünningennél a Rajna bal partjára visszatért.

E németországi hadjáratban is bebizonyult, mily meglepő eredményt képes az Összesített erő, különvált erők ellen kivívni, ha azt az erélyes, tevékeny, bátor és ügyes vezér, minő Károly főherczeg volt, felhasználni tudja. — Ő egyes hadtesteket kitett ugyan a veszélynek — mint például Latour seregét Moreau túlnyomó erejének — de csak azért, hogy ez az egésze nézve legyen üdvös; mert míg Moreau Latourt üldözve Németország közepéig nyomult előre, a főherczeg ezalatt Jourdan tette tönkre, a Rajnán átüzte s azután Moreau ellen fordította fegyverét, ki most elől és hátul

egyszerre megtámadtván, hírnevet nyert ugyan, de csak káros és szomorú visszavonulással menekülhetett.

Nem hagyhatjuk itt említetlenül Latour gróf osztrák tábornoknak ügyes, bátor, sőt mondhatni vakmerő és makacs magatartását, melynél fogva Moreaunak háromszoros erejével folytonosan szembeszállt; a hányszor szétverték mindannyiszor magát összeszedte s nem csüggedve, fáradhatlan tevékenységgel, rögtöni hol jobbra, hol balra irányzott oldalmozdulatokkal Moreaut egy részt magára csalta s foglalkodtatta nehogy Jourdant segíthesse, más részt előrenyomulását lehetőleg nehezítette.

Károly főherczegnek is nagy érdeméül kell felrónunk, hogy ép Latourt szemelte ki e sikamlós szerepre.

Azon idő alatt míg az itt leírt hadműködések Németországban folytak, azalatt Olaszthonban a fegyverek egy ideig nyugodtak, mert mind a két harczoló fél magát a támadásra gyengének érezte. A mint azonban már említettük, Wurmser osztrák fővezér június elején 30,000 emberrel Némethonból Tyrolba küldetve, az ott levő seregek számát 50,000 főre emelte s az összes olaszországi hadsereg felett a parancsnokságot átvévén, támadólagos hadműködéseit megkezdeni elhatározta.

Ez időközben Bonaparte tábornok, miután a Legatiók elleni operatiót bevégezte volna, hadosztályait

szintén újra öszpontosítván, Mantuát Serrurier tábornok alatt 10,000 emberrel ostromoltatta, maga pedig fenmaradt három hadosztályával a Garda tó és Etsch folyó közt félkört képezve, Wurmser támadását készen várta.

Wurmser seregét két hadtestre osztva, július hó végén indult meg Tyrolból. A jobb szárny Gvosdanovich alatt 17,000 emberből állt s a Gardató jobb partján nyomult elő Brescia felé, míg Wurmser maga a Gardató bal partján 28,000 főnyi sereget vezetett Lombardia síkságára s 5000 embert Veronára küldött. Július 29-ikén Massena francia tábornokot Rivolinál Wurmser s ugyanaz napon Sauret előőrseit Salónál Gvosdanovieb támadta meg.

E hírekre Napóleon hadműködési terveit gyorsan elhatározta. Minden hadosztályának — még a Mantua alatt álló Serruriernek is — parancsot adott, hogy sietve, gyorsított menetben a Mincio jobb partjára keljenek s Lonatónál öszpontosuljanak. — Augustus 2-kán ez öszpontosulás megtörtént, 3-kán Napóleon már Gvosdanovichot Lonato-Gavardo- és Salónál megverte s 4-ikén egész a Gardató éjszaki partjára visszanyomta.

Még 3-kán Augereau hadosztályát visszaküldte Wurmser ellen, a ki megfoghatlanul útjában ellenségre nem akadván, seregével egész Mantuáig lejött s szintén 3-kán Goitónál a Minció jobb partjára, Cas-

tigliónak tartva, átkelt, hol előcsapatjai azonban már Augereauval találkoztak.

4-dikén Wurmser a nevezett helyiségnél állást foglalt s bár 5-kén virradóra Gvosdanovich teljes szétveretéséről hírt kapott, veszélyes állodását mégis megtartotta.

Napóleon nem késett. Már 5-dikén délelőtt serege nagy részével villámgyorsan megfordult s elhatározó erővel Wurmsernek rontott.

Wurmser megvertvén, 6-ikán a Mincio bal partjára visszahúzódott s e folyót hatalmában tarthatni vélvén, Gvosdanovichnak parancsot küldött, hogy gyorsított menetben a Garda tavát megkerülje s bal partján vele csatlakozzék. Ez azonban mind késő volt már, mert Napóleon meg nem állva, még 6-ikán egész erejével a Mincio vonalt megtámadta; ugyanazon napon több helyütt átkelt; Wurmser állását délnek Serrurier által bekerítettette; seregét minden ponton visszanyomta; sőt az Etsch folyó mögé húzódni kényszerítette. Wurmser ezután az Etsch mentében felfelé Alánál újra állodásba akart vergődni, de Napóleon itt is sarkában termett s Trient városáig szorította vissza. Innét azonban tovább már nem üldözte, mert csekély erejével a tyroli hegyek közé mélyebbre hatolni tanácsosnak nem tartá. Visszavezette tehát seregeit előbbi állodásukba, a Gardató és Etsch közé s itt várta a Directorium által ígért két új hadosztály megérkezését.

Augusztus végén e hadosztályok csakugyan megérkezvén, Napóleon most már a Mantuát megszállva tartó seregen kívül 40,000 ember felett rendelkezett, minek folytán támadó működését szeptember 2-dikán a következő módon kezdte meg.

Tízezer embert Sahuguet tábornok alatt Mantua zár alatt tartására visszahagyván, Vaubois osztály tábornokot a Gardató jobb partján, fel egész Riváig, Massenát pedig a bal parton Ala felé küldte, azon parancscsal, hogy Saravallenál egyesülve, Roveredo várost támadják meg. Augereau ezalatt Massenától parancsot kapott, hogy a hegyek közt jobbra előre nyomuljon s a Trienttől jobbra eső Val Suganát elfoglalja.

Napóleon mindezen intézkedései — daczára a hegyes völgyes, erdőktől ellepett s számtalan pataktól átmetszett harczszíntérnek — a lehető leggyorsabban s legpontosabban vitettek véghez.

Wurmser fővezér esetlegesen ugyanekkor szintén támadást határozott: Dávidovich osztrák tábornokot 18,000 emberrel Roveredónál hagyta vissza, azon parancscsal, hogy állását minden áron megtartsa; maga pedig 35,000 főnyi seregével Bassano felé nyomult s innét Velence köztársaság területén át igyekezett Napóleont megkerülni és egyúttal Maiituát is felszabadítani.

Napóleon fenérintett rendelete folytán Vaubois

és Massena szeptember 4-kén Davidovichot Roveredónál megtámadták s Trientig szorították vissza; de ő innét is az Etsch és Avisio folyók mögé Lovisra vonult.

Amint a francia fővezér Wurmsernek Bassano felé történt előnyomulásáról értesült, rögtön a Sugana völgyön lefelé Augereaut utána küldte, maga pedig ezt nyomban követte, csak egy csekély csapatot küldvén Vaubois alatt Trient felé, hogy Davidovichot figyelemmel kíséresse.

Augereau szeptember 6-kán Levicónál Wurmser utócsapatait utolérte s az osztrákok fő erejére vetette magát; míg Napóleon 7-dikén Cismónál állt.

Wurmser Davidovich vereségéről s Trientre visszavonulásáról hírt kapván, ágszintén azt is megtudván, hogy Napóleon az osztrák főerőnek már háttába került: az első perczben azonnal Karinthiába akart vonulni. De minthogy Mészáros tábornokot 10,000 embernyi sereggel már előre Montebellóra küldötte volt. s ezt cserben semmi áron nem hagyhatta: ennél fogva amazt bizonyos és teljes szétveretésnek kitéve, eltökélte, hogy gyorsan Legnano felé indul a francia ostromzárt keresztül törni és Mantuába menekül.

Bár Napóleon Wurmser mozdulataiból ennek tervét gyanítva, az ostromot vezérlő Sahuguet tábornoknak futárok által rögtön szigorú parancsot küldött,

hogy Wurmsernek ellentálljon, a Minción minden hidat lerontasson, minden töltést szétbontasson; bár a fővezér maga serege zömével Wurmser tüstént hátban követte: mindemellett seregei már nagyon ki levén merülve, utol nem érhetette többé s így Wurmsernek, kit Sahuguet csak hatálytalanul volt képes akadályozni, 12-kén a mantuai várat elérnie sikerült.

Itt azután Wurmser a vársík (glacis) védelmét végső erőfeszítéssel megkísértette, de most már véresen megveretvén a vár belsejébe szorult.

Mantuának Wurmser által két ízben megkísértett felszabadítása mindannyiszor siker nélkül maradt s pedig azért; mert Wurmser hadműködéseit mind a kétszer megosztott erővel, azaz két külön műkftdo hadsereggel vitte véghez; mi Napóleonnak, szokott bátor és ügyes fellépése mellett, alkalmat adott előbb összes erővel az egyik részre rohanni s azt visszanyomni; azután pedig a másikat támadni meg, mely most már egészen elszigetelten állott, s ezt is megszasztanni.

Az osztrákoknak első támadási tervét határozotlan kárhoztatnunk kell; mert a két hadműködési vonalat nem csak a Garda tava választotta, de oly messze is estek ezek egymástól, hogy szerencsésebb és öszhangzóbb kiszámítás és kivitel mellett se lehetett volna — már csupán ezen okból is — kedvező eredményt várni. Kószálnunk kell továbbá azt is: hogy

Wurmser egész Mantuáig lement, a nélkül, hogy az ostromló sereget szétverve s a várbeliekkel egyesülve, Napóleon ellen támadólag lépett volna fel. De ha ezt nem tette, úgy akkor, mikor Gvosdanovich serege már szét volt verve és Napóleon ellene fordult, Gastjuoneuál megállani vakmerőség volt — a miért azonban csakugyan meg is lakolt.

A második támadási tervnél szintén megosztva látjuk az osztrákok erejét: Davidovich 17,000 emberrel a'Gardató bal oldalán, Wurmser pedig a Sugana völgyön folytatja menetét s még Mészárost ez utóbbi Montebellóra előre is küldi, tehát annyira szétszakgatja erejét, hogy a válságos pillanatban úgyszólván semmi sincs kezében s kényszerül a mantuai várban keresni menhelyet.

Mind a két támadási kísérletnél a francziák gyors, kitartó s fáradhatlan működését nem vagyunk képesek eléggé méltányolni, sőt csodálni. Napóleon terveinek gyors elkészülése s még gyorsabb kivitele a harcnak két hét alatt véget vetett. De különösen a második támadást illető terve oly remek és kitűnő s oly ügyesen és pontosan fogatosított, hogy már csupán ezzel ellenét stratégiailag tökéletesen legyőzte. Davidovichot a íranezia hadosztályoknak ellene intézett legelső mozdulatai már elszigetelték s elzárták, míg Wurmser útja a Val-Suganába s Augereauinak oldalmenete Padua felé az osztrák sereg derékját

minden menekülés lehetőségétől megfosztotta. Ha pedig Sahuguet Napoleon parancsát követte, a hidakat rögtön felszedette s Wurmserral szembe szállt volna: akkor e fővezér kénytelen fegyvereit lerakni, ép úgy mint ezt 1805-ben Ulmnál Mack tette.

Mantua várának az ostromzár alól felszabadítását az osztrákok még két ízben kíséreltek meg. Mimi a két ízben Alvinczy tábornok volt a sereg fővezére s ő is ép úgy az első, mint a másik kísérletnél azt a hibát követte el: hogy seregét két részre szakította. És Napóleon, bár az első alkalomnál az ő ereje sokkal csekélyebb volt, csupán épen e hibás eljárásnak köszönhette győzelmét.

Az osztrák hadak egy része Alvinczy mint fővezér s Gvosdanovich és Provera mintái vezérek alatt a Friauli grófságból jött alá s a Piave folyón átkelvén, no vem -berhó 4-ikéu a Brentához érkezett. Gvosdanovich a bal szárnynyal Bassanót, Provera a jobb szárnynyál Fontaninát szállta meg 30,000 emberrel.

A másik részt Davidovich tábornok vezette be Tyrolból 20,000 emberrel, ki már november 2-án a 8000 emberből álló francia ügyelő hadosztályt, mely Vaubois vezérlete alatt Lovisnál az Avisio és Etsch folyók egybeömlése pontjánál állott, megtámadta s ezen, valamint a következő két napon egész calianői erős állásáig visszanyomta. — 5. 6. s 7-dikén, a folytonos nyomatókos támadások daczára, Vaubois említett

állását megtartotta; de miután az osztrákok a Val-Sugalián keresztül törve, jobb szárnyát hátban támadták meg: a szünteleni harczolásban kimerülve, kiéhezve és serege felét elvesztve, Rivoliig hátrált, hol azonban a 4000 embernyi segédcsapattal egyesülve, melyet Bonaparte a mantuai-zárseregből számáráidé rendelt, ismét állodásba vergődött, Davidovich, ki ellenfelénél kétszer is erősb volt, a helyett hogy győzelmét rögtön felhasználva, az elrémült és kifáradt francziákat újra megtámadta s Alvinczyvel egyesülni sietett volna Roveredónál két napig veszteglőit, s támadásait azután is csak erélytelenül ismételte, úgy, hogy Vauhois magát még november 17-ikeig tarthatta, mely napon azonban Davidovich a rivoli állást hatalmába kerítvén, a francziákat Bussolengóig nyomta vissza.

De mindez már késő volt, mert midőn Aivinczy Napóleont két ízben, Bassanonál t. i. és Caldieronál hősiezen visszaverte, a francia hadvezér öt végre három napi folytonos véres harczolás után Montebellóig kényszerítette visszavonulni s ez alkalomnál úgy tudta az előnyt, daczára serege csekélyebb számának, a maga részére vonni, hogy Veronánál a nyílt téren az összeütközést elkerülve, Ronconál éjnek idején az Etsch jobb partjáról a balra kelt át s Alvinczyt a mocsárokon átvezető keskeny töltéseken, hol az osztrák sereg kellek ki nem terjeszkedhetvén, nagyobb erőt nem fejthetett ki, Arcoknál támadta meg.

Az osztrák fővezér kétségbe esve Davidovich tétlensége felett — mert t. i. c pillanatban még nem tudta, hogy ez ép az nap verte vissza Vaubois seregét Busso-lengóra — Mantua felszabadítása tervével felhagyott s Vicenzára hátrált.

Jóllehet Alvinczy 21-dikén, miután Davidovich győzelmét megtudta volna, még egyszer megfordult s remélvén, hogy Davidovichcsal majd csatlakozhatik, Verona felé. állást foglalt: a csatlakozás nem sikerült, mert Napóleon ezalatt egész erejét ismét Davidovich ellen fordította s őt újra a tyroli hegyek közé szorította vissza.

Davidovich 21-ik én seregével már ismét Roveredónál állott, Alvinczy pedig új támadási tervével felhagyván, a Brenta folyó mögé vezette seregét.

A mantuai vár felszabadítására intézett második kísérlet még kevésbé sikerült, mert az időben — januárhó közepe táján — Napóleon tetemes erőszaporítást nyert, úgy hogy ezáltal serege 50,000 emberre növekedvén, az osztrákokét számban is jóval meghaladta.

Alvinczy azonban mindennek daczára is niegkísérelte a támadást s pedig azon tervvel, hogy a tyroli sereget 27,000 emberre emelvén, a főszerep ennekjutand; míg 15,000 ember Bajalich és Provera tábornokok vezénylete alatt a Brenta folyótól Verona felé fog működni.

A tyroli osztrák hadsereg ennél fogva hadműködését január 11-ikén csakugyan megkezdte s 12-ikén a Montebaldót átlépven, a Coronánál 10,000 emberrel készen álló Joubert francia tábornok oldaléka ellen tartott. Joubert a túlnyomó erőnek engedve, minthogy állandása is igen bátortalan és tarthatlan volt, 13-kán Rivolira ment s ennek magaslatain erős állást foglalt.

Ha Alvinczy a támadást még az napon a rivolii állandás ellen megkísérli, ez bizonyára sikeres lett volna; de ő e napot előkészületek közt vesztegette el s a támadást 14-ikére halasztotta. 14-ikén azonban már Napóleon teljes erejével ott volt a Massena és Ney hadosztályait személyesen vezette a csatába.

Az osztrákok négy hadoszlopban (colonne) nyomulván előre, hősiiesen támadtak: a legszélső jobb szárny Lusignan tábornok alatt Affi helység felé tartott s feladata volt Joubert-et megkerülni és hátban támadni; Liphthay homlokban támadta meg a francziák középhadát, míg Reusz tábornoknak az ineanalei hegyeket seregével megmászni s a hasonló nevű völgybe alá szállva Joubert bal oldalékát s hátmögét kellett volna megrohannia, mialatt Wukassovichnak feladata volt: az Etsch folyó bal partjáról a csatát nehéz tüzeléssel támogatni.

E terv szerint tehát megkezdődött az ütközet; az osztrákok középhada a francziákat már jó darabra vissza nyomta volt; Joubert hadosztálya ki volt üzve

állásából; Lusignan Affit elérte s az ellenfél bal oldalékát hátban támadta; Reusz már az incanalei szorosot eláltatta s az osztrák középhad részéről még csak egy támadás, egy kis előrenyomulás volt szükséges, hogy Reusz a francia sereg jobb oldalékát is hátban támadhassa. Ocskay osztrák tábornok e támadást is megkíséرتette, mely szerencsésen sikerült is, annyira, hogy a francziák rendetlen futásban kerestek menekülést.— Most azonban az osztrákok is neki tüzesedtek és sorokat odahagyva, szintéi) rendetlen üldözésnek eredtek. Ez volt a válságos mozzanat; mert Napóleon e perezben érkezvén a csataterre, rögtön Lassalle lovas őrnagynak parancsot adott, hogy a szaladó francziákon keresztül vágatva, a rendetlenül üldöző osztrákok közé rontson. — Lassalle osztálya tehát rohamra-kél s hősiiesen rúglat az üldözök tömegébe, kiket e váratlan jelenet annyira elrémít, hogy azonnal megfordulnak — s minthogy a támadás ép az incanalei szoros torkolatánál történt — hátra és balra, Liphay és Reusz seregeire vetik magukat. Ehez még Massena zászlóaljai is a csataterre érkezvén s előre nyomulván, az osztrák seregben a lehető legnagyobb zavar keletkezik. Liphay és Ocskay hátrálnak; Reusz serege a szorosba rekedve a maga emberei által elől s hátul akadályozva s ebez még a hegyekről lerohanó Massena csapataitól minden oldalról megtámadva, vad futásnak ered s roppant veszteséggel az Etsch völgyébe, La Croára menekül. —

Lusignant Ney — a ki csak délutáni 4 órakor érkezett a csataterre — hátban támadja, teljesen körülveszi, mire az, mindenkitől elhagyatva, 4000 emberével fegyvereit letenni kényszerül.

Ezen ütközet után Alvinczy seregének maradékát csak Aviónál vált képes annyira a mennyire összeszedni.

Provera a friauli sereggel 14-ikén az Etsch folyó mentében Legnanóig hatolt s Augereau hadosztályát, melyet Napóleon e folyam egész vonalának megőrzésére ott hagyott, szétverte. 15-ikén a Castel St.Giorgio nevű mantuai elővárdát is elérte, de nem bírta rögtön bevenni s így Wurmserral avarban nem egyesülhetett.

Wurmser ugyan 16-ikán reggel Provera segítségére kirohanási kísérletet tett, de Napóleon, ki Ney és Joubert hadosztályait Alvinczy ellenében hagyta, ép ezen napon Massenával visszafordulva, ott termett s Augereauval egyesülvén, nem csak Wurmser kitörését hiúsította meg, de Proverát is körülfogta s fegyverletételre kényszerítette.

Alvinczy, midőn híret vette hogy Provera Mantuáig hatolt, Trientből a Val Sukanán azonnal előre nyomult; de elkésvén, a Brenta folyón foglalt állást, míg később ezen állodását sem vélvén eléggé biztosnak, a Piave folyó mögött keresett menhelyet.

Wurmser Mantuában minden eleségből teljesen kifogyván, február 3-ikán a várat átadta. Ő maga tábor-

karával szabadon bocsáttatott; a 20,000 emberből álló beteg és kiéhezett helyőrség pedig hadi fogságba esett.

Napóleont most már semmi sem gátolta abban, hogy támadó hadműködését az osztrák császár beltartományai ellen folytassa, mert azonkívül, hogy Mantua kézbekerítése által hátmőge tökéletesen biztos volt, még február 16-ikán 30,000 embernyi erőszaporítást is nyert; minek folytán a Piave folyam felé marciushó elején működéseit meg is kezdte.

E válságos helyzetben az osztrák kormány Károly főherceget, ki Németországban oly szép előnyöket vívott ki, sietve az olaszországi hadsereg átvételére rendelte; de Károly megérkezve, nem talált oly sereget, melylyel Napóleon túlnyomó erejének ellentállhatott volna.

Napóleon marezius12-ikén a Piave folyón átkelve, a főherceget a Tagliamentóig s innét az Izonzóig visszanyomta. Az Izonzo folyótól a francziák jobb szárnya Serrurier és Bernadotte tábornokok alatt a főherceget ismét Prevaldra szorította, ki, hogy az ellenség további előrenyomulását gátolja, a Telia völgye felé diversiót kísérelt meg, de ezt is hasztalanul, mert Bonaparte bal szárnya Massena alatt a Chiusa-Venetát ezalatt előtte elfoglalta s így az osztrák sereg nem tehetett egyebet, mint a Morva völgybe s innét Leobenre hátrálni. — Bonaparte april 4-ikén Leobent is elfoglalta; Joubert

Tyrolban egész; Botzenig nyomult; Károly főherczeg pedig az osztrák sereggel Steyer városáig hátrált.

Így állván a dolgok, könnyen átlátható, hogy a német császára folytonos új meg új seregiállításba belefáradt; Napóleon nagyon kiterjesztette már hadászati vonalát; az, osztrákok dolgai Németországban is rosszúl álltak s a főherczegnek attól kellett tartania, hogy majd egyszer csak tartalék sereg s hadászati alap (Basis) nélkül fog a harczszíntéren állani. Ennek következtében mind a két fél hajlandó levén a békére, april 7-dikén Leobenben fegyverszünetet kötöttek s néhány nappal később a békeföltételeket is aláírták, melyekben a német császár Belgiumot s Olaszország részeit egész az Oglío folyóig a francia köztársaságnak átengedi.

Ezen hadjáratból, legfőkép azon tanulságot merítjük: hogy a had működési tervek sebes kivitele s egyáltalán a gyorsaság egyike a háború legfőbb előnyeinek; mert nem annyira Napóleon eszélyes és nagyszerű mozgadozási tervei mint inkább villámgyors kivitelük vetette a túlsúlyt a győzelem mérleg-medenczéjébe.

Ha Alvinczy már 13-dikán támadja meg Joubert állását Rivolinál — a mi pedig lehető volt —: úgy annak hadosztályait teljesen tönkre tette volna; mint más részt, ha Bonaparte Massena és Ney hadosztályaival 14-dikén nem siet Joubert segítségére: úgy a

rivolii csatának semmi esetre oly messzeható eredménye nem lett volna. Láttuk azt is, mily roppant gyorsasággal ment Napóleon Augereau segítségére Mantua alá vissza, úgy, hogy 16-dikán Villafrancán s Roverbellón keresztül, már a vár alá érkezett s ez által nem csak Wurmser kirohanását utasította vissza, de Provera hadosztályát elfogta s a várat is megadásra kényszerítette.

Nem — sőt épen nem elég tehát, ha a tábornok bárminő ügyesen, eszélyesen és lángeszűleg dolgozza ki terveit a térabroszon: hanem gyorsan, pontosan és fáradhatlanul kell azokat végrehajtania, ha győzelmet biztosítani akarja.

A vezérnek kitűnő lángesze s kiképzettsége mellett még rendületlen, szilárd akarattal s hősiés bátor sággal kell bírnia; a hadseregnek pedig vezéréhez korlátlan bizalommal s az ügyhez, melyért harczol változatlan hűséggel s szeretettel kell ragaszkodnia, A sereg ne csupán élettelen test, hanem lélek is legyen; mert csak lelki erő s lelkesültség teszi az oly fárasztó hadjáratok elviselését lehetővé, minőket Napóleon katonái kivittek s minőkben csupán szigorral s fegyellemmel nem sokra menendünk.

Az ellenség állodásának, terveinek, sőt minden mozdulatának rögtöni kikémelésére az illető kormány soha a költséget ne kímélje, hanem inkább áldozzon ezreket, sőt milliókat ha szükséges, mert sokszor csak

néhány órai időzés vagy a kém tudósítások késése, elmaradása a döntő csaták s így nem ritkán tartományok sőt országok elvesztését vonhatja maga után.

A kémek pedig sok pénzbe kerülnek, mert csak úgy lesznek híveink, csak úgy nem fogják a nyakukat fenyegető veszélyt rettegni, ha pazarul fizetjük őket. Más, magasztosabb eszme s nem pénznyerés kedvéért életét veszélyeztető kém — a legnagyobb ritkaság.

Minden jelentésnek tüstént s mint mondani szokás: lóhalálban kell történnie; a futároknak fővesztés mellett kell meghagyni, hogy útjokat a lehető legrövidebb idő alatt tegyék meg; egyáltalán a legbiztosabb, legügyesebb módon kell a kikémelési rendszert a hadseregben kezelni. Legjobb ha e tekintetben a vezér pénzei felett szabadon rendelkezik, mert itt fukarkodni nem lehet s ha egyszer már a háború kitört, a hadjárat megkezdődött, akkor az állam ne kímélje a pénzt, hanem terjeszse ki költségeit a mennyire csak ereje engedi. — Ha a kormány politikája a nép szellemén s jóllétén alapszik: úgy ettől bizton elvárhatja, hogy szükség esetén minden kitelhető erejével s minden áldozattal gyámolítandja vállalatait,

A takarékoság béke idejében van helyén s ekkor a költséget a hadiszereknél kímélhetjük leginkább.

Az állam pénzerejének legnagyobb emésztője a

nagy hadsereg; ezt tehát békeidőben a lehető legcsekélyebb számra kell leszállítani; az újjonczozást, szállítgatást s elhelyezést, beszállásolást stb. a legolcsóbb módon kell eszközölni.

Legcélszerűbb, ha a katona békeidőben csak három évig szolgál; a kiből három év alatt katona nem válik, abból már úgysem válik soha. Ily rövid hadszolgálati idő mellett az állam nem lesz kénytelen egyszerre oly roppant tömegeket lábön tartani, mert ágy kevés idő alatt úgyszólván egész népét katonává képezheti s háború esetén azután gyorsan gyakorlott és nagyszámú sereget állíthat talpra. A katona ha rövid ideig szolgál, kénytelen lesz szorgalmasan teendőiben eljárni és sietnie kell kötelességeinek megtanulásával; henyélésre nem marad ideje s így rendhez, tisztasághoz, munkához szokik, mi őt ügyessé teszi; három évi hadi szolgálat alatt mesterségét sem felejtí el s haza jövén, a földművelést vagy bármi más kenyérkeresetét jó kedvvel fogja újból fölvenni. Tapasztalatait s nyert ügyességét a kiszolgált katona mindig nagy hasznára fordíthatja; míg a vén katona többnyire lustává, iszákossá, elbizakodott korhelylyé lesz, ki semmire sem használható.

A hadszolgálati időnek eképeni megállapítása s éhez mért célszerű intézkedések által milliókat takarít meg az állam s száz- meg százezer szorgalmas kezét tart fenn az ipar s földművelés előmozdítására.

Népe műveltebb s erkölcsösebb lesz és mindenki örömmel menend katonának, tudván hogy nem kell ott majd számos évet töltenie s fárasztó, testet lelket előlő, sokszor egészen czélszerűtlen hadgyakorlatokban s kedve s szokása elleni pedáns anyagi munkákban egészségét rontania.

A tanítás és begyakorlás legyen szigorú, de értelmes; a bánásmód szelíd — ha komoly is, de bizalmat gerjesztő s egyformán emberséges a legfőbb tisztótól a legutolsó közvitézig. A tábornok, ép ágy mint a közember, éltevel szolgál honának; azért egyik, mint a másik tisztelje fegyvertársát. A fegyelem sem a büntetéstől félelmen, hanem tiszteleten, hódolaton alapuljon. A hadgyakorlatok csak azon mozdulatokra terjeszkedjenek, melyek a csatatéren okvetlenül szükségesek — s ezzel vége; *a többi mind hasztalanság.*

Minden mesterkélt alakulást (formatiót) el kell vetni; ezek a katona erejét kimerítik, az egész sereget halálíg untatják, elkedvetlenítik, kifárasztják és — semmit sem használnak. De a katonai gyakorlatok mulatságul se szolgáljanak ám senkinek, *de senkinek*; hanem komoly foglalatosságként tekintse mindenki s ezért a legrövidebb ideig tartván, csak a legszükségesebb mozdulatokból álljanak.

A tiszteket s altisztiket, kiknek ily rövid szolgálati idő mellett állásuk sokkal terhesebb — dúsán

kell fizetni s az államnak az ő kellő jutalmukról is gondoskodnia. Ügyes altiszteket szerződtetni kell további szolgálatra, oly pénzüsszeg biztosítása iránt, melyből ag korukban, vagy ha rokantakká válnak, élélni képesek legyenek; vagy ha ez nem járná, legalább azon polgári hivatalok tartassanak fel számukra, melyeknek megfelelni képesek.

A főtisztek illetékei oly arányban legyenek kimérve, hogy ne csupán ruházatukat és élelmi szükségleteiket fedezhessék nagy nehezen; de hogy illendően élhessenek s a művelt körökben is megfordulhasanak. Főleg jövőjük legyen, ne csak annyira mennyire, de teljesen biztosítva s ez a legfontosabb, melyre nézve ha biztosan néznek a sors elé, ép úgy a fő mint az altisztek önfeláldozó készséggel fognak szolgálni s teljes erejüket, az egyedüli czélnak szentelendik. Fejedelmének s honának oly hadsereget teremteni, mely e módon anyagilag jól rendezve, szellemileg kellőleg kiképezve van: ez legyen fő feladata a vezérnek.

A főtisztek ne legyenek gyermekek, mint azt nagyobbára tapasztaljuk; vagy tanulmányaikat csak félig végzett uracsok. Legyen meg bennök a hivatás dicső állásukra s mindenek felett bírjanak jártassággal a hadtudományokban s legyenek szívben lélekben műveit emberek. Alkalmazásukat és előléptetésüket — akár katonai intézetben, akár más úton végezték légyen tanulmányaikat — mindig ismereteik és érdemük sze-

rint kell intézni s ezekhez kell mérni. Kineveztetésök ne függjön az úgynevezett *protectió-tól*, hanem nevezze ki őket a miniszter, vagy a hadi tanácsnak egy választmánya, vagy épen a fejedelem maga. A társadalmi előjogok, születés, pénz- s vagyonbeli vagy egyéb előnyök itt, hol a haza s a trón védelme forog kérdésben, tekintetbe nem jöhetnek.

A művelt s tudományos képzettséggel bíró tisztek üres idejüket nem fogják a kávéházakban, sétatereken, folytonos szórakozások közt tölteni; hanem inkább tanulmányaiknak s hasznos, lelket képző olvasmányoknak szentelendik s szórakozást és mulatságot is a művelt osztályok társaságában keresendnek. Az ilyen tisztek nem a kard élével, vagyis csupán bátorságuk, hanem ismereteik, finom, tapintatos, higgadt magukviselete által fogják a tiszteletet s méltánylást kiérdemelni, mely annyira magasztos társadalmi állásukat megilleti. Ezeknek örömmel s készséggel fognak a korosabb altisztek is s a legénység egész serege engedelmeskedni s őket jó és rász sorsban teljes ragaszkodással rendületlenül követni.

Az itt vázolt hadjárat után lehetlen a császári kormánynak s népeinek buzgó kitartását s folytonos áldozatkészségét legőszintébb méltánylással fel nem említenünk. Mantua felszabadítását négy ízben kísérelték

meg és sem a véres küzdelmek, sem forróság, sem a viharos időjárás, éhség és szomj nem volt képes a hadsereg erejét megtörni, mely mindig bátran, hősiesen harczolt.

Alvinczy Bassanonál s Caldieronál Bonapartét visszaverte; a francziák helyzete Rivolinál már kétségbeesett volt s csak Napóleon remek tervei s azok gyors és mesteri kivitele, melyben a főerőt mindig a döntő perczen a válságos pontra tudta vezetni, csak ez volt képes a császári sereg szilárd, feláldozó magatartását megtörni s a győzelmet a francziák részére fordítani.

Láttuk, hogy ugyanez időben a császári hadak Németországban győztek s hogy a következő két évben — 1798 s 1799-ben — nem csak Némethonban, de Itáliában is mindenütt győzelmek voltak; mert ekkor a francziák hadi nemtője távol Egyiptomban, az ezredéves pyramisok síkjain harczolt s szedte dicsőségének babérait. Az 1798 és 1799-iki hadjáratokban a vezérek közt kétségkívül Károly főherczeg vívta ki magának az első helyet s ha a bécsi haditanács annyira nem féltékeny az ifjú főherczeg szerzett diadalaira, s őt, mint saját hatalmának majdan elragadját tekintve, minden módon ellensúlyozni és terveit, a mennyire csak lehet, gátolni nem törekszik: akkor a harczszíntér aligha Franciaországra is át nem tétetett volna.

Az 1800-diki hadjárat

Az 1799-iki hadjárat végén az osztrák sereg 100,000 embernyi erőben, Mélas tábornagy alatt, Olaszországban állott s téli szállásra Ceva, Mondovi, Borgo, St. Dalmazzo, Saluzzo, Pignerol és Aosta vidékén levén elhelyezve, Olaszhon nyugati széleit foglalta el.

A francia seregek egész az úgynevezett Riviéraig, vagyis a tenger partjáig visszanyomatva, Massena tábornok alatt 40,000 emberrel a Liguriai Apennineket tartották megszállva.

Németországban Károly főherczeg, a ki az osztrákok részére annyi előnyt vívott már ki s a francziákat oly hősiezen verte vissza, leköszönvén, helyette a vezérseget Kráy altábornagy vette át. Seregeinek egyik része 30,000 emberrel Kienmayer tábornok alatt, a Rajnavonalon Rastadt és Freiburg közt, másik része 40,000 emberrel Neudorf és Kolowrath tábornokok alatt, Basel és Ueberling közt volt felállítva, inig 24,000 ember Reusz herczeg alatt Vorarlberg-, Graubünden- és Tyrolban telet. A német szövetségi várakba 10,000 ember volt helyőrségül rendelve; az élelmi főraktárak pedig Stockach, Biberach és Ulm városokban voltak.

A francia seregek Németország felé a Rajna bal partjára voltak ugyan visszaszorítva; de Svájc nagyobb

része még kezeik közt maradt s így innét szükség esetén, vagy az olaszországi seregnek nyújthattak segédkezet, vagy Németország elfoglalására fejthettek ki nagyobb erőt. A francia seregek ezenkívül egymással folytonos összeköttetésben álltak; míg az osztrákok, elleneik által egymástól elszakasztva, nem közlekedhettek.

Ezen előnyre támaszkodva tervezte Napóleon az 1800-diki hadjárat működéseit.

A francia rajnai sereg Moreau főparancsnoksága alatt négy hadtestre oszlott: jobb szárnya Lecourbe alatt, 30,000 emberrel, Svájc északi részén állott s a Bodentótól Sehaffhausenig terjedt; a tartaléksereg ugyanily erővel Moreau személyes vezérlete alatt Baselnál; a középhad St.Cyr alatt, 26,000 emberrel Breisach vidékén; a bal szárny St. Suzanne alatt, 20,000 emberrel, Strassburg és Landau közt volt felállítva, míg ezenkívül a svájcz külön állodások és várak őrségei — összesen 30,000 ember — Montrichard francia tábornok alatt voltak egyesítve.

Ezen, majdnem 140,000 emberre rúgó hadsereg, minden szükségessel felszerelve, jó és nagy számú tüzérséggel, kitűnő lovassággal, utász és hidász karral ellátva, a legrendezettebb állapotban volt. Feladata pedig abból állott: hogy a Rajnán át Németországba nyomuljon s ha az ellenséget megvernie s ez országközepontját elérnie sikerül; akkor az olaszországi se-

reg gyámolítására Svájcban maradt 30,000 embert felváltva s egyenesen Massenának küldje.

Massena, mint láttuk, az ellene felállított osztrák seregnél sokkal gyengébb volt; pedig meg volt neki hagyva, hogy, ha csak lehet, Liguriát, de különösen Genuát hatalmában tartsa. Ő ez időben sem erőszaporítást, sem bármi más segítséget nem várhatott; mi helyzetét annál súlyosbba tette, mert az angol hajóhad minden összeköttetést a tengerrel előle elzárt, a tartományok pedig, melyeken serege tanyázott, szegények, s így e sereg a legnagyobb sanyarúságokat s nélkülözéseket tűrni kénytelen volt ugyan, de feladatának mégis hősiiesen megfelelt.

E két sereg mellé Napóleon előbb *tartalék*, utóbb *alpesi sereg* név alatt még egy harmadikat állított. A zászlóaljok vázait (cadres) régi, szabadságról beszélő katonák képezték, míg a többiek csupa újonczok levén, az egész sereg nem állt többől 86,000 embernél.

E tartalékhadat Bonaparte maga vezette s bár, mint most említettük, nagyobbára újonczokból állott és ezenkívül még igen hiányosan is volt felszerelve, minde mellett ennek szánta a legtöbb vitézséget igénylő és úgy szólván legfontosabb szerepet: az Alpokon t. i. Szent-Bernát hegyének horhosán Olaszhonba átmenni; Mélas állodását gyors menetekben teljesen megkerülve Milánót elfoglalni s így az olasz-osztrák seregnek háta mögé jutva, azt innét megtámadni.

Most pedig lássuk miként működött a három franczia sereg.

A rajnai seregek Napóleon terve szerint Moreau alatt összpontosulva, Schaffhausen és Basel közt egyszerre kellett volna a Rajnán átkelnie s az osztrák sereg állandóságát oldalt véve, bal szárnyát túlnyomó erővel megtámadnia s egy csapással tönkre tennie.

Moreau azonban nem volt az a bátor vezér, ki ily vakmerő terv kivételére képes lett volna. Ő ügyes és tapasztalt katona, de lassan haladó, mindent megfontoló ember volt s így nem mervén mindent egy vállalatban kockáztatni, a fenn leírt tervet el nem fogadta, hanem inkább a következő módon — s pedig szintén sikerrel — vezette seregét a folyamon át. St. Suzanne-nak parancsot adott, hogy seregével Kehinél april 25-dikén keljen át s azután Offenburgig nyomulva, innét a Kintzig völgyét foglalja el; míg St. Cyr hadtestének átmenetét ugyanez napra Breisachnál tűzte ki, meghagyván, hogy az úgynevezett Pokolvölgy irányában foglaljon állást. E két hadtest illetén mozdulatai az osztrák had főparancsnokát, Kráy tábornagyot, azontéves véleményre juttatták, hogy a francziák fő erejükkel valószínűleg az ő jobb szárnyát készülnek megtámadni s ez okból Kollowrath hadtestét Villingenre küldte, mi által schaffhauseni erős állodása tetemes gyengülést szenvedett. Moreau azonban ép ezt akarta elérni s már april 27-dikén saját hadtestét Baselnál

minden akadály nélkül a Rajnán átvezetvén, St. Cyr tábornoknak parancsot adott, hogy vele csatlakozzék. Ezzel egyesülten azután a Rajnán felfelé az Alpgauba nyomult; ott Naundorf osztrák hadvezért Stühlingenre szorította, és seregét Wutaehra vezette. Továbbá Le-courbe átkelését, Stein városánál támogatta, ki is emó-ción május 1-én csakugyan átkelvén, Moreau már ez napon 80,000 embernyi összpontosított hadsereggel a Rajna jobb partján készen állt, hogy Engen és Stockach felé az osztrákok állását oldalba vegye s az itt levő nagy élelmi raktárakat fenyegesse.

St. Suzanne Kehi városánál tüntető mozdulatait bevégezvén, a Rajna bal partjára tért vissza s miután itt seregeit Breisachra vezette volna, ismét a jobb partra kelt át és Fretburgnál foglalt állodást.

E módon vitte tehát Moreau első hadműködéseit szerencsésen véghez.

Kráy tábornagy tévedését csak akkor vette észre, mikor már késő volt; de azért Engen és Stockach közt raktárainak védelmére mégis összevonta seregeit s bár erejét a francziáké jóval felülmúlta, az ütközet elfogadására magát mégis eltökélte.

Engen és Blumenberg közt Moreau és Kráy seregei csakugyan több ízben össze is ütköztek, mely alkalmakkal, valamint 6-dikán Möskirchnél az osztrák csapatok mindig hősiezen harczoltak s csakis a francziák túlnyomó ereje volt képes őket hátrálatra bírni. Moreau-

nak sehogy sem sikerült seregeit oly módon öszpontosítania, hogy döntő csatát vívhatott volna; Kráý pedig, miután a Duna bal partjára Sigmaringennél átkelt, itt szerencsésen Kinmayer hadtestével egyesült.

Május 8-dikán azonban az osztrák tábornagy Biberrachnál álló élelmi raktárainak megmentése végett a Duna jobb partjára ismét visszatért; de itt St. Cyr és Riehanse francia tábornokok által megtámadtván, véres ütközet után Ulm melletti megerődített állodásába vetődött, hol Sztáray csapataival, melyek Tübingen felkerültek volt, egyesülve, összes seregeit egybevonta s velök ezen állodását huzamosb ideig tartania sikerült.

Moreau francia főparancsnok két ízben kísérletet meg Kráýt az ulmi erős állodásból kieroszakolni, de ez sem először, sem másodszor nem sikerülvén, a Lech folyó felé, az osztrák sereg háta mögé nyomult s Uhnál St. Suzanne alatt csak egy csekély ügyelő hadtestet hagyott. Kráýt azonban e fogás sem tudta állásából előcsalni s ő csupán kirohanásokat tett, melyek által St. Suzanne ügyelő hadtestét két ízben visszaverte s végre Moreaut is a Lech folyótól visszakerülni s az ulmi erős állodást újólag körülvenni kényszerítette.

Moreau Ulm alatt így négy hétnél tovább vesztette idejét; de miután a zsarrendszer nem nyújtott módot nagy számú seregének élelemmel továbbra is ellátására, végre az osztrákok állodásának megtámadására határozta el magát.

Ennek folytán június 13-dikán Lecourbe által az osztrákok jobb oldaléka ellen nagyszerű áltámadást vitetett véghez, mintha e módon a Duna jobb partján akarná az ulmi állodást erőszakolni; középhadával pedig Dilingen- és Lauingennél 14-dikén a Duna bal partjára kelt át, míg Grenier ezalatt Günzburgnak indult s a várost el is foglalta. 15-dikén Blindheim falunál Lecourbe is átkelt a Duna bal partjára s most Moreau főserégét összpontosítva, ezen az oldalon készült támadásra.

Kráy tábornagy eleinte kész volt a csatát elfogadni, de midőn látta, hogy a francziák majdnem kétszeres erőben állanak vele szemközt, nem vélte tanácsosnak seregét kockáztatni smég jókor Nördlingen felé kitérvén, Neuburnál a Duna jobb partjára kelt át s egész az Irm- vonalig húzódott vissza. — Itt azonban az Olaszországban létre jött fegyverszünetről értesülvén, miután ép úgy Kráynak, mint Moreaunak nyugvársra volt szüksége, ők is 6 hétre fegyverszünetet kötöttek.

E hadjáratban Kráy tábornagy a francziák túlnyomó ereje ellen hősiesen tartotta magát. Jóllehet ő, Moreau színlett átkelésének Kehinél engedve, lóerejét gyengítette: de hamar átpillantotta a francziák tervét; erejét Engen, Möskirch és Biberach körül még ideje korán vonta össze; elég ügyesen mozgadozott s oly hősies kitartással védte jól választott állódását, hogy egyik csatának sem lehetett rá nézve károsan válságos eredménye. Míg mikor a möskirchi csatánál oly rögtön

fedezte fel a francziák állodásának gyenge oldalait s bal szárnyukat megkerülvén, a krumbaehi magaslatokról támadta meg: kevésbe múlt, hogy ellenét vissza nem verte s csak a francziáknak mindig újan és újan érkező hadosztályai, melyek erejüket nagyon is túlnyomóvá tették, csak ezek voltak képesek a győzelmet tőle elvitatni. Látjuk továbbá, hogy a fenn érintett három véres ütközet után szétoszlott seregeit szerencsésen egyesítve, az ulmi erős állodást nem csuk elfoglalni, de magát abban húzamosb ideig tartani is képes volt s hogy *vége* minden lényegesebb veszteség nélkül az Inn folyónál újra védelmi állodást foglalt.

Nem így Moreau. Ő azon előny nyel, melyet neki túlnyomó ereje nyújtott, semmiféle nagyobb horderejű eredményt kivívni nem bírt s az egész hadjáratban egyszer sem volt képes összes erejét valamely ponton úgy egybevonni, hogy ellenségére döntőleg hathatott volna. Moreau, mint nagyon is óvakodó hadvezér, sokkal inkább ügyelt saját biztosságára, hogysem vakmerőbb vállalatokba bocsátkozni mert s így hadműködése nagyobbszerű eredményeket szülhetett volna. Vége alvezéreit sem tudta egyetértésbe s így ezek működéseit sem öszhangzásba hozni, mely hibát szintén csak az ő gyengeségének rovására írhatjuk.

Az olasz hadjárat.

Míg Kráy altábornagy csekélyebb erővel Németországban oly hősiesen tartotta magát, addig Mélas Olaszországban az ellenfelét jóval meghaladó *sereggel* sem arathatott sikert.

Massena francia parancsnok 45,000 emberből álló seregét Italiában a következő rendben helyezte el: jobb szárnya Miolüs tábornok alatt a Riviéra di Levantét szállta meg 5000 emberrel; Sóult 15,000-nyi sereggel a középhadat képezte s a Riviéra di Ponente egész hosszában, a Bochetta nevű hegységtől a Bormida folyóig terjeszkedett; Síichet szintén 15,000 emberrel a Tanaro folyóig a bal szárnyat képezte, míg Garnier 4000 emberrel a Col di Tendén foglalt állást. A hadsereg iénmaradt része Genua várában hagyatott őrsegül.

Mélas osztrák főparancsnok vezérlete alatt Ott tábornok 12,000 emberrel a Riviéra di Ponentén s Hohenzollern berezeg 10,000 emberrel Novinál, a hadsereg bal szárnyát képezték. A középhadat Mélas maga vezényelte s ez Aquínál 20,000 emberből állott, míg Elsnitz tábornok 20,000-rel Cevánál, Kussevich pedig Col di Tendénél a jobb szárnyat parancsnokolta. Kaim

tábornok 20,000 emberrel az alpesi szorosokat védte Wukassovich 10,000-rel Lombardia felé foglalt állodást,

Mélasnak terve abból állt: hogy ő a főerővel Soult és Suchet seregei közé ront, ezeket egyenkint szétveri, míg ezalatt Ott tábornok Genua várát veszi ostrom alá.

April 6-dikán tehát Ott Genua felé indult, de csakhamar Massena előtt meg kellett fordulnia. Mélas azonban és Elsnitz a középhaddal Savona felé tartván, a Bochettiában Soultot megverték s Savonát elfoglalták; minek következtében Soult a francia jobb szárnyával s középhaddal Genua felé hátrálni kényszerült. Hohenzollern és Ott seregeiket egyesítve, 9-ikén a Bochettiát újra megtámadták s midőn erre Mélas és Elsnitz is Voltri felé nyomultak: Massena több véres csata után 26,000 emberrel Genuába szorult s így az osztrákok most e várát ostrom alá vették.

Az e módon ostromzár alá került francia seregek helyzete a legkedvezőtlenebb volt, mert az angol hajóhad a tenger felől minden közlekedést elzárván, semmi eleség a városba — mely pedig már az elzárás kezdetekor is nagy szükségben volt — nem kerülhetett. A lakosság, ép úgy mint a helyőrség, ragadós nyavalyákba esett s így nem csak nyomasztó szükségnek, de a legnagyobb szenvedéseknek és nyomornak is ki volt téve. Massena azonban a vár fentartása körül valóban csodálatra méltó erélylyel járt el, mert nemcsak, hogy a védelmi rendszer összes terveit maga készítette

s makacs következetességgel maga is vitte ki: de a mármár csüggedő őrséget s polgárságot is a végső perczig kitartásra s áldozatkészésre buzdította, anynyira, hogy többszöri kirohanások által az osztrákoknak tetemes károkat okozott.

E várnak védelme a hadi történet lapjain egyáltalán egyike a legfényesebb pontoknak s méltó, hogy örök emlékezetben maradjon.

Midőn azonban a város már minden eleségből kifogyott; a 26,000 embernyi őrségből már csak nyolcz-ezeren voltak képesek fegyvert fogni s a lakosság is már a végső kétségbeesésben volt: akkor Massena helyzetének tarthatlanságáról végre meggyőződván, 4-dikén, *a legtüzésb föltételek alatt*, a várat átadta. Az egész őrség szabadon, fegyveresen, lobogó zászlókkal, az angol hajóhad üdvlövései közt vonult ki a várból, mely így annyi véres áldozat után végre az osztrákok kezébe került.

Míg Ott tábornok Genuát ostromzár alatt tartotta s a most említett módon hatalmába kerítette, addig Mélas seregének zömével, Sestri di Ponentétől nyugatnak, Suchet francia tábornok ellen indult. Suchet a folyó vonalát vette védelmi támpontul, melyet a magas partok erőssé, tarthatóvá tettek. Ezenkívül több rendbeli erődítéseket is vitt véghez, különösen Cannes felett egy hídfőt építtetett, mely bevehetlen volt s így e vonalat addig sikerült tartania, míg Napóleon a Szt. Bernát

hegyén átkelvén, Lombardia közepéig nyomult s Mélast hátrálni, a vár vonalát odahagyni s ő ellene fordulni kényszerítette.

Genua vár hősiés védelme Massena részéről, s a védelmi vonal makacs tartása Suchet részéről, a francia fegyvereknek felmérhetlen előnyöket szerzett; mert ez által — s csakis ez által — lehetett az osztrák hadat feltartóztatva s foglalkodtatva, Napóleonnak az Alpokon átkelnie, Milánót elfoglalva, Mélas háta mögött a Po folyamra kerülnie s e nagyszerű hadműködés által az egész hadjáratot eldöntenie.

Lássuk pedig most részletesebben e hadműködést, mely Napóleon legfényesebb hadi tettei közé méltán sorozható; de melyben az osztrákok sem állanak minden fény és dicsőség nélkül.

A francia tartalékhad, melynek vezényletét Napóleon maga vitte, Dijonnál gyűlt össze, hogy így az ellent folytonosan azon álhiedelemben tartsa, mintha nem volna más rendeltetése csak az, hogy a rajnai seregnek, ha ez a liguriai sereg számára Massenához segítséget küldene, támogatásául szolgáljon — nem is levén különben gondolható, hogy e tartalék egy elszigetelten s önállólag Olaszország ellen működő hadsereget képezzen.

Áprilishóban azonban e tartalékhad megindult s Franciaország nagy részén áthaladván, május első napjaiban az Alpok lábján megérkezett.

Május 13-án Napóleon maga Losanneban e sereg zöme felett szemlét tartott, azután az Alpokon át felső Olaszországba vezette.

E seregzöm 40,000 emberből állott. A nyolcz legválogatottabb zászlóalj Lannes tábornok vezérelte.

Az első csapat május 14-én ment át a havasokon s pedig éjnek idején, holdvilággal, nehogy a nap sugaraiknak melegétől meglazulni szokott hógörgetegek fejekre zuhanjanak. Május 15-kén a második csapat s így tovább minden következő napon egy-egy csapat kelt át.

Reggeli 8 órakor rendszeren *tíz órai* folytonos menet után a Bernáthegy csúcsán álló zárdához érkeztek, hol az egész sereget kielégítő s erősítő reggeli várta.

Két órai pihenés után, mely minden egymásután megérkező csapatnak engedtetett, le az aostai völgy felé folytatták útjokat.

E módon az egész sereg négy nap alatt az Alpokon átkelt. Lauaes már 18-ikán Chatillonra érkezett, hol egy 4000 emberből álló osztrák figyelő csapatot makacs ellentállás után visszanyomván, 19-ikért az ivreai szoros előtt, Bárd nevű erőd alatt-állott. Ezen erőd azonban új akadályokat gördített útjába, s mily roppant nehézségekkel küzdött e sereg, abból lehet következtetnünk, hogy ágyúit s az ezekhez tartozó szereket és készleteket szétszedve, részint rövid fagerendákon kellett a magas havon átvonszolni vagy csúsztatnia, részint

az árkokban s rász utakon vállon átvinnie. A lovasság lovait mindig gyalog vezette, mely módon nem egy ember és ló zuhant a mélységbe. A lelkesedés azonban, melyet Napóleon seregében ébreszteni tudott, mind-ezen akadályokat legyőzte s rajtuk az összes sereg szerencsésen átesett.

Lannes Bar de erődöt, mely az említett szoros felett úrkodott s így a seregnek átkelését ott lehetlenné tette, két ízben támadta meg, de siker nélkül, mert a derék őrség minden támadást vitézül visszavert s így nem maradt egyéb hátra, mint seregének lovasságát és gyalogságát az Albaredo felé vezető hegyi utakon visszahúznia, az ágyúkat, pedig szalmával körülfont keretek közt a vár alatti úton végig, éjnek idején, tűzéri által a szoroson keresztül vonszoltatnia. Ez ágyúszállításnál a derék tűzérség a várbeliek tüzelése által roppant veszteséget szenvedett s igen nagy veszélyek közt, úgy szólván legyőzhetlen akadályokon tett túl.

Lannes májushó 22-ikén Ivrea városát szintén erős esatázás után bevette s az aostai völgy torkolatát is elfoglalván, itt a többi hadosztályt várta be, melyek Napóleonnal 27-én csakugyan meg is érkeztek.

Míg a sereg zöme Napóleon személyes vezérlete alatt a nagy Bernát hegyén kelt át, addig négy kisebb francia csapat más pontokon hágtá át az Alpokat. Chabran tábornok 5000 emberrel a kis Bernát hegyén kelt át s május 18-ikán a Dóra Baltea felső völgyében

LaSalle helységet elérte; Thurreau tábornok hasonlóan 5000 emberrel a Mont Cénis hegyen át, Suza völgyébe ereszkedett s Turin felé tartott, míg Moncey tábornok Némethonból 15,000 embernyi sereggel a Szt. Goesárd (Gotthard) hegyen át, Lombardiába szállott.

Így működtek s nyomultak elő az olaszországi síkföld felé a francia tartaléksereg hadoszlopai, hogy Mélas osztrák fővezért bekerítsék, míg Suchet a várvonalat, Massena pedig Genuát hősiességgel védve, serege zömét e vidéken feltartóztatták.

Midőn Thurreau francia tábornok a Mont Cenis-en át, Susa völgyébe érkezett, Mélas azon véleményben lévén, hogy Napóleon valószínűleg Turin felől akar Massena segítségére jönni, Elsnitz osztrák tábornokot a várfolyamnál 20,000 emberrel Suchet ellen visszahagyta, Turimtak indult s ott 26-án meg is érkezett; Napóleon pedig, hogy Mélast e hitében méginkább megerősítse, Lannes tábornokot 10,000 emberrel a Chiusella folyó mentében, Turin felé indította, megparancsolván: hogy e folyó vonalán áttörjön s egész Chivassig nyomuljon, míg ő maga serege zömével egyenesen Novarrának indult, Milánót, Lombardia fővárosát elfoglalandó.

Lannes május 27-ikén a Chiusella folyamot elérte s a mercerascói hidat megtámadta. Hadik azonban, kinek feladata volt az aostai völgy torkolatát védeni, erősen szegült e támadásnak ellene, a francziák a hidat ugyan rohammal bevették, de midőn a 22-ik francia

ezred Mahon ezredes alatt magát a vízbe vetvén, a folyón átgázolt, a Chiusella bal partját a Ind felett elfoglalta s a Lannes hadosztály többi ezredei is utánuk nyomultak volna: a Chiusella bal partján gróf Pálffy tábornok az osztrák lovassággal oly hathatós és hősiés támadást intézett ellenük, hogy a francia gyalogságon keresztül rontva, azt teljesen megverte, egész a folyóig visszanyomta, sőt egy részét a folyóba szorította.

Pálffy tábornok ez ütközetben hős halállal múlt ki. A folyónál Lannes francia vezér épen megérkezett új csapatait személyesen vezetvén előre, Hadik tábornokot túlnyomó erővel újra megtámadta s az Oreó folyó mentében visszanyomta. Ezután május 28-ikán, Chivasso városát a Po mellett elfoglalta, és, mintha e folyó jobb partjára átkelni és Turin felé tartani volna szándéka, hídverésre készülteket tett.

Napóleon ezalatt Milano felé nyomult s június 1-én e fővárosba minden akadály nélkül bevonult. Innét hadosztályainak parancsot adott, hogy a Po bal partján lefelé vonuljanak s Paviét és Piacenzát foglalják el, mert fő erejét e két város között szándékozott felállítani, mi által a Po és Ticino folyamok urává leendett. Lannes tábornok e parancsra csakugyan rögtön odahagyta Chivassót s Crescentinón és Trenón átmenvén, Paviát bevette, hol nagy mennyiségű élelmi szerezet, ágyúkat és lőszeret találván, a Po és Ticino folyókon Belgiojósónál s Garlasco átellenében hidakat veretett.

Murát tábornok Piacenza városát Oreilly osztrák tábornok erős védelmének daczára, június 7-ikén szintén bevette; Duhesme pedig június 8-ikán Cremonát foglalta el s így Napóleon e pontokat birtokába kerít, vén, az osztrák fővezér hátrálási vonalát teljesen elzárta.

Vessünk egy pillanatot a térabroszra s látandjuk, hogy az osztrák hadsereg minden oldalról be volt kerítve, Moncey tábornok Svájczból, a Szt. Gocsárd hegyén át, Piemont felső részébe nyomult s 15,000 emberrel Vercellinél foglalt állást; Gilly francia tábornok hadosztálya Milano városát tartotta megszállva; Lapoype Paviától lefelé a Ticino folyó vonalát foglalta el; Duhesme tábornok hadosztálya Cremonánál állott, mely seregek közepette Napóleon 30,000 emberből álló fő erejét vonta össze, hogy innét, ha Mélas Chivassónál akarna áttörni, felfelé — ha pedig a Po alsó részén nyomulna előre, lefelé vezethesse seregét s bárhol elébe állván, őt mindenesetre döntő csata elfogadására kényszeríthesse.

Mélas helyzete e pillanatban valóban súlyos volt, mert Bonaparte terveiről csak későn nyervén tudomást és felvilágosítást, nem tehetett egyebet, mint a csatát csakugyan megkísérelvén, ebben valahogy szerencsés menekülést keresni.

Ő tehát Elsnitz tábornoknak parancsot küldött hogy a vár folyamvonalának ostromlásával felhagyjon

s Turin felé indulván, vele egyesüljön. Hadik tábornoknak meghagyta, hogy Turinból Alessandria felé nyomuljon, Ott és Gottesheim tábornokoknak pedig, nem különben a Parmai hercegségben álló osztrák csapatoknak megparancsolta, hogy gyorsított menetekben Piacenzát elfoglalni induljanak. Mindez azonban már késő volt: Oreilly tábornokot, mint már említettük. Murát visszaverte; Gottesheim kísérlete: Piacenzát ismét visszafoglalni, szintén nem sikerült, mert ő megveretvén, Bobbio tété hátrált; a Pannáról Fiorenzolán át előre nyomuló osztrák csapatokat a francziák hasonlóan szétverték, míg Ott tábornokot is, ki ebire nyomult, Montebello-és Casteggiónál Lannes tábornok (ki ekkor már Belgiojosónál a Po jobb partjára átkelt volt) június 9-ikén hősies ellentállás után véres ütközetben megverte s Alessandria felé nyomta vissza.

Ezen, Piaceuza felé tett sikertelen kísérletek és támadások után Mélas valamennyi hadosztályát, mely rendelkezésére állott, a Borraida folyó bal partján Alessandria vára alatt pontosította össze, velök az áttörést megkísérlendő; Coni, Turin, Tortona, Genun, Acqui, Gavi és Alessandria várak őrségeinek pedig szigorúan meghagyta, hogy e várakat bármely körülmények közt hatalmukban tartani törekedjenek.

Mélas ezen intézkedése nagy hiba volt, mert így seregét 25,000 emberrel tette gyengébbé, mely 25,000 emberét ha főserégéhez csatolja, úgy a marengói

ütközetben túlnyomó erővel állott volna Napóleonnal szemben s azon hősiesség mellett, melyet az osztrák hadsereg itt tanúsított, e nevezetes csatát — mely a francziák részéről már úgyszólván veszteség volt — kétségkívül megnyerte volna. A sors azonban így határozott s minthogy Méléának, mintán a csatát megnyerte, nem volt elég tartaléka, mely egész erélylyel a mindenféle hátráló francziákat üzőbe vehette volna: ennél fogva Dessaix tábornok az ütközet végén új, ígét el nem fáradt csapataival a csatatéren hirtelen megjelenvén, az osztrákoktól n már kivívott győzelmet könnyen elragadta.

Június 10-ikén Murát és Victor francia tábornokok hadosztályai is egészen átkeltek a Po jobb partjára; Napóleon pedig a Stradella előtti sík téren foglalt állást hogy itt Mélas további mozdulatait bevárhassa.

E sík tér különösen kedvező állást nyújt egy seregnek, hogy az ellenfél áttörését akármerre akadályozhassa; mert a Po itt az Apenninokhoz közeledvén, úgy szólva földszorosost képez s az ellen seregére az Apenninok, a Po, Ticino és Adda folyók által mintegy háló van szőve.

Midőn Napóleon 80,000 emberből álló fő erejével a Stradella előtti sík tért elfoglalta, ugyanakkor már Oremonát a Po vidék alsó részén, Paviát pedig a felsőn kezében tartotta; Moneey a Ticino felvidékét szállta meg s így Mélas tökéletesen s minden oldalról be volt

kerítve, annyira, hogy még ki sem is törhetett, mert Napóleon rövid idő alatt oly hatalmas erőt vont össze, mely minden kirohanás feltartóztatására elégséges volt.

Napóleon június 11- és 12-dikén hadosztályainak pihenést engedvén, felettük szemlét tartott s a közeledő csatára nem csak szóval lelkesítette őket, de tüzéségét tapintatos intézkedések által a legjobb karba is helyezte, hogy mindenre készen legyen. E napok közt érkezett meg Dessaix francia tábornok is, ki Bonapartéval már Egyiptomban táborozott s egyike volt legkedveltebb barátainak. — Napóleon neki azonnal átadta a parancsnokságot Mounier és Boudet hadosztályai felett.

A francia consul végre látván Mélas mozdulatlanságát s unván már őt Stradellánál bevárni: június 13-dikán ezen állást odahagyta, Tortona felé nyomult, még ugyanaz napon a Scrivia folyón seregével átkelt s a marengói síkot lepte el, mely a Scrivia és Bormida folyók közt fekszik s egyike azon, Olaszországban ritka síkságoknak, hol nagyobb ütközetet lehet víni. A Po vize itt már az Apenninektől eltávozván, szélesebb tért enged s Alessandriából, hol Mélas serege volt összpontosítva, a Bormida folyón át a marengói síkra St. Giuliano helységen keresztül a fő országút vezet.

Napóleon a Bormida folyóval szemben üttötte fel táborát; St. Giuliano és Marengo helységeket pedig szintén megszállva tartotta; minthogy azonban az osztrák seregnek itt sem akadt semmi jelenségére, mely

sereg, fedve az alessandriai vár magaslatai által, a Bormida folyó bal partján állott: ennél fogva a francia fővezér már azt vélvén, hogy Mélas talán Növi felé visszafordulva, a Po alsó vidékén akar átkelni: Dessaix tábornokot 6000 emberrel, azaz Boudet hadosztályával Novi felé Rivoltára küldte s így ő maga csak 24,000 embernyi sereggel maradt a marengói síkon.

Mélas azonban hős lelke sugallatát követvén, eltökélte magát, hogy ép a marengói síkon fog keresztül törni s fel fogja itt használni azon előnyöket, melyeket neki számos és jó lovassága s tüzérsége nyújt.

Június 14-dikén hajnalban már megindította seregét s az nap még a Bormida folyón két helyütt átkelt. Jobbra, vagyis az alsó hídon, legelől Oreilly tábornok kelt át s a francia állodás bal szárnyának tartott, mely Victor tábornok alatt a St. Gulianno és Marengo közti tért foglalta el. Ott tábornok a felébb eső másik hídon lépte át a folyamot s a francziák jobb szárnyát, mely Castel Ceriolo mellett Lannes tábornok alatt állt, megkerülni volt feladata.

Hadik és Kaim tábornokok a középhaddal ezeket követték s készek voltak szükség esetén az egyik vagy másik szárnynak segítségére sietni.

Victor francia tábornok Gardanne dandár át Oreilly elé vezette; de ennek számos ágyúi oly heves tüzeléssel fogadták, hogy Gardanne Marengóban seregével a házak mögé menekülni kényszerült. Oreilly gyengének

érezvén magát, Gardannet nem üldözte s Hadik és Kaim tábornokok segítségére várt.

Az osztrák sereg nagy számú tüzérségével csak lassan kelhetett át a hídon, annyira, hogy két, sőt három óra múlt, mire a Borraida jobb partján egészen kifejtekezhetett. Reggeli 7 óra volt, midőn Oreilly Hadik segítségével Marengót megtámadta; e helység előtt azonban ép az osztrákok támadó vonalával szemközt a mély és mocsáros Fontanone patak folyik, mely afran. eziáknak igen kedvező védet nyújtott. E patak elfoglalása heves és véres csatát idézett elő: Hadik személyesen vezette a rohamra Bellegarde tábornok hadosztályát s két ízben ment át a Fontanonén; de Gardanne és Kivaud francia tábornokok mind a két ízben visszaverték, míg végre a tábornok halálos sebet, kapván, magát a csatatérről elvitetni kényszerült.

Kaim osztrák tábornok hasonlóan siker nélkül kísérelt meg Marengo és Castel Ceriolo közt a Fontanonén átkelést, mert e helyen Lannes egyik hadosztálya Chamberlak tábornok alatt támadását visszaverte.

Ezalatt azonban Ott táboritok a francziák jobb szárnyát megkerülte; Castel Ceriolót megtámadván, rohammal bevette s így Lannes tábornokot kényszerítette, hogy egész erejével ellene forduljon. Mélas lovaságával Victor tábornok állodását bal oldalt, Lattermann gránátosokkal pedig arczagban támadta meg s e derék csapatoknak nem csak Marengo előtt a Fontauo-

nén átkelniök, de magába a helységbe betolulniok is sikerült.

Délelőtti tíz órakor a francziák Marengóból márkí voltak verve s csupán Larmes tartotta még Castel Ceriolo szélső kerítéseit kétségbeesett elszántsággal.

Napóleon, a ki eddig consuli testőr csapataival s Monnier hadosztályával három órányira Marengo mögött Torre di Garofolon állott, e perczben érkezett a csataterre s látván, hogy Victor tábornok tökéletesen meg van verve, Lannes pedig már csak végső erőfeszítéssel védi magát: az előbbit rögtön visszaparancsolta, az utóbbinak pedig újon jött tartalékával támogatására sietett, el levén készülve, hogy azon esetre, ha az ütközetet megfordítania nem sikerülne, rögtön az egész se-
reggel Pavia felé hátrál.

A consuli testőrséget Napóleon személyesen vezette a tűzbe, melynek egyelőre csakugyan sikerült is Castel Ceriolót újra bevennie; Mormier hadosztálya Marengo és Castel Ceriolo közt hasonlólag győztesen nyomult előre s első hősies támadásával az osztrák csapatokat nem csak megállította, de Marengóra vissza is vetette. E rövid diadal azonban mit sem használt mert Mélas, ki már ura volt a Marengótól balra eső síknak, lovasságával és nagy számú tüzérségével újra meg újra támadtatta meg a francia csapatokat: Monnier hátrálni kényszerült s csak Lannes és a consuli testőrség tartották még kis ideig Ceriolót, de 1 óra

tájban Kaim és Oreilly összevont ereje ezeket is kiszorította onnét, mire a helység szőlőjébe szorítva, magukat itt védték.

Délután 2 órakor Napóleon a csatát elvesztette, minden ponton hátrálást parancsolt s a piacenzai főutat az osztrák seregnek átengedte. A francia sereg a véres és szakadatlan ütközetben kimerülve, általán s mindennütt hátrált, de lassan, rendben s a csapatok felváltva az üldöző ellenségnek arcot fordítottak. A lovasság Kellermann és Murát vezérlete alatt lépcsőzetes oszlopokban meg-megállt s a hátrálást fedve, csak lépést lépésre engedett.

Az osztrák sereg is végkép ki volt fáradva, de tartaléka sem levén, nem üldözte a vert ellent, hanem csak, megelégedve hogy utat nyithat magának s Piacenza felé menekülhet — lassan követte. Mélas maga is beelégedvén a nap fáradalmaival, a sereg vezérletét s az ellen üldözését Zach tábornok- és tábornokari főnöknek adta át s Alessandriára tért vissza, honnét a győzelem örömhírével Bécsbe azonnal futárokat küldött.

Mélas egész győzelme azonban csak percnyi volt, mert Zách tábornoknak tartalékja — melylyel az ellent erélyesen üldözte, megsemmisítette s így a győzelmet teljessé tette volna — nem levén, nem csatavonalban, hanem csak közönséges menetrendben követhette a francziákat az országúton.

Délután 3 óra volt, midőn Napóleon Dessaix tá-

bornoknak Novira küldött hadosztályát a csatatér felé közeledni látta. — Dessaix az ágyúzást még reggel meghallván, rögtön eltalálta, hogy Marengónál csatáznak, megfordult s Noviról és Rivoltáról az ágyúzót követve, az ütközetben részt venni sietett. És ép szerencsés órában érkezett meg, hogy a már elvesztett győzelmet visszaküzdje.

A mint Napóleon Dessaix-t meglátta, eléje lovagolván, így fogadta őt: *„Késő, barátom! a csata már el van veszve.”* Dessaix azonban óráját elővonva így felelt; *„Igaz, hogy a csata el van veszve, de még csak három az óra s így elég időnk marad egy másikat nyerni”*, s erre közeledő hadosztályához vissza sietett, 12 ágyút kartács-lőtávra előre parancsolt s az ellen hosszú vonalát rézsút véve, erős tüzelést kezdett. Hadosztályának egyik ezredét arcvonalban tüzelésre parancsolta, a többi kettőt fél távra zárkózott csapatokban személyesen rohamra vezette,

Az osztrák csapatok, melyek úgylis már végkép ki voltak fáradva s még éhez hosszú sorrendben állottak, a nem várt támadás által meglepve, megrémültek, az új rohamot meg nem állták s az első csapatok a hátújsókra vetvén magukat, a legnagyobb zavarban hátat fordítottak. Napóleon pedig egyik hadosztálytól a másikkhoz repülve, buzdította, lelkesítette katonáit s Dessaix segítségével nekik új győzelmet ígért.

Lannes rögtön csatarendbe állította hadtestét s

Castel Ceriolo felé nyomult előre; Victor tábornok is rendbe szedte megzavart, megingatott seregét s csakugyan sikerült is neki azt mégegyszer az ellenre vezetni. Döntő eredményt azonban Kellermann francia lovassági tábornok aratott, ki két nehéz lovas ezreddel oly szerencsésen s oly sikerrel rohant az osztrák lovasságra, hogy az el rémültei), rendetlen futásnak eredt s az egész gyalogságot és tüzérséget magával ragadta. Hiában álltak Lattermann hős gránátosai sok ideig ellent; hiában törekedtek Kaim és Ott tábornokok hadosztályaikkal a sereget Marengónál fen tartani; Lannes Marengót bevette s az osztrákokat a Fontanone patakon és a Bormida folyón ismét visszanyomta. A nyert csata minden ponton megint elveszett, Zách táborkari főnök s az osztrák gyalogság nagy része fogságba esett; 50 ágyú a Bormidán átkelés alkalmával fennakadva, a csatatéren maradt csak a késő éj vetett véget az üldözésnek.

Mélas fővezér, kinek e napon két lovát lőtték el alóla s ki oly hősiezen vezérelte és nyerte meg e csatát: az események hallatára kétségbeesetten sietett serege elé, hogy azt fentartsa s megfordítsa; mi azonban sehogy sem sikerült s így a sorsnak engedni kényszerülvén, Alessandria alá vonta vissza hadát. Az osztrák részen Hadik tábornok elesett, Vogelsang, Lattermann, Bellegarde, Gottshehn tábornokok megsebesültek; közel 10,000 ember részint holtan, részint sebesülten maradt

a csataterén, 4000 pedig mint fogoly a francziák kezébe jutott.

De a francziák vesztesége sem volt jelentéktelen, mert Dessaix tábornok az első rohamban mellbe lövetvén, elesett; Champeaux, Mainone, Rivaud, Mulher tábornokok nehéz sebeket kaptak; 6000 ember holtan és sebesülten a csataterén maradt s Victor hadosztályából 1000 ember fogságba jutott.

Június 14-ikén Suchet francia tábornok 20,000 emberrel— vagyis azon sereggel, mely eddig a Riviérát védte s mely Genua átadása által az övével egyesült — előre nyomulván, már Aqui városánál állott s így Mélas megzilált seregével elől és hátújí tökéletesen be levén kerítve, hadi tanácsot tartott s miután mindent elkövetett mit az ő s katonáinak becsülete megkívánt, megadásra szánta el magát. Ennek folytán jun. 15-ikén Lichtenstehi herceget a feltételek megszabása végett a francia főhadiszállásra küldte, hol a feltételeket a francziák részéről Berthier, az osztrákokéról Zách és Lichtenstehi rövid alkudozások után megállapították s még ugyanaz nap Mélas és Napoleon, „Alessandriai Conventio” név alatt alá is írták.

E conventio folytán az osztrák sereg szabadon és teljes fegyverzettel egész Olaszországból a Mincio vonalig kivonult s csak Mantua és Peschiera várakat tartotta meg. A többi várak és erődök a francziák kezére jutottak.

A francia sereg a Chiesa folyót, mint elkülönítő vonalat (Demarcations-Linie) szállotta meg.

Így végezte be Napóleon e hadjáratot, mely minden hadjárata közt egyike volt a legszebbeknek.

E hadjárat eléggé mutatja, hogy kivihető s ropant eredményekre vezethet bármily merész vállalat is, ha minden ügyesen van rendezve s a terv erélyvel és gyorsan vitetik véghez; ha a sereget lángész vezérli s az ügyhez ragaszkodás és lelkesültség hatja, át; mutatja ellenben azt is, mily káros dolog a hadviselésben valamely megrögzött eszméhez vagy szándokhoz makacsul ragaszkodni, mint azt az osztrák haditanács tette, midőn Genua várát s a vár folyamvonalának elfoglalása által az egész Riviérát minden áron bevenni parancsolta, a nélkül, hogy a sereg hátmöge és oldaléka földve lett volna; mily káros továbbá, mikor oly befolyás, mint a bécsi haditanácsé, 100 mértföldnél nagyobb távoból rendelkezik egy harczoló sereg felett, kivált az akkori időkbén, mikor még se vasutak, se távírdák nem voltak; minő káros végre a fővezérnek, tervei elkészítésében és kivitelében teljhatalmat nem adni, hanem mindent egy távollevő haditanácsra bízni, mely sem a helybeli viszonyokat, sem a tért, sem a többi körülményeket nem ismeri. De tanúsítja e hadjárat azt is, mily gyakran szükséges kisebb előnyöket feláldoznunk, hogy nagyobbakat érijünk el; mert Mélas, ha a számos várat odahagyva, azok őrségeit egyesíti s magához

csatolja: Marengónál 25,000 emberrel többet számol, a megnyert csatát aligha kényszerül ismét elveszteni s lettek volna pihent dandárjai, melyekkel a megszasztott ellent üldözőbe vegye.

A győzelmet, mint már előbb említők, minden erővel s minden telhető módon ki kell zsákmányolni, a megfutamodott ellent halálíg kell üldözni s addig nem szabad nyugodni, míg tökéletesen szétverve nincsen. Mélas azonban ezt nem tette, mert ő meglegedve a győzelemmel, odahagyta seregét s az üldözést Zách tábornokra bízta, ki pedig ezt sem elég erélylyel, sem minden erejének érvényesítésével nem tette, hanem csak lassan és közönséges menetrendben követte az ellent, a helyett hogy számos lovasságával s még számosabb tüzérségével gyorsan utána eredvén, tökéletesen tönkre tette volna.

Sem a Kráy és Moreau közt Némethonban kötött fegyverszünet, sem az alessandriai conventio békére nem vezetett. A St. Julién osztrák tábornok s Talleyrand francia minister közt folyt alkudozások s a béke megállapítására feltett előleges pontok sem Bécsben, sem Londonban helybenhagyást nem találtak s így a háború újra kitört.

A császár Némethonban álló seregét annyira szaporította, hogy a Bajor herczeg és Klenau tábornok vezérlete alatt a Duna bal partján Nürnberg és Bamberg között 30,000 embert; János főherczeg főparancs-

noksága alatt az Inn folyó mellett, mint főereget, 80,000 embert s Tyrolban 20,000 embert állíthatott fel.

Moreau seregei Helfendorf, Ebersberg és Hohenlinden körül alltak.

Miután Moreau a fegyverszünetet november 13-án felmondotta, János főherczeg azonnal támadásra készült. Az eredeti terv szerint 20,000 embernek az Inn folyam környékén, mint figyelő hadtestnek, vissza kellett volna maradnia, míg a 60,000 embernyi fő erő Landshutra volt menendő, hogy itt 29-ikén az Izar folyón átkelvén, Dachaura nyomuljon s Moreaut hátban támadja. A Bajor herczegnek s Klenaunak pedig meg volt hagyva, hogy a Lech felvidékére vezessék hadtestüket.

A helyett azonban, hogy a 60,000 ember 29-én Landshutnái állott volna, a fősz utak miatt e napon csak Neumarktig érhetett-s minthogy így az osztrákok elkéstek, tervök, még mielőtt kivihették volna, a francziák tudomására jutott. Ennek folytán a főherczeg elhatározta, hogy Moreaut egyenesen arczagban támadandja meg, s e célból november 30-ikán 45,000 emberből álló középhadával Ampfingra nyomult, míg Kienmayer a jobb szárnyyal Vilsbiburgnál állt s csak Mecséry kelt át néhány ezer emberrel Moosburgnál az Izar folyón, hogy Klenaual összeköttetést eszközönlj.

Moreau hadosztályainak gyűlpontúl Hohenlinden

várost tűzte ki s november 29-ikén Ampfing felé kémsemlét tétetett, hol csatározásra is került a dolog.

A főherczeg Klenmayérnek parancsot adott volt, hogy Vilsbiburgói Hohenlindenre nyomuljon s így a főszeregnek is, ha Klenmayerrel az összeköttetést meg nem akarta szakasztani, Veiden felé kellett volna tartania; de ez elég hibásan egyenesen a fő országúton Haagnak Hohenlinden felé vette útját.

December 1-jén az osztrák főszereg Haun- és Ampfingnál a francia Ney- és Legrandféle hadosztályokkal összezapott s azokat erősen visszanyomta.

Moreau ezalatt eleve elkészített terve szerint Hohenlindenre hátrált s ezen helység előtt négy hadosztályát a következő rendben állította fel: Grouchy tábornok Hohenlinden közelében a jobb szárnyat képezte; Neyés Bastoul hadosztályai a középben, Legrand hadosztálya pedig a bal szárnyon foglalt állást; míg a lovasság Hautpoul alatt összpontosítva, Grouchy mögött állott. Richepanse és Decaen két. hadosztálya Ebersbergnél még hátra, maradt s ezeknek 3-ikán kellett volna Hohenlindenre érkezniök. — Lecourbe Helfendorfnál foglalt állodást.

A főherczeg azon hiszemben, hogy Moreau az ainpfihi csata után az Izar folyón átkelt, deczember 2-ikán előcsapatait az erdőn keresztül, Hohenlindennel szemközt, Birkachig előre tolt. — 3-ikán nem adott ki előleges rendelkezést az ellenséggel lehető összeüt-

közést illetőleg; hanem csak egyszerű menetrendet, mely szerint a jobb szárny Kienmayer alatt Anzingen át Harthofenre, a középhadnak egyik hadoszlopa Baillet tábornok alatt Weickeren és Mifitbachon át Hohenlindenre, a másik, melylyel az összes tüzérség és hadi podgyász indult, Kolowrath alatt az erdőn keresztül a fő országúton Mattenbettnek Birkachra, a bal szárny hadoszlopa pedig Riesch tábornok alatt Albachingen és St. Kristófon keresztül szintén Hohenlindenre volt utasítva.

Csak a közép hadoszlopnak, melynél a főherczeg tartózkodott, csak ennek volt csinált, kemény útja; a többiek mind erdei mellékutakon mentek s annál nehezebben s lassabban haladhattak előre, mert a föld nem levén megfagyva, mély sárban kellett gázolniok.

Reggeli 8 órakor Kolowrath előesapatai Birkach faluhoz értek, hol az erdő nyílásával szemben, a holiendeni szabad téren Moreau előttük állt.

A főherczegnek választása nem volt: mögötte az egyetlen szűk úton, az erdő között, tulajdon serege hadoszlopainak hosszú vonala, e mögött pedig az egész tüzérség és hadi podgyász haladott; minek folytán vissza nem fordulhatván, kényszerülve bár, de bátran támadásra adott parancsot. Legelőbb is nyolcz osztrák gránátos zászlóaljjal, a mint ezek egyenkint az erdőből előjőve, kifejtkeztek, a vele ép szemközt álló Ney hadosztályát támadta meg s vissza is nyomta, de Grouchy Neynek

segítségére sietvén, e ketten egyesülve, az első támadást visszaverték s az osztrákokat ismét az erdő széléig hátrálni kényszerítették. A főherczeg erre új támadást parancsolt, a mint csak egyszerre hátulról látja magát megtámadva.

E háttámadást Richepanse francia tábornok intézte, ki hadosztályával Ebersbergből korán reggel megindulva, szintén 8 órakor érte el St. Kristóf falut s itt balra fegyverzajt hallván, sejtette, hogy a harc Hohenlindennél már foly. Erre egyenesen az erdőn keresztül, favágásokon a nagy országútnak tartott, hova kiérve Kolowrath végcsapataira bukkant, ezeket rögtön megtámadta, azután a nehéz hadi podgyászra s az ágyúkra indítván zászlóaljait, oly zavart okozott, mely Kolowrath minden csapatait ellepte. Lichtenstein lovassága kísérletet tett ugyan — a mennyire a szoros, erdős vidék engedte — az ellenállásra, de mind hasztalan volt, mert Richepanse zászlóaljai egyremásra az erdőből előbukkanván, az egész osztrák seregben kimondhatlan zavart és rendetlenséget idéztek elő.

A főherczeg új támadása, minthogy az már e zavar közt s Richepanse háttámadásának káros befolyása alatt történt, nem lehetett sikeres. Ney és Grouchy teljes erővel előre nyomulva, Kolowrathot szemben támadták, ki c módon két tűz közé szorulván, hadosztályai tökéletes felbomlásnak indultak s mindenki a merre

tudott, jobbra balra az erdőn keresztülkasul menekülést kerestt.

Nyolezezer foglyot, ötven ágyút, hetvenöt lőszeres szekeret hagytak az osztrákok a francziák kezeiben s a csatát teljesen elvesztették.

Baillet csak 10 órakor érte el Weichen helységét, honnét Mittelbachra menván s itt Kolowrath tökéletes szétveretéséről értesülván, visszafordult. A derék Kienmayer azonban jobb oldalt Harthofennél a hohendingeni erdőnyilást elérván, hősieen támadta meg Legrand hadosztályát s vissza is verte; de magára hagyatva s Hautpoul lovassága és Bastoul egy dandára által — kik Legrand segítségére siettek — túlnyomó erővel átszárnyaltatva, engedni kényszerült, azonban a legnagyobb rendben, lépést lépés után engedett csak s minden veszteség nélkül íiingsdorfra húzódot vissza.

Risch osztrák tábornok Haagról a bal oldalon egész St. Kristófig érkezvén s itt a Decaen felé hadosztályai, mely Ebersberg felől jött, ő is összeütközvén, a középhadnak segítségére nem mehetett, hanem késő estig heves harciba keveredve, végre Albaehingnál állódást foglalt. — A főherczeg 4-ikén az Inn folyón átkelve, összes seregét csak ezen vonal mögött szedhetette ismét össze. Ezután felhagyván minden újabb támadási tervekkel, melyeket tüzéri szereinek odaveszte és seregének megtizedeltetése (mert a 8000 foglyon

kívül ugyanannyi holt és sebesült maradt a csatatéren) úgyis lehetetlenné tett s egyelőre Salzburgra húzódván, a Salza és Saal vizek közt foglalt állodást. Moreau azonban Lecourbe által, ki Neubeuennél hidat ütvén itt s többi hadosztályaival Wasserburgnál és Mühldorf-nál az Inn folyón átkelt, az osztrák sereget arczagban támadtatta meg, míg ezalatt Decaen hadosztálya Lauen városánál a Salzán kelt át és Salzburg felé nyomulván, az osztrák had hátmögét fenyegette.

Mindezek folytán a főherczeg 14-dikén Salzburgot is odahagyta s folytonos véres csatározások közt Neumark és Vöcklabruck felé vonult. 18-ikán Lambach városát a Traun folyamánál elérte, mely folyón azonnal át is kelt.

Itt december 18-dikán a hadsereghez érkezett Károly főherczeg, ki már az előbbi hadjáratokban, Németország csatatéréin, ép Moreau ellenében oly szép babérokot aratott s János főherczegtől a főparancsnokságot átvette.

Károly főherczeg a további ellentállás sikertelen voltát átlátván, Moreauval fegyverszünet kötése felett alkudozásokba bocsátkozott, mely Steyer városában december 25-dikén csakugyan alá is íratott.

A francia tábornokok nagyobb része a hadjáratot folytatni kívánta ugyan s Bécs elfoglalását tűzte ki célul, de Moreau, ki a főherczeget oly mélyen tisztelte, örömet hajolt ajánlatára annyival is inkább, mert

tulajdon serege már igen sokat szenvedett s a hadjárat által ki is volt merülve; de leginkább azért, mert az olaszországi seregről semmi hírei nem lévén, hadműködési vonalát, mely úgymint már nagyon hosszúra nyúlt, nem akarta támpontjától még tovább terjeszteni s így seregét veszélybe ejteni.

Moreau egyébiránt nem volt azon ember, ki vakmerő vállalatokba bonyolódni szeretett volna s így a fegyverszünet, mint mondtuk, Steyer városában csakhamar meg lön kötve, melynek következtében nem csak Németországban, de Olaszországban is az ellenségeskedések megszűntek a trevizói fegyvernyugvás kötetten, míg ezt később a lunevillei béke követte, melynek fő pontjai voltak: *„hogyan Németországban a francia hatalom egész a Rajnáig terjed s Olaszországban az Osztrák birodalom s az újonnan létre jött Cisalpii köztársaság közt a határt az Adige folyó képezendi.”*

Ezen 1800- s 1801-ben Olaszországban lefolyt hadjáratban nem találunk több különös megjegyzésre méltó eseményeket.

Napóleon távozásakor Massena tábornokot nevezte ki az összes olaszországi sereg főparancsnokává, de ennek zsarolásai s egyéb eféle cselekedetei ellen annyi panasz emelkedett, hogy az első consul a főparancsnokságtól őt megfosztani kénytelen lévén, azt Brune tábornokra ruházta.

Az osztrák parancsnok Bellegarde tábornok Poz-

Zolo és Valegionál a francziák túlnyomó erejének ellent akart ugyan állani, de mégis engedni kénytelen levén, az Adige és Brenta folyók mögé húzódott vissza s midőn Macdonald és Moncey francia tábornokok ezen állodástól jobbra Tyrolba nyomultak előre s a Sugana völgyében aláereszkedvén, az osztrákok oldal ékátfenyegfcték: akkor Bellegarde a Piave folyamhoz húzódott, hol, mint már említettük, január 16-dikán Trevisónál fegyverszünet köttetvén a háború véget ért.

Jegyzet.

Mielőtt a nagy hadvezér további hadjáratait folytatnak, azon főelvekről kell szólanunk, melyek őt hadműködéseiben s ütközeteiben vezérelték akkor, mikor még csak egyszerű tábornokként szerepelt s számban csekélyebb hadseregek élén állott; mert ezen elvek már ekkor is új irányt adtak a hadviselés egész módjának s ama roppant hadseregek mozdulataiban, ama nagyszerű ütközetek menetében, hol kenőbb százezerek száltak síkra, úgyszólván szabályul szolgáltak.

Az új hadtan egész terjedelmét egy eszme tartja össze, mely Napóleon minden harcsaiból kiviláglik: t. i. az, hogy *a túlnyomó s döntő erőt mindig a kellő perczen a csata válságos pontjára kell hoznunk*, vagyis más szavakkal, hogy *az erőkkal gazdálkodjunk s szükség esetén, azokat összpontosítva használjuk fel*. Stratégiai egybevetések segítségével hadseregünk főerejét a harcszíntér fontosabb pontjaira kell hoznunk, úgy hogy az ellen seregét hadászati alapjától elvágjuk, ezzel minden összeköttetését megszakasszuk, de a nélkül, hogy tulajdon hadműködési vonalukat el vesztenők.

Igyekezzünk mindig lóerőnket; az ellenséges seregnek csak egyes részeivel összeütközésbe hozni s pedig ép úgy stratégiailag, mint taktikailag, azaz: nem csupán a harcshíntéren, de a csatatéren is és úgy mozgadozzunk, hogy taktikai működések által a főerőt s azon fegyvernemeket, melyek ép a harczbani részvétre legezélszembbek, gyorsan összponto-

sítva, az ellenség leggyengébb oldalára vessük. Legyen azonban mindig gondunk arra is, hogy összpontosított erőnk határozottan s döntőleg hasson.

A hadműködések szigorúan körülírt tervezete s határozott kivitele mindig előnyöket szül s így a pozitív célt, melyet magunknak kitűztünk, következetesen törekedjünk elérni. Védelmi harcban is csak ideiglenesen maradjunk megerősített állodásunkban; várjunk, ha kell, türelemmel: de mindig figyeljünk s lessük a kedvező alkalmat, mely rögtöni támadásra előbb utóbb akadand.

Ha az ellen felállítási vonala hosszú, akkor támadásunkat a középhadra intézzük, szakítsuk el ezt a szárnyaktól; ha ellenben zárkózott, azon esetben háta mögét vagy oldalékait igyekezzünk megtámadni.

Hadműködeinket csak akkor fektessük két működési vonalra, ha harcerőnk az ellenét jóval meghaladja s hasonló. vagy épen egyenlő harcerő mellett mindig csak egy vonalon működjünk. Ha pedig két vagy több vonalon nyomulnánk előre, akkor a főerőt mindig a középsőn tartjuk, hogy ezzel szükség esetén a jobb vagy bal vonal támogatására siet-hessünk.

Mellék s a hadműködési fő vonaltól távolabb eső vonalokon egyes csapatokat azon esetben kell kiküldeni, ha áltámadás vagy tüntetés által az ellen főerejét valamely ponton vissza akarjuk tartani, míg mi másutt a fő támadást tesszük.

Függetlenül működő kisebb hadrésznek kiküldése csak úgy lehet sikeres, ha az az illető vidék népének rokonszenvét bizalmát bírja.

A csatarendnek hosszú vonalban felállítása, habár e

vonala a rendelkezésünk alatt álló sereg létszámával némileg arányban legyen is, mindig káros: legjobb két vagy három sorban állítani fel a csatarendet s még e mellett mindig a legkitűnőbb zászlóaljából tartalékot kell képeznünk.

A csapatok közt mindig hézagokat kell hagynunk, hogy egyik a másikat kényelmesen felválthassa.

A támadás ép úgy a stratégiai működésekben, mint magában a csatában mindig előnnyel jár; de több előnnyel bír az előbbieken, mert ütközetkor működéseink kisebb térre lévén szorítva, a támadó ellent fedett állodásunkból, kivált ha tartalék seregeinkkel váratlanul ellentámadást intézünk, könnyen visszaverhetjük.

A támadó félnek a támadás pontját a csatában is mindig már eleve ki kell számítnia s itt leginkább a tér minőségét s az ellen állását kell tekintetbe vennie. Ha a stratégiai pont nem esik össze a taktikaival, azaz, ha a csatátérnek előnyös pontjai az ellenfél csapatainak felállításával össze nem vágnak: akkor a taktikai ponton kell a támadást intézni, vagyis az ellenfél hiányos állodását legelőbb kizsákmányolva, mint már fentebb említettük, középhadát vagy oldalékát megtámadni.

Rézsút intézett támadások mindig célszerűek; arczag-támadások azonban, még ha az előrenyomuló szárnyak segítik is, mindig nehezek.

Csupán a csatarendet megállapítani s a támadás alakját helyesen és jól kifejtetni, még nem elég a győzelemre. Az ütközetnek fő taktikája abban áll, hogy a sereg minden részeit összehangzásba s együttes, megfelelő, egybevágó működésbe hozzuk.

Minél egyszerűbb az előleges terv s minél könnyebb

ennek kivitele, vagyis a mozgadozás: annál könnyebben változtathatja majd a hadvezér szükség esetén egyes hadosztályainak eleve meghatározott mozdulatait, mi igen gyakran szükséges, mert a hadvezér a csata folyama alatt nem láthatja át előre a döntő mozzanatokot s ha intézkedéseit a kellő perczen ezekhez alkalmazza, úgy ezen intézkedések kétségkívül sikeresebbek” lesznek az előre kidolgozott tervnél.

A ki középhadával és szárnyaival az egész csatavonalon egyszerre támad, az a képzelhető legnagyobb hibát követi el; mert az ellenséges had egyes részeit hevesen megtámadni s ezalatt a többiekkel farkasszemet nézni: egyelőre mindig elég.

A kitűzött tervet, a mennyire csak lehet, rejtve tartani s a kellő perczen kifejtkezve, a válságos pillanatban a legfontosabb pontra gyorsan erős csapatokat vezetni: ez a hadvezér fő-főmestersége.

A mint a tüzelés be van végezve, azon kell lennünk: hogy támadásunk ne csak *anyagi*, de *erkölcsi* is legyen.

A fővezér a csataháló *egy* szálaít kezéből soha el ne szalaszsa; de azért az alvezéreknek a fő terv kivitelében s annak megfelelő működéseikben mindig teljes szabadságot hagyjon.

Ha az anyagi erők czélszerű elrendezése s érvényesítése a győzelmet előkészítette, akkor az egyes hadosztályok megfelelő mozgadozása és sikeres fellépte azt egészen ki is fogja vívni.

Ha valamely lényegesebb pontot vagy megerődített állandást akarnánk elfoglalni, akkor azt előbb heves ágyúzás által kell megrendítenünk s csak ez után szabad megtámadnunk.

Ha az ellen első sorát áttörtük; még mindig fenmarad

a második s a harmadik sor, vágyig a tartalék, melyet le kell győznünk. A legyőzött s megfutamodott első sor többnyire magával ragadja a másodikat is s ekkor már a második nem képes a csatát helyreállítani; ha ez azonban nem történik, ha a második hadsor a sarat megállja: akkor a győzelem könnyen megfordulhat; a miért is ilyenkor az ágyúütegeket az ellen oldalékára kell irányozni s heves és elszánt lovassági támadások által kell a győző gyalogságot előre-rohanásában támogatni.

Mikor az ellen első sora meg van törve, akkor következik a csata válságos 'pillanata, mely pillanatban a ki második s harmadik hadsorát a legtöbb hatály!yal tudja tűzbe vezetni. bizonyára az leend a győztes.

A csatarend felállítására a fél-mély alak legcélszerűbb. A mély és zárkózott alak az ágyútűz hatásának nagyon ki van téve. Védelemre a félig zárkózott osztályos hadoszlop (Divisions-Colonne) legjobb, mert úgy a keresztűzet leghatályosban lehet alkalmazni.

A lovasság mindig lépcsőzetes rendben rohanjon; azaz, ha egyszerre több század vagy osztály támadna, a hátulsó az elsőt félig átszárnyalja s ne legyen soha zárt alakban, mert különben az első sor, ha visszaveretik, könnyen magával ragadná a másodikat is.

Lovassági oldal támadások mindig nagy hatással bírnak.

A tüzérség lövéseit ne az ellen ágyúira, hanem inkább és főleg csapataira irányozza. E fegyvernemnek az újabkori hadviselésben igen fontos szerepe jutott, a miért is ép ezt a kiképezettség legmagasabb fokára emelni fő feladat.

A csatában a válságos pontokra aránylag több üteget kell állítani, hogy ezek ott a főcsapást előkészítsék. A tüzér-

ségnek feladata továbbá a támadó gyalogságot folyvást követni s oldal-állodások által támogatni, mely esetben különösen a lovas tüzérség tehet jó szolgálatot, minthogy sokkal gyorsabban működik.

A könnyű ütegek csatában sokkal czélszerűbbek a nehezeknél, mert mozgékonyabbak s vakmerő vállalatokban egyáltalán amazoknál inkább használhatók. A nehezebb 12 fontos ütegeket főleg az ellen ágyúira intézendő tüzelésnél kell használni.

A mint már többször említettük s eléggé nemig ismételtjük, minden nyert csata után az ellent halálig kell üldözni. Ilyenkor, akárhogy legyen is, az üldöző csapatoknak nem szabad elfáradniuk s ezért, ha csak lehet, könnyű lovasságból s tüzérségből álló külön tartalékot kell az üldözésre mindig készen tartani, mely a nyert győzelmet egészen kizsákmányolja.—Ily eljárásának köszönhette Napóleon legfényesebb eredményeit.

A gyalogságnál a zászlóalj képezze a mozgadozó *egységet* (Manoeuvrir-Körper). Ha ezen *egység* nagyobb test, úgy a taktikai mozdulatok kivitele nehezebb s ez nem csak az általán vett egyszerűségnek van kárára, de a beligazgatást is nehezíti.

Ütközetben a felállítás mindig oszlopalak (Colonnenform) legyen, melynek arczagát a körülmények s a térműség szerint nyíltan vagy félig zárkózott alakban felállított egy vagy két század képezze.

Ha több zászlóalj jut egy vonalba s egy irányba egymás mellé, akkor ezek mindig oszlopalakban álltassanak fel, s félzászlóaljnyi hézaggal egymás közt, így is nyomuljanak előre. Ily alakzatban a csapatok egymástól egészen függet-

lenek, mindegyik rögtön mozoghat önállólag a hova kell s mégis megvan az összeköttetés, mert egy csatarendben s egy vonalon maradnak.

Ha két csatarend (Treffen) áll vagy nyomul az ütközetben előre, akkor a tüzérség az első csatarend mögött vagy vele egy sorban, a hézagok közt foglaljon helyet, a lovasság pedig a szárnyakon hogy innét az ellenre rögtön oldalrohalmokat intézhessen.

Ha több hadosztály van összpontosítva, akkor minden hadosztály külön csatarendet képez s egy egész hadosztály mint tartalék a hány zászlóaljából áll, annyi hadoszlopban a többit követi — a hol t. i. a tér erre alkalmas.

A hol a vezér döntőleg akar hatni, vagyis azon pontokon, hol a csata válsága előre látható: ott mély sorokban keli állania; a hol azonban csak tüntetéseket tenni vagy az ellenséges sereg egy részét fen tartani szándéka: ott hosszabb vonalokban fejtekezhetik ki, mert az első esetben érdekében áll, hogy erejét elrejtse, a másodikban pedig, hogy nagyobbak tüntesse elő mint a minő valóban. S míg az utóbbi módon a vezérnek sikerülend ellenét fentartania, ha tovább nem is legalább, míg gyenge voltát kiismeri; addig a mély alakzattól a döntő perczben hamarabb fogja csapatait a válságos pontra vihetni.

Csatározásra szabad téren kár sok embert vesztegetni: az csak addig tartson, míg az egyes csapatok a támadásra kiszemelt helyeiket elérték.

Minden zászlóaljban egy külön csatárszázadot s külön gránátos vagyis *üttörő* századot kell alakítani.

Ha tömegalakban indulunk, tömegeinket úgy kell alakítanunk, hogy azokból rögtön csatarendet fejthessünk

ki, ép úgy az egész sereggel, mint annak egyes részeivel.

A taktikának fő mestersége: a hadakat a menetrendből könnyen s gyorsan a csatarendbe s ebből a megütkezési vagy támadási alakzatba átvezetni.

Mint hogy a táborkari osztály a hadvezérhez a legközelebbi s közvetlen viszonyban és vele úgy szólván kapcsolatban áll; minthogy ennek feladata a hadvezér gondolatait s akaratát mintegy testesítve, parancsok és rendeletek által ahadtestekkel s hadosztályokkal közleni; minthogy továbbá a táborkari osztály a hadvezér és serege közt a legfontosabb közbenjáró közeget képezi: ennél fogva helyén lesz itt ennek működési körét s szerepét bővebben körülírnunk.

A táborkari főnöknek tevékeny, pontos, a hadi történelemben és hadtudományban, a tértanban, a harcászintért ábrázoló térképekben jártas s' a fegyvernemek minőségét, hatását, feladatát stb. alaposan ismerő tábornoknak kell lennie.

E táborkari főnök a fővezérrel közvetlen s a legszorosabb viszonyban áll, terveit átveszi, saját nézeteit neki őszintén előadja s a leendő határozatokat vele, ha kell, megvitatván az alatta álló közegek által rendeletekben a sereggel tudatja.

A táborkar teendője a hadviselés minden ágaira kiterjed; minden fegyvernem működési szerepét a táborkar tartja felügyelet alatt s így azt méltán lehet a hadviselő sereg leikeként tekinteni.

Ezen külön testület teendői közé részletesen a következők sorozhatók:

1. Azon országokról vagy tartományokról, melyek a háború színterét képezendik, a legrészletesebb térrajzokat készíteni, statistikai s népgazdászati adatokat előre összeállítani.

2. A hadjárat megnyitására szükséges anyagokat s eszközöket előkészíteni és összegyűjteni. A rendeleteket s utasításokat, melyek az egyes hadosztályok indulását, rendeltetések helyén megérkezését, összpontosítását s t. e. illetik, kiadni.

3. A fővezér terveit a hadjárat megnyitására, külön vállalatokra, támadási vagy védelmi mozgadásokra, a hadműködések stb. folytatására előkészíteni.

4. A mérnöki- s tüzérkar főnökeivel azon rendszabályokat megállapítani s életbe léptetni, melyek az egyes áliodások megerősítésére szükségesek.

5. A sereg élelmezéséről előre gondoskodni s az intenciókkal ez iránt értekezni.

6. Az egyes hadosztályok meneteit és mozgulatait elrendelni; az összes működést arányba, összhangba hozni, hogy sehol zavar és rendtelenség ne történjék.

7. A hadtestek s hadosztályok parancsnokainak a szükséges utasításokat kiadni, melyek szerint csapataikat az ütközetben felállítsák s vezéreljék.

8. A táborzás helyeit mindenkor előre kitűzni s a táborban a rend fentartását kezelni.

9. Az elő-, hát- és oldalcsapatokat, a kémszemlékre kiküldendő csapatokat s a távolabbi működésre menendő seregosztályokat kiszemelni, kirendelni s folytonos felügyelet alatt tartani; felettük pontos jegyzékeket vezetni, minden mozgulatukat a hadseregéihez alkalmazni s őket időnkint felváltani; ha pedig elkülönített voltuk többé szükséges nem volna, a sereghez ismét visszahívni. E módon a táborkarnak az egész hadműködés hálózatát mindig kezei közt kell tartama.

10. A kórházakat czélszerűen elhelyezni, rakhelyeket s mûhelyeket felállítani; pótseregeket a fõsereg után küldeni.

11. A tábori kar egyik fő teendője rendezett, biztos és minél kiterjedtebb kémrendszert szervezni, mely által a vezér az ellen minden mozdulatairól még ideje korán tudomást nyerjen, hogy így tulajdon seregének mozdulataira nézve azt tévútra vezethesse s az ellenfél ezeket mindig csak akkor tudja meg, mikor már hasznára nem fordíthatja. Ez egyszersmind legnehezebb feladata a tábori karnak, mely az összes hadműködés eredményére nagy befolyást gyakorol s azért e tekintetben minden eszközt és módot, mely célra vezethet, fel kell használni, de főképp a pénzt soha kímélni nem szabad.

E felsorolt pontok elég világosan mutatják, mily fontos és életbevágó a tábori kar hivatása; a miért is ide csak kiképzett, eszes, ügyes, bátor és minden fegyvernemben jártas tisztet kell választani, kiknek ismert becsületessége egyszersmind a tervek s egyebek titokban-tartásáról is kezeskedik.

Nézetünk szerint legezélszerűbb volna a táborkart két részre osztani, de mindenesetre egy közös fő alatt; és pedig *beligazgatási* és *hadászati* osztályra, melyek mindegyikének ismét külön osztályfőnöke volna.

A beligazgatási osztály főnöke vezérsegéd lenne, ki a sereg létszámát, élelmezését, egészségi ügyeit, fegyver- és lőszerkészleteit stb. kezelné s minden hiány pótlásáról annak idején gondoskodnék. Ezen osztály venné át s állítaná össze a szakába vágó jelentéseket, hogy azon erőknél, melyekkel a hadvezér folytonosan rendelkezhetik, összes létszámáról s ügyálatán állapotáról mindig azonnal felelhesen.

A hadászati rész az ellenség állásáról híreket gyűjtene, ezeket vizsgálná, felhasználná; a térrajzokat készítené; a hadtesteknek, önálló hadosztályoknak és csapatoknak indulásra,

menetekre, mozdulatokra stb. parancsokat adna, nem különben a csatákra a *dispositiót* állítaná össze.

Ütközetekben ezen osztály tisztjei vinnék a szóbeli vagy rövidebb írásbeli parancsokat az alvezérekhez és csapatparancsnokokhoz. Ők utasítanak s vezetnek az egyes hadoszlopokat a csataterén kitűzött helyeikre s ügyelnének a felállítás czélszerű alakzatára.

A hadtestek és hadosztályok külön szintén ily rendezett táborokkal bírnának, mely ép úgy volna szervezve, mint a fővezéré s annak megfelelő testületet képezne; míg minden ily önálló hadtestnek egy-egy tábori törzstisztje mindig a fővezér körül tartózkodnék.

E tiszt alvezérének mintegy képviselője, követe lenne a fővezér táborában s ismerve saját alvezéréét, annak eljárását, elveit egy részt, a tábori főnöke által pedig be levén avatva afontosabb s magasabb viszonyokba másrészt: írásbeli vagy szóbeli értesítések által mind az egyik, mind a másik oldalon felvilágosításokat adhatna s gyakran előforduló félreértéseket, tévedéseket elháríthatna. Általán hadtestének érdekeit képviselni, ép úgy a tábori főnöknél, mint a sereg fővezérénel, lenne e törzstisztnek egyedüli feladata.

A fővezér így jól rendezett, értelmes és buzgó vezérkari körülvéve, a hadászat elméletét folytonosan szemben tartva, a hadi történetet tanulmányozva s a körülmények szerint belőle helyzetére következtetést vonva, szilárd akarral s vállalkozó szelemmel mindenesetre sikerét aratand.

Az 1805-iki hadjárat,

1801. év február 9-ikén a francia köztársaság és a német császár közt *Lunevilleben* a béke megkötött, melyet 1802. martius 27-ikén Angol- és Franciaország közt az *amieni* békekötés követvén, Európában a fegyverek egy ideig nyugodtak.

E béke azonban tartós nem lehetett, mert Napóleon hatalmát folytonosan minden irányba kiterjeszteni törekedvén, a többi fejedelmeknek elégedetlenségre s bizalmatlanságra adott okot. 1802-ben Piemontot és Parmát a francia államhoz csatolta s ugyanazon évben élte hosszúra consullá választatott. 1804-ben magát császárrá kiáltotta ki s 1805-ben az olasz királyság koronáját is fejére tette.

Ezután Helvetiát s Batavia köztársaságot a francia kormánynak vetette alá, de még ezzel sem elégedvén be, 1803-ban a Német birodalom őt alakját felforgatta s annak a császár közbeszólása nélkül új szervezetet adott.

Idegen kormánynak ily önkényét saját országában a német császár nem tűrhethvén, miután 1804-ben az „*osztrák császár*” címet felvette volna: 1805. apríl

11-ikén az angol, orosz, svéd és nápolyi kormányval szövetségre lépett, melynek folytán a nevezett országok vele Napóleon ellen hadra keltek.

E szövetségi szerződés szerint 180,000 embernyi, részint oroszokból, részint osztrákokból álló főszereg Németországban, 140,000 ember Olaszországban s egy harmadik sereg 50,000 emberből a két elsőnek összeköttetésére Tyrolban és Vorarlbergben volt felállítandó.

Ezen 370,000 embernyi fő seregzömmez oldalt teendő hadműködésekre még egy 40,000 orosz- és svédből álló seregnek a jobb szárnyon északi Németországban; 30,000 angolnak pedig a bal szárnyon Nápoly-nál kikötve s ezen ország seregeivel egyesülve, a Po-felé kellett nyomulnia.

A szövetségesek Poroszországot is felszólították hogy hozzájuk csatlakozzék; de ennek kormánya, mint mindig, saját önző politikáját követve, tétovázott s csak a körülmények szerint Ígérkezett a koalícióban résztvenni.

Ha az előszámlált seregek már 1805. év nvarán együtt vannak, akkor mindenesetre siker lett volna várható; de ez nem így volt, mert mikor egy 80,000 embernyi osztrák sereg september 8-ikán az Imi folyón átkelt és Bajorországot, mely Napóleon részére állott, ellepte s így nagyon elhamarkodva az ellenségeskedéseket már megkezdte: akkor az orosz seregek még csak tulajdon határaikon álltak s mire a harczszíntérre

érkeztek, addig Napóleon az osztrák sereg egy részét Ulmnál már tökéletesen tönkre tette.

Az osztrák sereg, mint már mondtuk, szeptember 8-ikán Mack tábornok alatt Bajorország határát átlépte s jobb szárnyát az ulmi megerősített állodásnak támasztva, a balt pedig a Bodentóig kiterjesztve, az Iller folyó vonalán megállapodott, itt akarván az orosz sereget bevárni s vele egyesülvén, a hadműködést folytatni.

Napóleon, ki még 1804-ben határozta el, hogy Angliát saját területén támadandja meg, most e célból Boulogne város környékén nagy számú seregeket vont össze; de a létre jött coalitio miatt e tervével felhagyni kényszerült s az osztrák had előre nyomulásáról értesülvén, ugyanazon működést készült Mack ellen megkísérteni, melyet 1800-ban Olaszthonban Mélas ellen követett.

Terve úgy állott, hogy míg egy hadtesttel a Feketeerdő szorosain át, Stuttgart felé az osztrákok ulmi állodására egyenes támadást színlel, addig serege zömével Speyeren, Heilbronnon, Halion, Ellwangenon s Nördlingenen át Németországban egész Donauwörthig lemegy s mielőtt még a orosz segédseregek Mackkal egyesülhetnének, az osztrákok állodását a jobb oldalon gyors menetekben megkerüli s közlekedési hátvonalától elvágva, megtámadja.

Szeptember 25-ikén a francia sereg zöme Murát,

Lannes, Ney, Soult és Davoust tábornokok alatt a Rajnán átkelt, bal szárnya pedig Bernadotte és Marmont alatt — az előbbi Hannoverből, az utóbbi a raainzi megerősített állodásból — előre nyomult.

October 5-dikén az összes sereg Heidenheim és Weissenburg közt állott s 7-ikén Murát és Soult már Donauwörthet elfoglalván, Neuburgnál a Duna jobb partjára keltek át s így Mack állodását hátban támadták.

Mack, kit a francia seregnek Augereau tábornok alatt a Feketeerdő és Stuttgart ellen intézett tüntetése azon véleményre hozott, hogy Napóleon öt arezagban akarja megtámadni: megkerültetését nem is gyanította s csak akkor tudta meg, mikor már Donauwörth elfoglalásáról értesült.

Az osztrák fővezér 8-dikán nagy erővel készült Murát és Soult tábornokokat, kik legelsőek keltek át a Dunán, megtámadni és szétverni, de megtudván', hogy ugyanaz napon Lannes hadteste is átkelt: Augsburg felé határozta a hátrálást s 8-dikán reggel Auffenberg tábornokot 10,000 emberrel Wertingenre küldötte, hogy az ottani védállásból bal oldalt a főszereg visszavonulását fedje. Még 8-dikán este azonban Soult Auffenberget szétverte, Bernadotte pedig és Marmont 9-ikén Ingolstadttnál a Dunán átkelven, München felé tartottak s így már Mack Augsburg vidékére többé nem menekülhetett. E hírekre tehát 9-dikén Günzburgnál

akart a Duna bal partjára átkelni, de itt meg Ney hadosztálya vágta el útját, mely ugyanaz napon a gimzburgi hidat megszállta.

Most Mack, miután hadi tanácsot tartott volna, Ulmra visszament s onnét Nordlingen felé Csehországba szándékozott kivonulni. October 11-dikén tehát az Ulmböi kivonulásra kiadta a rendelkezést (dispositiót); de Ney Napóleon parancsából azon napon már az ulmi állodást a Duna bal partján s a kivonuló osztrákok előcsapatait is Harslak és Thalfingen helységeknél megtámadta, s így Mack, a helyett hogy a támadók sorain keresztül tört volna, seregeinek ismét visszavonulásra adott parancsot s Ulmban akart maradni, mely szándékának azonban tábornokai mindannyian ellene szegültek s őt Nördlingen felé keresztül törni kényszerítették.

Ezalatt Napóleon Memmingennél Soult hadtestét az Iller folyón küldte át, hogy Macknak Tyrol felé is elvágja útját s így őt tökéletesen bekerítse.

Mack october 13-dikán Wernek tábornokot 20,000 emberrel Heidenheimre indította, ki, miután keresztül vergődnie sikerült volna, Herbrechtingent este el is érte; Riesch tábornok pedig szintén 20,000 emberrel Elchingen felé nyomult s ott 13-án hasonlóan este megérkezvén, az éjre tábort ütött.

Marmont hadteste ugyanaz napon Schwarzenbergnek 18,000 emberből álló seregét az Iller jobb partján

megtámadta, míg Ney és utána Lannes Riesehek a bal parton elvonuló seregét támadták meg Elchingennél és Langenaunál, mire Riescli tüzértelepeit elvesztve, Ulmra visszavonulni kényszerült.

15-ikén Ney és Lannes egyesülten a Mihály-hegyen álló elővárdát a bal parton rohammal bevették; Marmont pedig ezalatt a jobb parton a hídfőt foglalta el, mire Mack így minden oldalon be levén kerítve, 30,000 emberrel magát megadta s egész serege hadfogságba esett.

Ferdinánd főherczeg magát két huszár ezreddel Ney csapatain keresztül vágta s Mecséry tábornokkal Nürnberget szerencsésen elérte; Wernek azonban, ki, mint már említettük eleinte az ellen elől megmenekült, most azon szerencsétlen gondolatra jött, hogy 15-ikén megfordulván, a francia sereget majd hátban támadja, minek folytán 16-dikán Nerenstetterre érkezett, hol azonban Mack megadását hírül véve, ismét Nördlingennek akart visszavonulni, de 17-dikén a francziák összes lovassága Murát alatt őt utolérte s Trachtelfingennél hadtestének zömével megadásra és fegyverletételre kényszerítette.

Jellacic tábornok, ki Tyrol felé volt felállítva, midőn meghallotta; hogy Memmingent Soult elfoglalta, az osztrák seregnek egy csekély részével az Iller bal partján Wangen felé Tyrolba menekült.

E módon Napoleon mára hadjárat első napjaiban,

a nélkül hogy nagyobb ütközetet vívott volna, oly roppant eredményeket ért, melyek seregét erkölcsileg mondhatlanul emelték. Az orosz sereg, mely Kutuzow alatt csak october 22-dikén érkezett az Inn folyamhoz, bár Kienmayer hadosztálya vele Ingolstadt-nál csatlakozott, mégis sokkal gyengébb volt, semhogy ellenállhatott volna s az osztrák birodalom belsejébe kényszerült vonulni, hol az osztrák tartalék haddal s Buxhöwden orosz tábornok seregével gyarapodott.

Napóleonnak miután a dolgok így állottak, az ulmi capitulatio után könnyű volt egész Bécsig előre nyomulnia.

Az 1800-ban lefolyt hadjáratnak, mint már e-fejezet elején is említettük, igen sok hasonlatossága volt az ulmi hadjáratnal s csak azon különbség van köztük, hogy ott Mélas hősiezen s rögtön csatára ment, míg itt Mack tétovázva, minden nap más rendelkezéseket tett s így időt és erőt vesztve, seregével együtt megbukott.

Napoleon Ney hadtestét, mely legtöbbet szenvedett, Ulmnál hagyta s e tábornoknak megparancsolván, hogy Augereának Basel felől jövő hadtestét bevárva, azzal együtt Tyrolon át az Olaszthonban működő Massenának segítségére menjen: a többi hadtesttel ú. m. Bernadotte, Davoust, Murát, Marmont, Soult és Lannes-al Kutuzow és Merveldt ellen — ki utóbbi az osztrák sereget vezérelte — folytatta működését.

October 25-dikén Napoleon főhadiszállása Mün-

chenben volt; a szövetségesek pedig 26-dikán odahagy, ván az Inn vonalt, a Duna jobb partján Lambach felé húzódtak.

A francziák 28. s 29-ikén az Inn folyón átkeltek s 30-ikán Murát, a ki mindig az előcsapatokat vezettek az osztrákok utócsapatait Riednél, ligyszintén 31-ikén Lambach városánál megtámadta.

November 3-dikán Kutuzow Strengbergnél az Enns folyón, Merveldt pedig Steyernél állott. Davoust, Marmont és Bernadotte a francia sereg jobb szárnyával Hallt; Soult a középhaddal Welst; Murát és Lannes pedig a bal szárnyal Ebersberget érték el. November 4-ikén a francia jobb szárny Speiernél az Enns folyó vonalát hevesen megtámadta és Merveldtet Maria Zellre hátrálni s így összeköttetését Kutuzowval feladni kényszerítette.

Később a francziák bal szárnya Lannes és Murát alatt Amstettnél szintén összeütközésbe jött Kutuzowval, ki Mauternre húzódván, a Duna bal partjára észrevétlenül átkelt s Bécset fodetlenül hagyta.

Napoleon, Kutuzow átkeltéről nem értesülvén, egyelőre azon véleményben volt, hogy az a Trasen folyó előnyös vonalát Bécs védelmére tartani fogja. Ennek folytán tehát főerejét a nagy országúton St. Pöltenre vonta össze, Davoustot pedig Gammingra és Lilienfeldre küldte, hogy a traseni állodást balról megkerülje. Itt Davoust megtudván, hogy Merveldt az Erlaf vizénél

áll, ő, ki Napóleonnak legvállalkozóbb alvezére volt, az osztrák sereget rögtön megtámadta, Annabergre s innét Maria Zellre nyomta, sőt még itt sem állván meg, Bruckig üldözte s csaknem teljesen szétverte.

A Trasen melletti csata e szerint, minthogy Kutuzow Mauternnél a Dunán átkelt, nem létesülhetett s most Napóleon attól tartván, hogy az orosz tábornoka Duna bal partján Becset hamarább eléri, rögtön parancsot küldött Murathoz, hogy a Bécs és Florisdorf közti hidat gyorsan foglalja el. Murát azonban ezt már megtette volt, mert Auersperg herceg, a ki kevés erővel Bécszet tartotta, részint a fővárost nem akarván ostromnak kitenni, részint a fegyverszünetről folyt alkudozások által, melyeket a császár megkezdett, tévútra vezetett, a fővárost Murainak s Lannesnak november 13-ikán átadta, a midőn Murát azonnal az említett hidat is megszállotta.

Lannes és Murát hadtestei Florisdorfnál a Duna bal partjára átkeltek, minek folytán Kutuzow e folyam vonalát elhagyván, Olmütz felé vette útját, hol Lichtenstein herceggel s Kolowrath osztrák tábornokkal csatlakozott.

Napóleon, miután seregeivel a Dunán átkelt volna, Murát, Lannes és Soult hadtesteivel Brünn előtt foglalt állást s ezeket a környéken egyelőre beszállásolta. Marmont tábornokot Leobenre küldte Károly főherceg elé, ki Olaszországból Bécsnek nyomult;

Davoust tábornokot Bécsnél hagyta, hogy Magyarország felé ügyeljen; míg Bernadotte hadtestét nem messze Brüntől, Iglaunál állította lel Ferdinánd főherczeg ellen, ki Csehország felől közeledett.

Ezen elhelyezés után nyugalmat engedett seregeinek, melyek a folytonos hadakozásban már egészen ki voltak merülve.

Mielőtt a Napóleon és Kutuzow közti hadjáratot folytatnók s a híres austerlitz-i ütközetet leírni: rövid vázlatát kell adnunk azon hadműködéseknek, melyeket a háború megindulta óta az illetők Olaszországban véghez vittek.

Az olaszországi hadjáratra az ulmi esemény nagy befolyást gyakorolt.

Massena a francia fővezér Olaszországban szeptember végén a Chiesa folyónál állott; serege 45,000 embert számolt s hat gyalog s egy lovas hadosztályt képezett.

Az osztrák seregeket Károly főherczeg vezérletté s ezek létszáma az erődök őrségeivel s a Dél-Tyrolban felállított csapatokkal együtt 80,000 főre rúgott, melyből azonban a főherczegnek a harcmezőn csak 50,000 ember állott rendelkezésére.

A németországi sereg hadműködéseinek eredményére a főherczegnek szintén figyelnie kellett, mert ha ott siker netán ne mutatkoznék, úgy a visszavonulás útja Friaul felé könnyen veszélyezve volna, a miért is

egyelőre beváró szerepet vállalván, a rendelkezésére levő sereggel caldierói erős állását tartotta.

Massenának Napóleontól szintén parancsa volt hogy egyelőre csak a Chiesa vonalát tartsa meg s várja be, míg St. Cyr Olaszországból jövén, vele majd csatlakozik, mert ekkor a nápolyi királylyal kötött frigy után St. Cyr 25,000 embernyi serege ott szükségtelemné levén, a Pó folyón már fölfelé húzódott.

Massena azonban meghallván, hogy Napoleon Ulm felé nyomni: az Ad ige bal partjára átmenni készült. October 18-kán seregének egy részével a veronai hidat elfoglalta s Verona alatt Becca Civittánál Verdier tábornok egy hadosztályával az Adigén csakugyan át is kelt, minthogy azonban Veronetta erődöt rögtön kezébe nem keríthette, serege zömét a folyó jobb partján kellett hagynia.

October 28-ikán érkezett Massenához a futár, ki Mack fegyverletételének hírért hozta, mire Massena 29-dikén a támadó működések folytatására parancsot adott. Károly főherczeg az ulmi eseményekről már october 25-dikén értesült, de ő visszavonulása előtt, hogy hátrálata kevésbé legyen gátolva, a francziákon még győzelmet akarván nyerni, caldierói állásában várta be Massena támadását.

Massena october 29-dikén Serras, Duhesme és Gardáimé hadosztályaival Bussolengónál az Adigén minden ellentállás nélkül átkelvén, Veronetta erődöt

északról bekerítette; mire az osztrák őrség, minthogy Verdier már 18-ikán szintén átkelt volt, Veronettát odahagyva, főseregéhez húzódott. Most Massena a többi hadosztályt is átvezetvén, Vicenzára, innét pedig a caldierói állás felé nyomult.

A főherczeg Massena támadását a következőleg rendezett állodásban fogadta: Simbschen tábornok a jobb szárnyon 12,000 emberrel a colognolai magaslatokat foglalta el; 20,000 embernyi főerő a középen jobbról s balról a főutat tartotta, míg Reusz berezeg a bal oldalon Chiavico del Christónál foglalt állást, bal szárnyát az Adige folyóra támasztva. — Ezenkívül egy csekély hadosztály Rosenberg alatt a szélső jobb szárnyon a lessinai hegyekbe volt kikiildve.

Massena Vago helysége-nél 30,000 embert vont össze, de onnét Serras hadosztályát Rosenberg ellen küldte, Verdier hadosztályát pedig Persaccora utasította, hogy ott a folyón átkelvén, a főherczeg szélső bal szárny át támadja meg s midőn majd e bal szárnynak segítséget küldvén, a középhad erőt veszten, akkor volt szándéka Massenának Vágóról a colognolai magaslatot és Caldierót megtámadni.

Verdier Persaecónál a folyón át nem kelhetvén, még leebb egész Zevióiig ment s így, minthogy Massena csatavonala egy mértföldnél tovább húzódott, állodásában nagy hézagok maradtak. E tábornok támadása sem sikerült, minek folytán Massena Duhesme

hadosztályát a középhadból segítségére küldeni kényszerült, s így a francziák középhada, mikorra a főherczeg támadásra készült, erőben már sokat veszített volt; az osztrák összes erő rohamának ellen nem állhatott; Veronára visszahúzódni kényszerült, jobb szárnya pedig az Adige folyó jobb partjára átkelt.

A főherczeg így Massenát visszavervén, november 1-jén hátrálását a Brenta folyóra nyugodtan megkezdte; a francziáknak minden utótámadását, nevezetesen Vicenzánál és a Tagliamentón visszautasította s magát állandóan tartva, a prewaldi állodást elérte.

Massena a főherczeget csupán az Isonzo folyóig követte s ott megállapodott.

Károly főherczeg sem sietett Bécsnek, hogy ott Kntuzow és Kolowrath seregeinek segítséget nyújtsion, hanem a Tyrolból jövő János főherczeggel egyesülve, Marburg környékén seregeit beszállásolta.

Az austerlitz ütközet.

A szövetséges sereg, mint már az előbbi fejezetben említettük, Kutuzow fővezérlete alatt Olschaunál állapodott meg, hol Buxhöwden Szilézián át Lengyelországból jöven, mintegy 30,000 főnyi sereggel hozzá csatlakozott; mihez még Kolowrath és Lichtenstein alatt az osztrák tartalék sereg is járulván, az összes létszám — 16,000 embernyi lovasságot ide számítva — 90,000 főre rúgott.

Ily erővel az orosz fővezér győzni remélvén, támadásra szánta el magát s november 27-kén olmützi erős állodását odahagyta. Az orosz tábornokot e határozatra leginkább czárja I. Sándor bírta, ki mint fiatal uralkodó, heves természeténél fogva s harczias szellemű környezetete által is indítatva, mindig előre törekedett. I. Ferencz osztrák császár — mert mind a két fejedelem a seregnél személyesen jelen volt — inkább várakozásra volt hajlandó s az olsehau állásban még egy ideig megmaradni óhajtott volna, midőn a porosz követ gróf Haugwitz fejedelme nevében ultimátumot készült Napóleonnak átadni, Ígérvén, hogy ha a francia császár ezt el nem fogadja, úgy Poroszország is a szövetségbe lépend. Károly főherczeg is

ügyes hadműködések és gyors menetek által 80,000 embernyi seregével könnyen a főzömhez csatlakozhatott s így Ferencz császár nézete mindenesetre tidvösebb lett volna, ha ő, mint már mondottuk, Sándor czár kívánatának, ki csatát akart látni, nem engedvén, vele föl nem hagy.

Napóleon a szövetségesek támadásának csak örvendhetett, mert az ő helyzetében, országától s minden forrásától távol, a hadjárat mihamarabbi bevégezése rá nézve csak kívánatos lehetett.

A francia sereg Brünn előtt, miután Napóleon Bernadotte hadtestét, mely Iglau előtt állott, egészen, s Davoust hadtestét, mely Bécs környékén tanyázott, részben a főzömhez vontá, époly erős, talán néhány ezerrel még erősebb is volt mint az osztrákoké. A francia császár ezenkívül, ha a döntő csata sokáig elhúzódnék, Károly főherczeg megérkeztétől is tartott; mert ez esetben nem csak a szám túlnyomósága, de a főherczeg fényes hadi tehetségei is őt hátrányba szorították volna.

Mindezek folytán Napóleon a csatát kívánta ugyan, de nem kereste, mert állodásából az egész környéket úgyszólván shachban tartotta, nem különben az ellen mellékseregeit is s így a tért a döntő csatára igen kedvezőnek vélte. Ő tehát a szövetséges sereg előnyomulását helytállva bevárta, s ezalatt mind magá, mind alvezérei a csatátért tanulmányozták.

November 27-kén Kutuzow seregét őt hadosz-

lopban megindította. Három hadoszlop, mely mind-össze 45,000 emberből állott s a főszerepet vitte, Buxhöwden vezérlete alatt indult meg; ezeket az osztrák sereg zöme, mintegy 20,000 ember Kolowrath alatt, ezt pedig Lichtenstein és Bagration 20,000 em-bernyi hadtestei követték.

Constantin nagyherczeg csak 5000 embernyi orosz testőrséggel a tartalékot képezte.

Bagration Wischaunál egy francia lovas dandárt teljesen szétvert, a francia előcsapatokat pedig a szövetségesek 29-dikén szintén megtámadták s egész a Goldbach patakig nyomták vissza, mely szerencsés előcsatározások csak még inkább felfokozták bizalmát s támadási vágyát a szövetséges seregek.

Kutuzow terve abból állott, hogy Napóleon állodását Tellnitz felé a jobb szárnyon Buxhöwden által megkér ül téti, öt északnak fordítja s e működés által Sziléziába, a poroszoknak ott készen váró seregire veti.

E terv szerint november 30-kán Buxhöwdennek mintegy 40,000 embernyi seregei dél felé húzódtak; de e mozgalmakból Napóleon Kutuzow szándékát rögtön sejtette s midőn kémjei és czirkáló csapatai által értesült, hogy ellenének gyengébb hadoszlopai részint Prätzen felé tartanak, részint az Olmütz és Briinn közti főúton nyomulnak elő: a szövetségesek terveit már tökéletesen átlátta.

Deczember 1-jén az orosz csapatok Buxhöwden

alatt a Goldbach keleti magas partjait csakugyan elérték, melyekről más nap alá kellett szállaniok, Kutuzow középhada Kolowrath alatt a prazeni magaslatokat foglalta el, míg Kolowrathtól jobbra a főúton a szövetségesek jobb szárnyának támaszkodva, Bagration foglalt hadtestével állást. Lichtenstein herceg és Constantin nagy herceg a középhad és Bagration mögött a tartalékot képezték.

Napóleon, a ki Bernadotte hadtestéből két gyalog és egy lovas, Davoustéból pedig egy gyalog és egy lovas hadosztályt serege zöméhez csatolt, Posoritz és Austerlitzcel szemközt, a következő rendben helyezte el seregét: jobb szárnyán, a Goldbach alsó vidékén, Legrand hadosztálya 6000 emberrel a patak átkelő pontjait őrizte; Davoust pedig majdnem 10,000 embernyi sereggel, mely azonban csak deczeraber 2. regre volt várható, arra vala rendelve, hogy Legrand állódását támogassa.

E két francia tábornoknak különben az a parancsa volt, hogy a Goldbach vizét védjék s Buxhöwden támadásainak lassan engedjenek.

Napóleon középhadában Soult egész hadteste 20,000 emberrel az első csatarendben állott, mögötte Bernadotte 10,000 főnyi gyalogsága a második csatarendet képezte, úgy, hogy az elsőt félig átszámalyta; míg Oudinot a császári testőrséggel (szintén 10,000 emberrel) a középhad tartalékjául a hátmögben állott.

E tömegeknek, melyek mind mély sorokba voltak alakítva, azon rendeltetésök volt, hogy majd ha Buxhöwden már egész erejével a francziák jobb szárnyát megtámadja, akkor az ellenség középhadát Prätzen magaslatain rohanják meg s azt visszanyomva és Buxhöwdent tőle elszakasztva, jobbra kanyarulás által öt bekerítsék.

A francziák bal szárnya Lannes tábornok alatt 20,000 emberből állott s az olműtzi országút két oldalán volt elhelyezve.

Az összes francia lovasság — 10,000 ember — Murát alatt, Soult és Lannes közt az első csatarend mögött állt s pedig úgy, hogy a hol szükséges lenne, akár a középhadat, akár a bal szárnyat rögtön segíthesse.

Napóleon csatatervével mint látjuk egészen tisztában vala: ő jobb szárnyát, mely gyengébb volt, kitette a támadásnak s kívánta, hogy az ellenség bal szárnya Telnitz felé a Goldbach nyugoti pártjára áttérvén, ott előnyöket nyerjen, míg ő, ha majd Buxhöwden egész seregével már előnyomulásban leend, középhadával elől, Soult, Bernadotte és Oudinot pedig mögötte a szövetségesek középhadát — melynél a francziáké kétszerre erősebb volt — keresztül töri s azt visszavetve, Buxhöwdent bekeríti, mialatt Lannes és Murát az oroszok gyengébb jobb szárnyát tartják szem alatt-

E terv folytán Soult még december 1-seje s 2-ka közti éjen a Goldbach vizén átkelve, hajnalban Kolow-

rath állásától alig 3—4000 lépésnyi távolban, a Bose-nitz patak völgyében, a pratzeni dombokkal szemközt állította fel hadtestét. Napóleon december 2-dikán hajnalban hadtesteinek fektanyáit egyenkint bejárta, katonáit lelkesítette s tette serkentette, főtisztjeivel pedig csatatervét előre közölte.

Buxhöwden is 2-kán még szürkületkor csapatait megindította s a Goldbach alsó vidékén Legrand hadosztályát támadta meg. Legrand magát eleinte szilárdon tartotta, de midőn Buxhöwden ellene egész erejét kifejté: azonnal a Goldbach bal partjára átkelt s Davousttal — ki ép ekkor érkezett meg — a mondott patak mögött, hátmögét a francia középhadra támasztva, a folyóra szöget képző állodást foglalt, mely állodásból az orosz tábornok a francziák jobb szárnyát többé nem volt képes kiszorítani.

Napóleon 8½ órákor, midőn Buxhöwden összes csapatai részint már csatázásban, részint előnyomulásban voltak, Soultnak a támadásra parancsot küldött.

Soult 9 órákor a pratzeni magaslatokat elérte s itt Kolowrath seregeivel heves összeütközésbe jött; minek folytán Kolowrath véres esatázás és makacs ellentállás után, melyben a francziák az osztrákok jól irányzott lövései által sokat szenvedtek, 11. órákor a túlnyomó s mindig növekedő ellenséges erőnek engedni kényszerülve, délkelet felé Littavára hátrált.

Midőn így a szövetségesek középhada meg volt

törve: Lannes és Bernadotte egyik hadosztálya, segítve Murát lovassága által, a jobb szárnyat is megtámadta, mely Blasovitz helységét elvesztve, egész Krugig visszaszorult.

Most Napóleon a magára maradt Buxhöwdenre vetette minden erejét; Soult egész hadtestével s Oudinot a császári testőrséggel az oroszok bal szárnyát hátban támadták meg, tökéletesen szétzavarták, közülök igen sokat elfogtak s e bal szárny nagy részét a mernitzi és satichai tavakra szorították, hol, minthogy e tavak csak gyengén voltak átfagyva, ezerek a vízbe veszttek.

Buxhöwden nagy seregének csak kis része menekülhetett Tscheitsch és Göding felé.

Az austerlitz-i ütközet mind stratégiailag mind taktikailag, ép úgy általán, mint egyes részleteiben előre ki volt számítva s tervezve.

Napóleon kisebb erővel csak áltámadást intézett, hogy az ellen főerejét oda csalja; a taktikai változást pedig serege zömével hevesen rohanta meg, míg a szövetségesek a stratégiai pontnak rontván, Napóleon erős taktikai állodásán hajótörést szenvedtek.

E csata folytán Ferencz császár Napóleonnal december 6-dikán fegyverszünetet kötött s ezt 26-kán a pozsonyi béke követte. Sándor czár pedig serege maradványait országába visszahúzta, de Napóleonnal frigyre nem lépett.

Az 1806—1807-diki hadjáratok.

Az austerlitz-i ütközet után Napóleon seregeit győzhetlennek, magát mindenhatónak vélte. A két hatalmas birodalom seregeit leverve, azt hitte, hogy neki már senki sem állhat ellent: ő minden jogot és hatalmat letiporhat. Nagyravágyása határt nem ismert s egy egyetemes birodalomról kezdett álmodozni, melynek középpontja Franciaország lenne, míg a többi országot hűbéri függésben rokonai, mint fejedelmek kormányoznák.

Nápolyban, hol, daczára neki vele kötött szövetségnek, alig hogy St. Cyr kivonult, az angolokat azonnal beeresztették: a Bourbonokat trónjuktól megfosztva, öcscsét Józsefet tette királylyá. Hollandot Lajos fivérének adta; Poroszországot kényszeríté, hogy Anspach herczegséget Bajorországra ruházza; Cleve herczegséget szintén Poroszországtól elvette s ebbez Berg herczegséget csatolván, Murát sógora számára nagy herczegséget alkotott.

Tizenhat német fejedelem — élükön a királyi trónra emelt bajor és württembergi herczegek — az ő elnöksége s pártfogása alatt a *rajnai szövetséget* ké-

pezte, mely által Franciaország határai a Weser és Inn folyókig terjedtek. A francia seregek Németországot egész Passauig állandóan megszállották.

Napóleon Poroszországnak kárpótlásul Hannovert ígérte; de szavát be nem váltva, Angliával lépett alkudozásokra s azon föltétel alatt, ha ez vele kedvező békét kötne, Hannovert ennek ígérte vissza.

A francia császárnak ezen eljárása a porosz kormányt mélyen sértette s pedig annyira, hogy ha nagyhatalmi állásáról nem akart végkép lemondani, erélyesen kellett fellépnie; minek folytán komoly kérdést intézett Napóleonhoz Hannover iránt, melynek hogy annál több nyomatékot adjon, seregét azonnal hadi lábra állítván, a Saale folyó bal partján a thüringem erdő északi szélére küldte. Napóleonnak azonban a porosz kormány ezen eljárása csak kívánatos volt s az ultimátum visszautasítása után a háború azonnal kitört.

A porosz hadsereg fővezérletét az öreg Braunschweig berezeg vette át, ki még Nagy Frigyes király iskolájában nevelődván, sem szellemileg, sem testileg ez állásra már képes nem volt.

A Saale folyó melletti felállítás terve szerint 60,000 ember, mint középhad, Braunschweig herczeg személyes vezérlete alatt Erfurth környékén foglalt állodást; a 20,000 emberből álló jobb szárnyat Riichel tábornok parancsnokolta, a bal szárny pedig (40,000 ember) Hohenlohe herczeg alatt Jena és Hochdorf

közt állott. Egy 6000 főből álló hadoszlop végre a Saale vizén Hof városáig volt előre tolva.

E 120- 130 ezerre rúgó seregnek Napóleon mindjárt a hadjárat első napjaiban 170,000 embert állított ellene s pedig úgy, hogy jobb szárnya Soult és Ney alatt 65,000 emberrel Hof és Planen felé nyomult; középhada Bernadotte t. i. Davoust és a testőrség — 73,000 ember— Lobensteiun, a bal szárny pedig Lannes és Augereau vezérlete alatt Bambergen át, Koburg felé vette útját. Napóleon e hadműködés által a porosz sereg bal oldalát főerejével át akarta szárnyalni, míg arezagban támadó vonala az ellent csak gyengén foglalkodtatná. Ezután saját seregét a porosz had és az Élbe folyó közé volt szándoka hozni, hogy így ezt beltartományaitól s rakhelyeitől elszakasztva, csatára vagy *fegyverletételre* kényszerítse.

October 5-dikén a francziák mozgalmait megkezdették, mire Tauenzien, ki a Hofnál álló előcsapatokat vezette, az ellenség túlnyomó ereje előtt Mittelpölnitzre vonult vissza.

Braunschweig berezeg, ki azon véleményben volt, hogy Napóleon Königshofennél fogja seregeit összevonni, csakhamar kiábrándult, mikor meghallotta, hogy a franczia sereg Bamberg felé veszi útját s Weimar herceget 10,000 emberrel a thüringi erdő déli részén át előre küldte, hogy a francziák induló csapatait oldalt támadja.

A porosz fővezérnek e rendelkezése azonban elkészt, mert ekkor a gyors francia seregek az ő bal szárnyát már áttörték s october 9-dikén a fenn leírt Koburg Lobenstein és Plauen közti vonalat is elfoglalták volt. A herczeg tehát most seregével balra arczfordulatot tett s pedig úgy, hogy Hohenlohe Orlamünde és Jena között a Saale bal partján e folyóval szemközt foglalt állást, míg ő maga a középhaddal Weimárra húzódván, innét akart Naumburgba nyomulni a Saale folyón átkelve, az Elbát Napóleon előtt elérni és e nagy folyó vonalát tartani. Rüchel porosz tábornok fővezérének seregét követve, Langensalzáról Erfurthra s később szintén Weimárra vette útját.

October 9- és 10-kén Lajos Ferdinánd porosz királyi herczeg, ki Hohenlohe előcsapatait Saaliélnél vezényletté, Lannesnak a Saale balpartján előre nyomuló hadosztályai megtámadták és véres csatázás után visszaverték. A herczeg maga a csatázásban hős halállal veszett el.

Ennek hírére Hohenlohe Kahla és Jena közt erősebb, tömöttebb állást vett s Tauenziert Mittelpölnitzrőöl magához rendelte. October 12-dikén Tauenziennel egyesülvén, Kahlát is elhagyta s Jenától nyugatra, Kahlendorfnál majdnem 50,000 embernyi seregét összpontosította.

Itt azonban Hohenlohe nagy hibát követett el, azt tudni illik; hogy a kapellendorfi állodás felett úr-

kodó landgrafenbergi magaslatot nem tartotta s azt Larmes, ki a herczeget gyorsan követte, october 13-dikán minden ellentállás nélkül elfoglalhatván, ott igen előnyös állodásba vergődött.

A francziák jobb szárnya Soult és Ney alatt october 10-kén Plauenben volt s Napóleon, midőn látta, hogy a porosz seregek a Saale bal partján állanak, jobb szárnyát és egész középhadát gyorsan a Saale jobb partján fölfelé rendelte, meghagyván, hogy Davoust Naumburgot, Bernadotte Dornburgot, Soult és Ney pedig Jenát october 13-ikáig elfoglalják s e módon a porosz sereget az Elbe folyótól elzárják. — Lannesnak és Augureanak pedig azon parancsuk volt, hogy 13-dikán a Saale bal partjára, Jena felé nyomuljanak.

Lannes, a mint már láttuk, Landgrafenberg elfoglalása által feladatának tökéletesen megfelelt s a többi hadtestek is rendeltetésök helyén jókor megérkezvén, a porosz hadsereg roppant túlnyomó erővel be volt kerítve.

Napóleon, tudván hogy ereje a poroszokét jóval meghaladja, alulról felülről és arczagban ugyanazon napon egyszerre készült őket megtámadni. Lannes t. i. és Augereau, kik már a Saale balpartján álltak, alulról, Soult, Ney és a testőrség Jenánál átkelve, arczagban, Davoust és Bernadotte pedig a nevezett folyónak szintén bal partján, Naumburg- s Dornburgról, felülről voltak kiindulandók.

Ha a harcmezőt, melyen a hadműködések véghez mentek, megtekintjük: átlátandjuk, hogy a porosz sereg már a leírt stratégiai hadműködések által el volt veszve; mihez még szétszakadozott taktikai helyzetüket s működésüket véve, a vereségnek, mely őket érte, annál nagyobbak kellett lennie.

Braunschweig herceg seregének hadosztályai esak october 13-dikán indultak ki Weimarból, a naumburgi hidat megszállani; melyet azonban Davoust már akkor kezében tartott s még a Naumburgtól északnak eső *kozteni* hidat is elfoglalta. Még october 13-dikán későn este Ney, éjjel pedig Soult a Saale folyón átkelt s 14-dikén reggel hadtesteikkel mind a ketten Hohenlohe bal oldalára foglaltak állást, ki a hegyes-völgyes, elföldött téren e hadműködést észre nem véve, a bekövetkezendő csatát nem is sejtette.

Hohenlohe herceg hadai october 14-dikén a következő állodásban voltak: 28,000 ember Kapellendorf-nál tábort ütött; 10,000 ember Tauenzien alatt az isserstedti erdőtől Kloszvitz falúig a landgrafenbergi magaslatok északnyugati oldalát foglalta el; 8000ember pedig, Holzendorf hadosztálya, a kapellendorfi tábortói balra, a Saale folyóval szemben, Kamburg felé örvonalt képzett.

Braunschweig herceg 13-dikán este 50,000 emberrel Auerstadtet elérte s így 14-dikén reggel Hohenlohe állodásától még négy óra járásnyira, Rüchel

tábornok pedig 20,000 emberrel ugyanaz napon, Weimar mellett, Kapellendorftól három órányira állott.

October 14-dike az úgyis gyenge porosz sereget e szétszakadozott állapotban találta, mely napon Poroszország hatalma sok időre megtört.

Lannes reggeli 6 órakor a landgrafenbergi magaslatok északnyugati oldalán jobbra s balra Kloszvit és Kospoda felé megindult. Midőn Tauenzien előőrseire bukkant, az idő oly ködös és homályos volt, hogy ennek sem-állodását, sem erejét meg nem Ítéltetvén, csak óvatosan nyomult előre; de 9 óra tájban a köd felszálván, ellenének gyenge voltát azonnal felismerte s azt minden oldalról megtámadván, csakhamar Vierzahnheiligenre visszanyomta.

Hohenlohe, táborából Landgrafenberg felé a tüzelest hallván, Grawert tábornokot 8000 emberrel Tauenzien segítségére küldte s ez Vierzahnheiligennél ép akkor érkezett meg, mikor Tauenzien Lannes által nyomatva, e falura hátrált. Most heves csata támadt, melyben sem az egyik, sem a másik fél a falut egészen hatalmába keríteni nem bírta, míg végre Ney hadtestével megérkezett s a küzdesnek véget vetvén, Vierzahnheilient megszállta. Hohenlohe azonban többi hadosztályát is előre vezette: az egyik Isserstadt felé nyomult s ott Augereauval találkozott, a másik Grawert ingadozó seregét igyekezett támogatni.

Délelőtti 11 órakor Soult és Lannes az úgynevezett

Rauthalból előkeltek s Holzendorfort támadták meg, ki a tüzelést Landgrafenberg felől szintén hallván, arra vezette seregét. Soult őt most roppant túlnyomó erővei oldalban támadta, azonnal szétverte s Nerkvitzre vetette, ezután pedig a porosz sereg zömének fordult mely három oldalról szorítatva, eleinte meglehetősen rendben hátrált, de csakhamar vad futásban Weimar felé menekült. Rüchel tábornok ép e perczben érkezett — nagyon is elkésve — a csataterre: meg akarta 20,000 emberével a csatát fordítani és seregének *agy* harmadát tartalékba állítván, 12 zászlóaljjal egyenesen a francziák középhadának rontott; de nagyon is saját kárára, mert a francziáknak rendben előre nyomuló csapatai őt rögtön átszárnyalták s úgy megverték, hogy seregének csak kis része menekülhetett gyors futás által, míg a többi fogságba esett.

Midőn Braunschweig herczeg hadai 13-dikán este Auerstadthez közeledtek, Davoust, ki, mint már említettük, a *kötzeni* hidat is elfoglalta — Naumburgról ezeket megtámadni készült, mely szándékáról a Dornburgnál álló Bernadotte tábornokot szintén tudósította; a herczeg pedig értesülvén, hogy a francziák Naumburgot megszállták, északnak Freiburgra és Lauchára akart kitérni, hogy ott az Unstrutt folyón átkelhessen. E célból tehát Schmettau tábornokot Amstütnnél vizsgálgyván, seregét 14-dikén reggel a fenn érintett terv szerint megindította; mert arról nem is álmodott,

hogy ezalatt Hohenlohe a francziákkal már összeütkezésbe jöhetne. Mindez azonban már késő volt, mert a meginduló hadosztály éle Poppel falunál francia lovasságra bukkant s Davoust is a kötzeni hídon 13-ikán reggel 30,000 emberrel átkelvén, Schmettaut, kinek a főszereg megindulását fednie kellett volna, hevesen megtámadta. A berezeg, a helyett hogy megfordult s a sokkal gyengébb Davousttal csatára kelt, vagy legalább éhez rendelkezéseket tett volna: folytatni akarta útját, hogy az Unstrutt folyón átkelhessen; de minthogy Schmettau rögtön meghátrált, ennek mégis segítségére sietett, nehogy az egész menet zavarba jöjjen.

Schmettaunak a herczeg azonban csak egy hadosztályt küldött, melyet Davoust, a mint erejét tökéletesen kifejtette, szintén mindjárt visszavert, s most a porosz fővezér a helyett, hogy Davoustot, kinél 20,000 emberrel volt erősebb, rögtön megtámadta volna: seregének Weimar felé hátrálást parancsolt. Apoldaig a hátrálás meglehetősen rendben történt; de itt a poroszok Bernadotte hadtestét Dornburgról előnyomulni látván, Davousttól mindig üldöztetvén s végre Hohenlohe seregének megfutamadott részeivel találkozáván, melyek Bütterstedt felé rohanva hátráltak: oly rémülés fogta el őket, hogy minden rend megszakadt s a csapatok vad futásnak eredvén, a legnagyobb zavarban menekültek.

A hátulso csapatok nagy része fogságba esett; az ágyúik, az összes tüzérszerekkel a francziák kezébe

kerültek s magának Braunschweig berezegnek elestével múlt le ezen a porosz seregre s az egész országra oly végzetteljes gyásznapi.

Soha egy ütközet súlyosabb következményeket maga után nem vont egy részt — és soha nagyobb eredményeket nem szült más részt.

A porosz királynak serege többé nem volt. Egy osztály, egy csapat a másik után elbátortalanodva (csak Blücher védte még magát hősiességgel) fegyverét letette. A várak majd mind, sőt ép a legerősebbek az első felszólításra megadták magukat. A francziák Poroszországot védtelenül, ütközet nélkül elfoglalták s midőn a *tilsiti* békekötés e háborúnak véget vetett: Napóleon csak Sándor czár kedvéért — úgy szólván könyörületből — hagyott a porosz királynak 15 millióból: 5 millió inségre jutott népet.

E mű címénél s irányánál fogva nem lehet feladatunk a porosz sereg egyes töredékeinek s az érintetlenül maradt tartalék hadaknak visszavonulását s végre megadását részletesen ecsetelni; a miért csak futólag írjuk le az eseményeket azon időig, midőn majd az orosz sereggel ismét találkozunk s Napóleon Oroszország határáig előre nyomul.

Hohenlohe seregének megmenekült részei october 20-dikán, a herczeg személyes vezérlete alatt, Braunschweig berezeg hadának romjai pedig Kalkreuth tábornok alatt 21-dikén érték el Magdeburgot, míg

Blücher, a ki Hohenlohe tüzértelepeit mentette meg, Braunschweig felé vonult s 24-dikén Landaura érkezett. A Weimari herceg, a ki az első álldásban az előcsapatokat parancsnokolta és a jena-auerstadti ütközetben részt nem vett, Stendál felé húzódott s e helyet 23-dikén érte el. A tartaléksereg Würtemberg herceg alatt az Elbe hídját Roszlaunál leégetvén, szintén Magdebnrgnál foglalt állást.

A porosz seregnek még fenmaradt részei az Elba folyót így szerencsésen elérvén, Hohenlohe, ki az elesett Braunschweigi herceg helyébe fővezérré nevezetett, Magdebnrgnál meg akart állani; de minthogy e vidéken az élelmezés nagy nehézségekkel járt s a francziák is minden oldalon előre nyomultak: elhátározta magát, hogy hátrálását folytatja és seregét az Oder folyó mögé vezetvén, csak Würtemberg herceget hagyja a várórséggel Magdeburgban. — Blücher tábornokot a hátvéd-csapatok parancsnokává nevezte ki.

Napoleon a poroszokat minden irányban gyorsári követte: Bernadetté Barbynál hidat vevén, az Élbe folyón átkelt; Soult pedig lejjebb Stendálra sietett, de mert ott York ezredes a hidat hőiesen védte, egész Tangermindére nyomult s itt kelt át a folyón. Ney Magdebnrgnak indult, hol 21-dikén megérkezvén, ezen első rangú várat ostrom alá vette. Leggyorsabbak voltak azonban Murát, Davonst és Lannes: az első kettő

Jütterbachon át 25-dikén Berlinig érkezett, míg az utóbbi 24-dikén Potsdamban állott; 26-dikán pedig tovább menvén Oranienburgot szállották meg s így Hohenlohe útját az Oder felé elálltak.

Erre a herczeg még Brenzlaunak akart menekülni, de mikor 18-dikára oda érkezett, Murát és Lannes már e helyet is elfoglalták volt s 29-dikén a herczeg egész seregével hadfogságba esett. Ugyanaz napon Stettin város Lassale könnyű, lovasságának, Magdeburg 24,000 embernyi várőrsége pedig Ney tábornoknak megadta magát.

Blücher, miután Hohenlohe megadását hírül vette, Lübeckre vergődött, e várost Soult és Berna'dotte ellen egy ideig hősiesen védte, míg innét is kiszorulván, Ratkaura vonult, hol végre a tengerparton hajókra nem szállhatva s minden élelemből kifogyva, november 7-dikén ő is letette a fegyvert.

A porosz sereg maradékai (mindössze 15,000 ember) Lestock tábornok alatt, a Viszla jobb partján, Thornnál az oroszokkal egyesültek.

Napóleon, miután Thorn, Graudenz, Danzíg és a sziléziai várakon kívül a többi mind elesett, a porosz sereg pedig meg volt semmisítve, az oroszok ellen intézte hadműködéseit.

Benningsen orosz tábornok october végén 50,000 emberrel Grodnónál állott s már Szilézia felé nyomult előre, midőn a porosz seregek szétveretéséről értesült. Ő tehát e hírre a Narew folyónál megállapodván s a Viszla jobb partján Varsótól egész Thornig őrvonalat képezvén, bevárta Buxhöwdent, ki még Oroszország belsejéből 40,000 embernyi erősítéssel közeledett. — Essen tábornok ezalatt Bresclitewskinél 30,000 emberre menő tartalékot szervezett.

Napóleon Mortierfrancia tábornok újan alakított hadtestét a Hanza városokba küldte, mi által Soult és Bernadotte hadtestei rendelkezésére jutván, ezeket, úgy szintén Murát hadtestét is Posenen át Varsó felé indította. Jerome Napóleon herczeg egy hadtesttel, mely nagyobb részt bajorokból és württembergiekből állott, Sziléziába nyomult az ottani várakat ostromlandó, míg Lannes és Augereau Thornra, Davoust Cüstrinre volt utasítva, Ney pedig Graudenzet szállotta meg.

Ezen előre nyomuló seregek előtt az oroszok a Viszla alsó vonalát is odahagyták s Varsóból is kivonulva, a Bug vize jobb partjára húzódtak.

Ney Thornnál a Viszlán december 5-dikén átkelt; Davoust Modlint 10-dikén elfoglalta, miután Varsóba már 3-dikán bevonult. Midőn Napóleon minden hadtestei a Viszlán már átkeltek volt, Lannes, Davoust, Augereau és Soult december 23-dikán a Wkra folyó

védvonalát támadták meg, mire az oroszok Benningsen alatt a Golymin-Pultusk vonalra húzódtak.

Buxhöwden, a ki Benningsennel már 20-kán egyesült, hadtestével a Narew két partján foglalt állodást s Kamenskoi megbetegedvén, a fővezérséget tőle átvette.

A francziák december 26-dikán már ezen vonalat is Golymin és Pultusknál megtámadták s heves csatározás után az oroszokat Ostrolenkára és Makowra szorították vissza, kik innét a Narew felső vidékén Nowawiesre húzódtak.

Lestock az oroszok visszavonulásáról értesülvén, a porosz sereggel Angerburgra húzódott; de miután meghallotta, hogy Ney hadteste január 8-ikán Königsbergre nyomult, ő is megint Bartenre ment előre.

Az oroszok január 14-dikén a Narew vizét is odahagyván, méginkább észak felé tértek és Bialától Arysig tavak és mocsarak közt új állodást foglaltak, hova Napóleon, minthogy a tél szigorú és serege már fáradt volt, őket nem követhetvén, középhadának és jobb szárnyának hadtesteit a Viszla jobb és bal oldalán megyetanyákra (Kantonirungsquartiere) vezette vissza s csak a Wkra folyó mentében hagyott előőrsi vonalat. A bal szárnyon Ney Ostorodé környékén, Bernadotte pedig Ostrodétól a Frisch-Haffig, Passarge folyó bal partján szálltak szintén megyetanyákra, míg Oudinot a testőrséggel Kalischnál, d'Espagne pedig a vértés hadosztálylyal Posenben állomásozott.

Benningsen ezalatt felhasználván a francia seregzömnek oly hátra eső megyetanyázását, a többiektől igen távol és elszigetelten álló Bernadotte hadtestét készült megtámadni, hogy azt a tengerre szorítván, ott megsemmisítse. De Bernadotte, ki sokkal inkább volt fontolva haladó, mint vakmerő vezér; az oroszok első mozdulataira seregévei Ney állodása felé vonult, s Mohrungennél az orosz előcsapatokon keresztül rontván, Lobaunál Ney tábornokkal egyesült.

Benningsen terveit e módon megghiúsulva látván, Mohrungen környékén megállott és seregeit szintén megyetanyákra helyezte el.

Napoleon, a mint a történekről értesült, egész seregével azonnal a felső Alléra s a Passarge folyóra indult, hogy Benningsen Mohrungeni állodását balról hátba véve, őt az orosz tartományoktól elszakaszsa. Lannes hadtestét a Bug és Narew közt levő ostrolenka-ostrowi állodásba küldte, hogy ott Essen orosz tábornokot, a ki Oroszország bensejéből nyomult előre, fentartsa; Bernadottenak pedig rendeletet adott, hogy az egyesült angol és svéd seregek ellen, melyek Pomerániában készültek partra szállani, a Frische-Haff felé figyelő állást foglaljon.

A többi hadtestekkel ezután leírt terve szerint a mozgalmakat megkezdte.

Február 3-dikán hadtestei már a felső Alle és Passarge között, Allenstein irányában állottak s ter-

vének sikere iránt Napóleon a legszebb reményben volt, midőn Benningsen kozákjai egy futárt elfogtak, kinek a fennérintett rendeletet Bernadotthez kellett volna vinnie, melyben Napóleon egész terve ki volt mondva.

Benningsen erre rögtön egész hadi podgyászát és raktárait otthagyván, február2-án Mohrungen melletti állandóságából megindult s eleinte a Passarge jobb partjára, midőn azonban hallotta, hogy a francziák már Gutstadtot is elfoglalták, azonnal Preusisch Eylaura vonult.

Napóleon Murát, Soult és Augereau hadtestével s a császári testőrséggel Benningsent egyenes vonalban Eylaura követte s 7-dikén e várost rohammal be is vette, mire a porosz tábornok Eylau mögött Schloditten és Serpollen közt foglalt állást.

Davoustnak parancsa volt, hogy Heilsbergből jobbra tartson s Bartensteinen átmenvén, Benningsen állandóságát balról támadja meg. Ney a francia hadműködési vonal bal szárnyán Mehlsackon át nyomult előre; de itt Lestock porosz tábornok 14,000 embernyi seregével összeütközésbe jövén, a csatára elkésett. Benningsen csupán ennek köszönhette, hogy őt más nap teljesen tönkre nem tették.

Augereau a szélső balszárnyon február 8-dikán, hogy Benningsen jobb szárnyát foglalkodtassa, korán reggel a befagyott tavakon átkelt s a megtámadást

megkezdte, míg Davoustnak, kit Napóleon e napra egész biztossággal elvárt, feladata volt Benningsen bal szárnyát megkerülni s így az orosz sereget a Frische-Haf felé Bernadotte útjába vetvén, teljesen megsemmisíteni. Soult a francia sereg jobb szárnyán Eylauból kibontakozván, Serpollen felé indáit; a testőrség közepén nyomult előre, az összes lovasság pedig Murát alatt a középhadat követte.

Benningsen 60,000 embernyi seregét két csatarendben helyezte el: az első csatarendet vonalban, a másodikat pedig csapat alakban állította fel Lovasságát a közepre s a két szárnyra helyezte, míg összes tűzérsege az első csatarend előtt három nagy üteget képezett, melyek mindegyike 40 ágyúból állt.

Az ágyúütegeknek e felállítására Augereau első támadását annyira megtörte, hogy a francia véres vereséggel kényszerült vissza vonulni. Az oroszok e szárnyon már előre is nyomultak, de Murát négy lovas ezreddel hamar eléjük kerülvén, további előnyomulásukat gátolta.

Nemsokára Soult és a testőrség is megérkezvén, a csata sorsát megfordították s mire délben Davoust Benningsent oldalban támadta, ez bal szárnyával balra a szögállást venni kényszerült. Most azonban Davoust még tovább jobbra kerülvén, Benningsen szögállását még egyszer megkerülte, mire ez egész seregével egy nagy, nyugat felé nyílt négyszöget képe-

zett. Ha most, midőn az oroszok középhadát és jobb szárnyát Soult és a testőrség ingadozásba hozták, Ney, mint Napóleon várta, megérkezett volna: úgy Benningsen tökéletesen veszve van, de Ney, mint már említettük, Lestokkal jövőn összeütközésbe, nem haladhatott kívánsága szerint.

Ney hadteste csak 10,000 emberből állott. — Benningsen még azon éjjel Lestoekhoz futárokat küldvén, megparancsolta, hogy a csatán minden áron jelenjék meg. Lestoek ennek folytán négy zászlóaljat hagyván Ney ellen, ezeket feláldozta, maga pedig 1.0,000 emberrel o órakor délután a csatatérre érkezett, Davoust szélső hadosztályait qrösen visszaverte s ez által az oroszok bal szárnyát egy időre megszabadította,

E segítség Beimingsent képessé tette hátrátát meglehetősen rendben, lovassága és számos ágyúi által fedve megkezdeni, hogy, hogy csak 25,000 embert veszelve, Königsberget 10-dikén reggel elérhette. — Lestoek Allenburgra húzódott.

Napóleont a sűrű havazás, a zordon és hideg időjárás vissza tartotta. Seregei ezenkívül részint a Visztulán túli folytonos és gyors menetek által ki voltak fáradva; részint veszteségek is a legutóbbi csatában tetemes levén, az oroszokat nem vették üldözöbe s Benningsent csak Mühlkausenig követték, azután Alknstein, Mohrungen és P. Holland környékére téli szállásaikra mentek.

Most a fegyverek egész tavaszig mindkét részről nyugodtak. Június első napjaiban azonban, midőn a talaj s az utak járhatókká lettek, Napóleon az 1.807-ki hadjáratot kezdte meg. Benningsen az orosz fővezér az Allé jobb partján Heilsburgnál megerősített és sanszokkal körülfogott táborban állott s most Napóleon támadását erre irányozta.

Victor francia tábornok, a ki ideiglenesen a beteg Bernadotte hadtestét vezénylő, a Passarge alsó környékét tartotta figyelemben; Soult ugyanezen folyón Wollsdorfnál átkelt s Gutstadtra tartott; ide irányozta Napóleon Lannes és Ney hadtestét is, úgyszintén a testőrséget Oudinot, s a lovasságot Murát alatt. Davoust pedig, ki allensteini megycpanyájáról legelső érkezett Gutstadtra, parancsot kapott, hogy az Allé bal partján *Idole* nyomuljon s Benningsen jobb szárnyát megkerülje.

Az orosz fővezér nem várta be az általános támadást s miután Soult és Lannes hadtesteivel június 10-dikén összeütközött volna: Davoust hadtestének Groszendorfnál történt megjelenéséről értesülvén, 11-dikén Bartensteinre, 12-dikén Sehlippenbeilra, 18-kán pedig Wechlaura ment. Itt megtudván, hogy egy francia hadtest az Allé bal partján Friedland felé tart, rögtön elhatározta magát, hogy ezen — véleménye szerint egyedül álló hadtestet megtámadja, a miért is az Allé folyón Friedlandnál gyorsan átkelt

s még 13-dikán este és 14-kén Friedland előtt a folyó bal partján támadásra készülteket tett.

Benningsennek e kimagyarázhatlan eljárása az ő vesztére s a háború végére vezetett.

Lannes a Benningsent követő francia sereg zömének előcsapatját vezette Friedland felé.

Napoleon, a ki az Allé jobb partján Benningsen után csak néhány lovas csapatot küldött, a bal parton legelőbb Lannest indította Friedland felé. Utána Mortier, Ney, Victor és Bernadotte a Passarge folyótól szintén Friedlandra voltak utasítva, míg a testőrség s a lovasság zöme Ney hadtestét voltak követendők.

Midőn tehát Benningsen június 14-dikén Lannes hadtestét meg akarta támadni, őt magát is Lannes, Mortier, Ney, Victor és a testőrség fenyegette.

Soult és Davoust Königsberg felé indultak, hogy az angol-svéd sereg ellenében, mely ott a hír szerint kiszállani készült, állandást foglaljanak.

Lannes június 14-dikén reggeli 4 órakor Friedlandon innen, Posten faluhoz érkezett, hol az oro. szókra bukkanván, rögtön a sortlacki erdőre vetette magát.

Benningsen Friedland városa és az Allé folyam előtt állott, úgy, hogy szárnya a fennevezett erdőnek volt támasztva, jobb szárnya pedig Heinrichsdorfnál nyomult előre. Lannesnek komoly támadás nem volt szándékában; de Benningsen is, miután Heinrichsdorf

felé alig ezer lépésnyire előre haladott volna, megállapodott és sem előre, sem hátra nem mozdult, csak nagyobb biztosság kedvéért az Allé folyón, mely a várost ketté szeli, három hidat veretett.

Déltájban — s eddig csak kölcsönös ágyúzással folyt a csata — Mortier és Ney megjelentek. Az előbbi Benningsen jobb szárnyának, Heinrichsdorf felé nyomált; Lannes a középhadnak tartott; az utóbbi pedig Posten falun keresztül a sortlacki erdőt, azaz Benningsen jobb szárnyát támadta meg.

Ney 3 órakor az erdőn már túl volt s Friedland felé tolult; ugyanekkor Victor is hadtestével, nem különben a testőrség a csatatéren megérkezett. Az orosz sereg erre, minden oldalon szorítva, a varason keresztül s a folyón át hátrálni kezdett. A hátrálás azonban már késő volt, mert Ney elől s Victor mögötte a muszkákkal egyszerre érték el a várost s két hídjukat elfoglalván, seregük nagyobb része elől a menekülés útját elzárták.

Benningsen jobb szárnya egészen s középhadának is egy része el volt vágva, mely utóbbi nagy veszteséggel Klosch ennél egy zátonyon az Allé folyót átgázolván, számtalan foglyot hagyott a francia üldöző csapatok kezében. A jobb szárny az Allé bal partján észak felé vergődött s ennek is nagyobb részét Davoust elfogta.

Benningsen ez alkalommal 80 ágyút s majdnem

25,000 embert vesztvén, seregének romjaival Tilsitre húzódtott s innét azonnal fegyverszünetre tett ajánlatokat, melyek csakugyan is a *tilsiti békére* vezettek.

A békekötés folytán a porosz király az Elbe bal partján fekvő tartományait mind Napóleonnak adta át, ki belőlök fivére Jerome számára az új Wesphaliai királyságot alakította. A Cottbuszi kerület Szászországhoz csatoltatott; a lengyel tartományok egy része pedig Oroszországnak jutott s ezekből a független Varsói nagyhercezség alakult.

Roppant hadi adók vettek ki az amúgy is agyonzarolt Poroszországra s a francia seregek nem csak az országban maradtak, de a várakat is megszállva tartották mindaddig, míg csak ezen adók az utolsó fillérig le nem voltak fizetve. — Poroszország a nagyhatalmak sorából lelépett; Napóleon fénykorának tetőpontját érte el. Törvényt szabott Európának s a Continens minden hadseregét legyőzvén, megtörve látta maga előtt a fejedelmeket; csak a büszke Brittanian volt még képes, elszigetelt fekvésénél fogva, hatalmával dacolni s folytatta a tengeren legyőzhetlenül harczát.

A következő hadjáratokban már Napóleon szerencséjének csillagát hanyatlani látjuk. 1809-ben az osztrák császár hősi fivére Károly főherceg véres harcban az asperni síkon megmutatta, hogy az osztrák sereg győzni is tud; Spanyolhonban sem maga Napo-

leon, sem legkitűnőbb vezérei tartós állodást nem foglalhattak; az 1812-iki oroszországi hadjáratban részint a muszkák makacs és minden más érdeket feláldozó ellenállása, részint az éghajlat szigora a nagy hadvezér seregeit megtörték, míg az 1813. s 1814-ben folyt felszabadító harcok hatalmát teljesen tönkre tették.

Végre Napóleont tulajdon népe is elhagyta s benne a végzet az utókornak nagyszerű példát adott: hogy a kielégíthetlen nagyravágyás mindig megbukik s hogy zsarnoki mindenhatóság, mely minden jogot lábbal tapod, sokáig fenn nem áll és előbb-utóbb szomorú véget ér.

A hadműködés rendszere.

Azon határozott különbséget, melyet a régibb hadtudományi írók, mint Berasdorf és Bülow a stratégia és taktika közt találtak, az újabb kor el nem ismeri; mert, a mint már előbb is mondtuk, a stratégia az általános hadtudománynak elméleti, a taktika pedig gyakorlati részét képezi s így nem csak ugyanazon elveken alapú e két rész: de folytonosan együtt is jár s csak annyiban képez mindenik külön-külön szakaszt, a mennyiben a stratégia a háborúnak egész színterére vonatkozik; a taktika pedig csupán a csaták menetét, a hadak rendezését s vezényletét *a csatatéren* s az egyes fegyvernemek működését és felhasználását illeti.

A stratégia a hadtudománynak felsőbb és általánosb, a taktika pedig szorosabb és alkalmazott része. Mind a kettőt egy alapelv vezérli: hogy t. i. a főerőt mindig a válságos pontra kell hozni, azaz, stratégiai összevetések alapján úgy működni: hogy hadi erőnket az ellen támasz vonalára vezessük, vagy öt legalább e vonaltól elvágjuk a nélkül, hogy saját összeköttetésünket tartományainkkal, vagy hadászati alapzatunkat veszélyeztetnők s ha e hadi műtét sikerült és hadaink

a csatatérre lépnek: azokat ott taktikai mozdulatok által egyesítve s összefüggésben tartva vezessük a célra.

A hadműködések vagy támadó vagy védelmi természetűek lehetnek.

A támadás erkölcsi hatása a támadó félre nézve mindig kedvező; némelykor azonban maga a támadás káros is lehet, mint például, ha valamely biztos és sikert ígérő állodást idő előtt odahagyunk. A talán véve pedig mindig sikert remélhet az, ki a kitűzött cél felé ernyedetlenül törekszik.

A védelemnek főkelléke az előre elkészített harcstér; de ezt tisztán szenvedőleges védtartás (défense passive) által teljesen és sikerrel fel nem használhatjuk s azért, ha csak lehet, működő védelembe (défense active) kell helyezkednünk, vagyis csupán addig védtartásban maradnunk, míg az ellenfél mozgalmi alkalmat nem nyújtanak, hogy támadólag lépjünk fel.

A támadás mindig sikerebb leend, ha elkészített s viszonyainkhoz alkalmazott harcstíntéren állunk. Harcstíntér elnevezés alatt mindazon vidékeket, tartományokat vagy országokat értjük, melyeken az egész háború foly (theatre de la guerre); a hadműködési tér (theatre des opérations) pedig csupán azon terület, melyet a hadvezér hadműködéseinek kivitelére a harcstíntéren kiszemelt.

A hadműködési téren a vezérnek hadműködési alapot (Operations-Basis) kell választania, melyből ki-

indulva, hogy működéseinek kitűzött tárgyát (but objectiv), elérje, eleve készített terve szerint a működési vonalat s minden egyes működési pontot is ki kell tűznie, nem különben a *fő* és *közbeeső* pontokat s mindazon vonalokat, melyek ezeket kapcsolatban tartják s melyeken seregeit megindíthatja, vezetheti. Kell neki ezeken kívül oly állodásokról is gondoskodnia, melyeken balesetekben támaszt talál s ellenét kikerülheti vagy hátrátát biztosan intézheti; mert a vezérnek bár merésznek és vakmerőnek, de azért mindig óvatosnak és előrelátónak is kell lennie.

A hadműködési vagy hadászati alap alatt azon tért és vonalat értjük, melyből a működésre kiindulunk, mely a harc folytatására szükséges csapatokat, élelmi és hadi szereket szolgáltatja s melyre szükség esetén visszavonulásunkat is támaszthatjuk.

Nagyobb háborúban s ha tovább nyomulunk *előre*, új hadászati alapot kell alkotnunk; a miért is; még mielőtt eredeti alapunkat elvetettük volna, már kitervezve s ha lehet elkészítve kell lennie az újnak s bensőbb tartományainkban is olyannak, mely netán visszavonuló seregeinknek támaszt nyújthasson.

Minél könnyebben s hamarább térhetünk át egyik alapunkról a másikra, a régiről az újra: ez annál célszerűbb; s ha működési vonalunkat az ellenségérc függetlenül állíthatjuk, ez annál nagyobb előnyünkre lenni, minthogy ezen esetben két oldalról támadhatunk.

Erőinket, mint már említettük, soha se oszszuk egyenlő részekre; hanem intézzük úgy el, hogy az egyik ponton túlnyomó erővel s valóban támadjunk, míg a másikon ezalatt csak tüntetést és áltámadást vigyünk véghez.

A harczszíntéren minden pont, mely hadi tekintetben fontossággal bír, *stratégiai pontnak* neveztetik. Ha az ily pontok erős várak, vagy pedig jó utak, kedvező fekvés, hegyek vagy a földtér egyéb előnyös minősége által vannak mintegy megerősítve: akkor állandó vagy föld téri hadipontoknak; ha pedig magukból a hadműködésekben eredtek s csak ezeknek folyama alatt, állnak fenn: úgy vetetlen vagy változó stratégiai pontoknak mondatnak.

Ugyanígy különböztetjük meg egymástól a hadműködési vonalokat is: a hol e vonalok az állandó stratégiai pontokkal össze esnek, ott együtt stratégiai állást képeznek, melyből azután vagy támadó hadászatra indulhatunk ki, vagy rajta erős védelmi állodást foglalhatunk.

A hadműködési vonalok egyszerűek, ha tudni illik rajtuk csupán egy sereg nyomul előre, vagy összetettek, ha két, függetlenül működő sereg ugyanazon vezér alatt s ugyanazon cél felé halad. E vonalok továbbá belsők, vagy külsők; a belsőkön két hadoszlopban nyomulunk előre, ha az ellenséget, ki szintén két vonalon halad, hadoszlopainkat később egye-

sítve egy ponton akarjuk megtámadni, vagy pedig a külső vonalokon induló ellen irányában erőinket gyorsan összpontosítani.

A külső hadműködési vonalok a belsőeknek ellentétei s két különböző hadászati alapból indulva ki, egy működési tárgyhoz vezetnek; vagy pedig egyszerű külső működési vonalok levén, arra szolgálnak: hogy rajtuk mozgadozván, az ellent erejének feldarabolására kényszerítsük vagy gyengítsük.

A hadműködési vonalok megválasztása képezi az egész tervnek jó vagy rossz alapját s irányuk nem csak a harcztér minőségétől, de az ellenség seregeinek felállításától s mozdulataitól is függ.

Fő dolog, hogy az ily vonalok mindig az ellen középhadának vagy egyikmásik szárnyának tartsanak s csakis akkor szabad arczagban s mind a két szárnyra egyszerre működünk: ha seregünk oly túlnyomó, hogy győzelmünkben kétség nincs. Minden egyéb esetben az ily működés igen nagy hiba.

A középhad közvetlen megtámadása mind stratégiai mind taktikai szempontból csak akkor czélszerű, ha az ellen arczállodása nyújtott s nem mély. Ellenkező esetben az oldalékra vagy hátmögge kell működünk.

Ha a két szemközt álló hadsereg erőben egymásnak megfelel, akkor az egyszerű hadműködési vonal mindig czélszerűbb; szükségessé válhatik azonban a

kettős vonal is, ha a harcztér minősége vagy a tartománynak élelemben szűkölködése ezt megkívánja, vagy pedig, ha az ellenség is ilyenén nyomul előre; mely utóbbi esetben belső vonalokon czélszerűbb működnünk, mert ezeken seregünket könnyebben fogjuk rögtön öszpontosíthatni. Mindkét hadműködési vonalon egyforma erővel működni nern tanácsos; hanem úgy kell mindig főerőnknek az egyikén előre nyomulnia, hogy szükség esetén a másakra is vethessük.

Kifelé irányzott vagyis szétágazó működési vonalat azon esetben válaszszunk, ha nyert csata után az ellen seregét tökéletesen széthasítani s annak azután csak egyik részét megtámadni szándokunk; vagy pedig, ha ellenünket saját fő közlekedési vonalunk irányától valamely oldalpontra akarnók csalni.

Az *egyközpontú* (concentricus) vonalok mindig biztosabbak a szétágazóknál (excentricus).

A spanyol szabadságharca.

(1808—1809.)

Napóleon már 1805 előtt átlátta, hogy Anglia az ő legmegkérdelhetlenebb ellene, a miért is mindig azon volt, hogy e birodalom erejét megtörhesse. Az 1805-iki osztrák hadjárat előtt Angliát saját területén volt szándoka megtámadni, de e tervét ép az osztrák hadjárat hiúsította meg s most az úgynevezett *continentalis rendszer* által akarta e birodalmat tehetetlenné tenni, úgy tudniillik, hogy minden európai kikötőjét elzárván, ez által kereskedelmét tönkre tegye; mi kétségkívül Anglia elszegényedését s vesztét vonta volna maga után.

Ennélfogva tehát Portugál mint Anglia szövetségese volt az első, melynek megtámadására készült s midőn ezen ország kormányát felszólítván, hogy az angol hajók elől kikötőit elzárja, ez erre csak még szorosabban szövetkezett Angliával: rögtön Junot tábornokot hadsereggel küldte Portugálba, ki is e tartományba berontván, seregével azt azonnal elfoglalta.

A spanyol kormány egy részt féltékenységből, más részt azon ígéret által elcsábítva, hogy Portugálnak

egy részét jutalmul kapja, a francia seregnek nemcsak átvonulását nem gátolta, de még saját hadából is állított ki sereget, mely a Junot tábornokéval Portugálba nyomult.

Midőn azonban a francia parancsnok kihirdette, hogy Portugál francia tartomány: a spanyol kormány azonnal elvesztette bizalmát s pedig annyival inkább, mert Napóleon azon ürügy alatt, hogy Junot fentartására tartalékhadat kell felállítania, Murát tábornokot 1808. év elején 50,000 emberrel a fyrenai hegyeken át az Ebro folyóig küldte s St. Sebastian és Pampluna várakat minden tartózkodás nélkül megszállta.

A francziáknak e fondorlata IV. Károly spanyol király miniszterét Godoyt arra bírta, hogy a spanyol kormány nevében Napóleonnak ez eljárása ellen a francia cabinetnél óvást tegyen; a királyt pedig, hogy kormányzékét Sevilla városába tegye át, hol a francia határszéltől távolabb esvén, országának védelmi rendezését biztosabban eszközölhesse.

Midőn azonban a király Madridot odahagyta volna, a nép Godoyt Napóleon szövetségesének vádolván, ellene fellázadt s magát IV. Károlyt is trónjáról lemondani kényszerítette.

E hírre Murát, 20,000 embert az Ebro mellett visszahagyván, 50 ezerrel gyors menetben Madridba sietett. — IV. Károly, a mint Murát megjelent, rögtön ismét lemondását visszavette s ez által fiával, ki mint

új király VII. Ferdinánd név alatt már ki is volt hirdetve, ellenséges visszálkodásokba bonyolódott.

Napóleonnak, mint a spanyol uralkodó ház színlett barátjának és szövetségésének, e családi viszályok beavatkozásra adtak okot; a miért is azonnal sietett mind a két spanyol királyt Bajonneba hívni, mely város Franciaországban a spanyol határszélen fekszik. A két spanyol király itt megjelenvén, Károly fia ellen, Ferdinánd pedig apja ellen emelt panaszt; mire Napóleon a pörpatvarnak úgy vetett véget, hogy Ferdinándot, mint engedetlen, makacs fiút a valence-i várba záratta, Károly által pedig roppant mennyiségű kártalanítás iránt a spanyol koronát magának ajándékozttatván, ennek Compiegne városát adta lakásul.

Napóleon most már e módon Spanyolországot nem csak tetteleg bírta, de fondorlatok által még azt is el tudta érni, hogy a *cortes-ek* vagyis az ország képviselő testülete a Károlylyal kötött pactumot el ismerté s beegyezése által szentesítette. Mielőtt azonban az országot birtokába veendő, Madridba ment volna: ott heves lázadás tört ki, mely — bár Murát a fővárosban magában elnyomta — csakhamar az egész országra kiterjedt. A spanyol nemzet, de különösen a nemesség nemcsak büszke független szabadságára, de a francziákat örökös ellenségeként is tekinti s így a legnagyobb böszültséggel támadott fel egytől egyig Napóleon ellen: minden külön tartományban védelmi egylet (junta)

keletkezett s Sevilla lön az ország ideiglenes székhelyévé emelve. Az összes népség fegyverkezésre szólított fel; a toborzások nyakrafőre folytak; minden tartományi fővárosban hadseregek szerveztettek: egy szóval, az egész ország a francziák betörése ellen védállapotba helyezte magát, míg ezalatt a fő junta Angliát hívta segítségére.

Murat, kit Napóleon Spanyolország helytartójává nevezett ki, azon reményben volt, hogy, valamint a madridi felkelést oly könnyen elnyomni sikerült, úgy most az egész országot is csakhamar nyugalomra térítendi. Ennek folytán minden irányba hadosztályait kiküldte: Lefevre Saragossa Arragonia fővárosa felé vette útját, az ottani spanyol vezér Palafox ellen, ki is a nyílt csatát elvesztvén, Saragossa erős várába vonult.

Bessiéres Castilia és León tartományokat fékezte s Blares spanyol tábornokot július 14-dikén Medinánál tökéletesen szétverte.

E győzelmek után Napóleonnak öcsce József Madridba bevonult s minthogy a francia császár a spanyol koronával öt megajándékozta, magát ez ország királyává azonnal ki is kiáltatta.

A déli tartományokon azonban a francia fegyvereknek a szerencse nem kedvezett. Moncey tábornok, kit Murát Valencia felé küldött, minden eredmény nélkül tért onnét vissza s e tartományban a lázadás vagyis

inkább a szabadságharca mindinkább nagyobb tért foglalt.

Dupont francia tábornok 16,000 emberrel Andalusziába küldetvén, egész a rengeteges Sierra Moréna hegységig nyomult előre, hol a számtalan rabló csapat ellen kisebb osztályokat seregétől elszakasztani s egyenkint kiküldeni kényszerülvén, tartalékával az összekötést elvesztette. E helyzetben Castannos spanyol vezér 40,000 emberből álló népfelkelési sereggel őt minden oldalról körülvette; mire Dupont, ki eddig tévovázott s a hátrálást annak idején elmulasztá, most a helyett, hogy minden áron az ellen sorain keresztül rontana, elég gyáva volt magát 8000 emberével együtt feltétlenül megadni, sőt mi több, még Dupont hadtestének másik hadosztálya is, mely Wedell tábornok parancsa alatt állt, e capitulatio folytán a fegyvert szintén lerakni kényszerült.

Mindenesetre páratlanul áll itt az eset, hogy a hősiés és annyi ütközetben győztes francia seregnek egy 16,000 emberből álló hadteste magát megadta s fegyverét is letette a megvetett, rend és fegyelem nélkül összecsődíttet spanyol népfelkelés előtt.

Igaz, hogy a sereg halálig volt éheztetve s kivolt annyira merülve, hogy semmikép sem tarthatta magát; de hát miért bízott oly vezérre, ki mikor még a lehetőség kezében s a körülmények kedvezők voltak, sem annyi ügyességgel, sem annyi bátorsággal nem bírt,

hogy seregét megmentette volna. S így ebből is csak azon tanulság foly: hogy a vezérnek bátornak és elszántnak, de előre gondoskodónak és óvatosnak is kell lennie és soha elbizakodnia, ellenét megvetnie vagy alábecsülnie nem szabad.

Ez eseménynek eredménye felmérhetlen volt: a felkelés általa az egész országra kiterjedt; a spanyol hadak minden oldalról a főváros felé nyomultak, mire Murát seregének az ellentállásra elégtelenségét átlátván, Madridból Józseffel együtt távozott s Saragossa ostromával is felhagyván, az Ebro folyó vonaláig húzódott vissza.

Ezalatt Junotnak is rosszul folytak dolgai, mert a spanyol seregek őt odahagyták s midőn Wellington és Moore angol tábornokok 30,000 embert szállítottak a szárazra, neki alig maradt 10,000 embernyi serege, hogy ez erőnek ellentálljon; minek folytán, midőn előbb Viraeiránál teljesen szétveretett, augusztus 30-dikán Cintra városánál hadalkut kötött, mely szerint Portugált azonnal odahagyni s hadseregét angol hajókon franciaországba visszaszállítani tartozott.

Napóleon magát ily kedvezőtlen helyzetben látván, eltökélte, hogy személyesen áll élére Spanyolországban működő seregének s a káros befolyást, melyet a két említett sereg megadása — Cintránál és Baylenál — hadserege szellemére okozott, elenyészted.

Legelőbb is tehát Németországban állomásozó három hadtestét Soult, Ney és Lannes tábornokok alatt gyorsított menetben Spanyolhonba indította s miután Erfurtban congressust tartván, Sándor orosz czárral szorosabb szövetségre lépett volna, azonnal a harcz-térre sietett.

A spanyol hadak a visszavonuló francia sereget követték s Romána, Belvedere, Castannos, Palafox és Vives tábornokok alatt, az Ebro folyó jobb partján nagy félkörben foglaltak állodást. Romána a bal szárnyon 45,000 emberrel Bilbao környékén, Belvedere 20,000-rel Burgos mellett, Castannos pedig Tudelánál foglalt állást. Palafox Saragossa felé a jobb oldalt védette, míg a legszélső ponton Vives Barcelonát ostromolta.

Ezen működő hadrészeken kívül, melyek összesen 150,000 emberből álló sereget képeztek, Madrid előtt a Somosierra szoroson íég egy tartalék hadtest is állott készen s Moore angol tábornok 30,000 emberrel Portugálból Valladolid felé szintén útban volt.

Az újból előnyomuló francia sereg Napóleon személyes parancsnoksága alatt a következőleg volt felosztva: a szélső jobb szárnyon Romána ellen Lefevre tábornagy és Victor azon parancscsal vezették hadtesteiket, hogy az említett spanyol tábornokot csak lassan nyomják, míg majd ezalatt Soult, Ney s a császári testőrség a középhadon keresztül rontva, állását

Reynosánál megkerülik s így seregének visszavonulási útját elvágva, azt tönkre teszik. A bal szárnyon Moneey és St. Cyr tábornagyok Arragoniába és Cataloniába nyomultak.

Soult a középhadban Burgosnál Belvedere spanyol vezért csakugyan teljesen szétverte s most a terv szerint Reynosa felé vette útját, hogy Romána háta mögé jusson; de mire november 13-ikán oda érkezett, akkorra már Romána e helyet odahagyta s Leonba menekült, Lefèvre és Victor azonban nem tartották meg a néki kiadott parancsot s nagyon is tüzesen nyomulván előre, Romanát előbb Espinosánál, utóbb St. Andernél véresen megverték, mely sietségüknek az volt a következménye, hogy a spanyol tábornok Reynosan át előbb vonult vissza, semmint kívánatos lett volna. Soult azonban mindemellett is csak egy nappal késett el, mert ő november 13-dikán vonult a városba, melyet Romána 12-dikén hagyott volt oda.

Castannos és Palafox hadtesteiket Tudelánál vonták össze. — Lannes francia tábornagy, a ki csak az imént Németországból érkezett, most Lodosánál az Ebro folyón átkelt, hogy Castahnost megtámadja; míg Key parancsot kapott, hogy — mint ezt Soult a jobb oldalon teendő — ő balra forduljon át s a spanyolok tudelai állódását Soriánál megkerülje.

Lannes november 23-dikán a spanyolok keskeny és hosszú csatarendét áttörte s véres ütközet után

Castannost Tarrazonára, Palafoxot pedig Saragossára vetette vissza. Az eredmény azonban itt sem volt teljes, mert Ney késedelmeskedvén, mire megérkezett, Castannos seregei már Soriát odahagyva, menekültek.

E rögtöni s egymást gyorsan követő győzelmek Napóleonnak Madrid felé az utat megnyitották s csak a somosierrai szorost bírta még a tartalék sereg. A hősies lengyel dsidások azonban három sikertelen támadás után végre ezen, ágyútelepekkel erősen védett szorost is hatalmukba kerítették — s így a francia császár december 2-dikán a fővárost elfoglalta.

Most már csak Moore angol tábornok maradt még hátra, ki, mint említettük, 30,000 emberrel Valladolid felé nyomult. E tábornok Romanával egyesülve, a Duero folyó mellett, Toro városánál foglalt állást s midőn megtudta, hogy Soult a Cárion partján hadtestével elszigetelten s egyedül áll: azonnal támadásra készült.

December 22-dikén Toróról elindulván, Sahayna felé nyomult előre s Romanának rendeletet adott, hogy Soult seregének jobb szárnyát kerülje meg. De Napóleon nem időzött Madridban, hanem Victor és Lefevre tábornokokat a fővárosban hagyván, Ney hadtestével s a testőrséggel Soultnak segítségére ment. December 25-dikén már Tordesillasnál a Duerón átkelt s Moore-nak Galicia felé irányzott hátrálati vonalát el akarta vágni; Moore azonban kémjeitől Napóleon közeledtét

megtudván, azonnal visszafordult s az Esla folyó mögé Beneventére húzódott. Napóleon őt ide is követte s midőn Moore Astorgára, innét pedig folytonos hátrálatban Coronára érkezhén, itt hajóra akart szállni: Soult és Ney őt utolérve, megtámadták s teljesen szétverték annyira, hogy a hajókra seregének csak egy része menekülhetett, a többi megadta magát. Moore tábornok az ütközetben elesett.

Míg ezek itt történtek, addig Lefevre a Belvedere vezénylete alatt újonan összegyűlt s a Tajo folyam mögött álló estremadurai spanyol sereget Merida városánál tönkre tette; Victor pedig Infantado herceget Uelesnél teljesen megverte s a Guadiana folyó mögé szorította. St. Cyr tábornagy Barcelonát szabadította fel s Vives spanyol tábornokot két ízben — előbb Llinasnál, azután Alcovennél — szétverte s Taragonára hátrálni kényszerítette.

Lannes és Junot a hős lelkű Palafox tábornokot Saragossa várába szorították s ott ostrom alá vették. A két francia hadtestnek azonban — melyek összevéve 50,000 emberből állottak — két álló hónapig kellett küzdenie, míg a várat hatalmába tudta keríteni s midőn már a falazat lerontva, s az egész erősség már kezökben volt: még akkor az utczai harcz egy álló hétig tartott. A házak várakká változtak át, melyeket a francziak egyenkint ostromolni s bevenni kénytelenek voltak; aggastyánok, asszonyok, gyermekek kétségbe-

esetben védték tűzhelyeiket s midőn végre a francziák a város minden pontjait hatalmukba kerítették, csak puszta romokat s itt-ott egy kiéhezett, tántorgó, árnyat inkább, mint emberi alakot találtak.

Chartagón kívül a történet nem tud példát mutatni, hogy egy nép oly vitézül, oly elszántan küzdött volna városaért, hazájaért, mint Saragossa hősie lakói

Napóleon, miután a spanyol seregek minden oldalon legyőzve, az ország déli részeibe vonultak: testvérét Józsefet újból Madridba vezette, maga pedig Parisba sietett, Spanyolhon még le nem vert részeinek lecsillapítását tábornokaira bízván.

Az 1809-diki hadjárat.

A spanyol nemzet makacs és hősies ellentállása, valamint a francziáknak itt-ott szenvedett vereségei Napóleon elleneit felbuzdították ugyan, de mire a válságos éra elérkezett, hogy a rájuk nehezedett súlyos iga lerázását megkísértsék: akkorra már csak Ausztriának volt bátorsága a fellépésre.

Az osztrák kormány az 1805. évi hadjárat óta folytonosan új harcra készült: hadseregét szaporította, várait erősítette, katonáit, de különösen tüzérségét jól begyakoroltatta s végre még egy honvéd-tartalékot is alakított, mely annak idején a működő seregnek támaszul szolgáljon.

Az összes seregek főparancsnokságával ismét Károly főherceg bízott meg, ki lelkes, bátor és ügyes hadvezér lévén, seregébe bizalmat, bátorságot, tüzet, egy szóval egészen új szellemet oltott, annyira, hogy az osztrák hadsereg sem előbb, sem utóbb soha oly alapon nem állott, mint az 1809. év elején.

Midőn Napóleon 1808. év végén s 1809. elején Spanyolhonban tartózkodott, hogy sikertelen hadjáratának kedvezőtlen eredményeit elhárítsa: akkor már

Ausztria a harcra tökéletesen el volt készülve; de azon reményben, hogy az éjszaki német tartományok a francia seregnek Spanyolhonba vonulása után fel fognak kelni, hadizenetét elhalasztotta.

Ez nem volt szerencsés terv, mert a hadizenet elhalasztása Napóleonnak időt nyújtott, nem csak Spanyolországot megfékezni, de a már előre sejtett új harcra Ausztria ellen is felkészülni.

Február első napjaiban, mint már említettük, Napóleon Parisba visszatért, a testőrséget és Lannes hadtestét Spanyolországból megint Némethonba rendelte, Lefevre és Bessiéres tábornokokat pedig személyesen az új hadjáratra szólította.

Ausztria három hadsereget indított a harcba: a jobb szárnyon Ferdinánd főherceg küldetett a varsói nagyhercegség ellen 35,000 emberrel; a seregzöm — mintegy 200,000 ember — Károly főherceg parancsnoksága alatt már april első napjaiban Csehország határain állott s innét Szászországba, a Duna völgyébe s az Inn folyam felé csapatokat készült küldeni; a bal szárnyat pedig Tyrol és Olaszország felé János főherceg vezérelt.

A seregzöm a Duna jobb partjára hat hadtestben átkelvén, azonnal előre nyomult 3 april 10-dikén három hadoszlopot képezett, melyek egyike, vagyis a 4-dik hadtest, Rosenberg s az első tartalékhadtest Lichtenstein herceg vezérlete alatt Schürdingnél; a másik,

vagyis a II-dik hadtest Hohenzollern herceg alatt Mühlheimnél; a harmadik végre, vagyis az 5-dik hadtest János főherceg alatt, a 6-dik Hiller s a 2-dik tartalék-hadtest Kienmayer tábornok alatt Braunaunál az Inn folyamot is átlépte. Az 1. és 2-dik hadtest Bellegarde és Kollowrath alatt a Duna bal partján maradván, ezen az oldalon nyomultak Regensburg felé.

A francziák részéről Lefevre tábornagy a 7-ik hadtesttel, melyet a Bajor herceg, Deroy és Wrede parancsa alatt a három bajor hadosztály 30,000 embere képezett Freising, Landshut és Biburg körül; Davoust tábornagy pedig 50,000 emberrel Ingolstadtnál foglalt állást.

Massena és Oudinot tábornagyok Augsburg felé voltak menetben, míg Vandomme 20,000 emberrel april 13-dikán Donauwörthet szállotta meg; a lovas hadosztály pedig — 12,000 ember — Regensburgban a Ingolstadtban állt.

A mint ebből látjuk: a francia hadak azon időben, mikor a főherceg az Inn folyamot átlépte, még nagyon elszórtan voltak felállítva. — Lefevre tábornagy hadtestét Siegburgra és Pfaffenhofenra vonta vissza; a főherceg pedig 17-dikén jobb szárnyával Dmgelfingennél; a ballal Moosburgnál s középhadával Landshutnál kelt át az Isar folyón. Terve az volt, hogy Neustadtnál a Duna bal partjára tér s Bellegarde és Kollowrath seregeivel egyesülve, az elszórt francia hadtesteket megtámadja.

Midőn april 18-dikán Pfaffenhofenhoz érkezett, mely várost Lefevre már odahagyta volt, a főherczeg itt arról értesülvén, hogy Davoust Regensburgot szállotta meg, elhatározd, hogy legelőbb is ezt fogja megtámadni. Ennek folytán tehát Rosenberg, Hohenzollern és Lichtenstein hadtesteiket Rohrnál egyesítette s Kollowrathnak parancsot adott, hogy Davoust hadát kisebb támadások által Regensburgnál feltartóztassa. Lajos főherczeg és Kienmayer Lefevre ellen Siegburgnak indultak; Hiller pedig Moosburgnál állapotott meg.

Napóleon aprilhó 13-dikán Parisból a hadsereghez indult s 17-dikén Donauwörthre érkezett. Itt rögtön parancsot adott a seregek őszpontosítására s hadtesteinek gyűlhelyeül Neustadtot tűzte ki.

Davoust, a ki az őszpontosítási parancs következtében 19-dikén hadtestével Regensburghói Neustadt felé megindult, útközben Abeisbergnél az Eggmihl, Dinzling és Tengeri felé északnak nyomuló osztrák hadtestek egy része által megtámadtatott, mely támadást azonban visszautasítnia s még 19-dikén este Lefevre hadtestével Obersaal- és Amhofnál egyesülnie sikerült.

Ugyanaz napon Károly főherczeg Hiller tábornoknak parancsot küldött, hogy sietve az Abens folyó felé Mainzburgra induljon. — Hiller megindult ugyan, de csak este későn érkezett meg, míg Lajos főherczeg, ki szintén rendeletet kapott, hogy Langquaidra jöjjön —

nem lévén tudomása Hiller jöveteléről s így nem akarván állását előbb odahagyni, míg ez őt fel nem váltja — csak 20-dikán indult meg.

Napóleon, mikor látta, hogy Károly főherczeg hadtesteit Regensburg felé irányozza, azon tervezett, hogy ő majd az osztrák seregeket balról megkerüli s főerejét Landshutra veti.

Ennek folytán Davoust tábornokot csupán 30,000 emberrel hagyta Neustadtnál, a többi hadtesteket pedig mind Siegenbnrg és Pfaffenhausen felé indította. Itt Lajos főherczeg s Hiller hadtestével csatározásokra került a dolog; mire ezen osztrák hadtestek Landshut felé vonultak vissza, de itt Napóleon sarkukban termett, 21-dikén véresen megverte s az Isax folyón át, egész Vilsbiburgig nyomta vissza.

E csata által a főherczeg ereje nagyon csökkent, mit Napóleon tudván, összes hadtesteit Regensburg felé indította, hogy őt onnét hátban támadja meg.

Regensburg april 20-dikán már az osztrákok kezében volt, minthogy e napon Kollowrath a bal, Lichtenstein pedig a jobb dunapartról a városba nyomult. A Duna mindkét partja így összeköttetésben lévén, a főherczeg, kinek a Landshutnál szenvedet vereségről tudomása nem volt, Bellegardenak és Kollowrathnak parancsot adott, hogy Neunarkt. és Hemau felé működjenek; de később tervét rögtön megváltoztatván, csak Bellegarde hadtestét indította Hemaura, Kollowrathot

pedig a Duna jobb partjára küldte, hogy ott a velő szemközt álld Davoust seregét támadja meg.

Lichtenstein, Hohenzollern és Rosenberg april 21-dikén reggel Regensburg és Eekmühl között csatarendben álltak, midőn Davoust Lefevre segéd seregeivel az osztrákok bal szárnyát Eekmühlnél megtámadta. A csata az egész napon át eredmény nélkül folyt, mert Davoust, kinek parancsa volt, hogy Napóleonra várjon, a válságot előmozdítani nem sietett, a főeg pedig Kollowrath átmenetét akarván bevárni, a fő támadást 22-dikére halasztotta. E napon azonban, miután Kollowrath egész hadtestével a Duna jobb partjára csakugyan átkelt volna, Károly összes hadainak előre; nyomulást parancsolt; de alig hogy a mozdulatok megkezdődtek, már Napóleon a Lannes- és Massena-felé hadtestekkel a folyó átmeneténél Eekmühl mögött megjelent s az ottani hidat hamar bevéve, az osztrákok állandóságát oldalban támadta. A főherczeg — bár csapatai hősiiesen harczoltak — látván, hogy két oldalról s túlnyomd erővel támadtatik meg, visszavonulást parancsolt, mi a legnagyobb rendben, még ugyanaz napesté meg is történt.

April 23-dikán az osztrák fővezér Regensburg városából is kivonult, s Chamra húzódott, hol két csatát vesztvén s Lajos főherczeg és Hiller tábornok seregétől elszakíthatván, már csak 80,000 emberrel rendelkezhetett.

Napóleon a főherczeg hátráló hadát nem követte, csak Davoust tábornokot hagyta hátra, hogy azt figyelemben tartsa s maga seregének egész zömével a Duna jobb partján gyors menetekben Bécsnek sietett, hogy a fővárost az osztrák seregnél hamarább érje el.

Hiller ugyan kis időre megkísérlette az ellenállást s az inn folyó tartását; de csakhamar szétveretvén, pontról pontra visszavonult s Mauternnél a Duna bal partjára átkelt, hogy a főherczeggel egyesülhessen.

Napóleon május 10-dikén már Bécs előtt állott. — Miksa főherczeg pedig, Bécsnek parancsnoka, nem akarván a fővárost ostromnak kitenni s összeköttetési vonalának elvágatásától is tartván, 12-dikén onnét kivonult s a Duna bal partjára tért át.

Bécs május 13-dikán capitulált s a francziák Ausztria *fővárosaim* bevonultak.

A főherczeg a Duna bal partján lefelé vonulván, Kremsnél a jobb partra át akart kelni, de Schustelk tábornok Hiller parancsára a hidat ott leégettette s így Károlynak Bisambergre kellett húzódnia, hol Hiller hadtesteivel egyesült.

Napóleon Bécszet birtokába kerítvén, hogy a Dunán átkelhessen, eleinte a főváros felett Nuszdorfnál akart hidat verni; de minthogy ez netn sikerült az alsó vonalon igyekezett tervét valósítani; mikor pedig megtudta, hogy a főherczeg Bisamberget szállta meg; még 19-ikén egy hadosztályt hajókon a Lóban szigetre küldött.

E sziget vértgátot képez, melynek csúcsa észak-keletre néz, egyik oldala keletnek nyúlik, a másik északnak hajlást alakít. Csúcsát a nagy Duna, oldalait pedig egyik ága választja.

A sziget csúcsa előtt a Duna bal partján Enzersdorf fekszik, a balra eső hajlásnál pedig Aspern és Esziing helységek az egész szigetnek úgyszólván hídfőjét képezik. Ezenkívül körüle mind a nagy, mind a kis Dunán több apró sziget van elszórva.

Napóleon, a mint az említett hadosztály átkelt: a jobb partról, melyen seregei állottak, azonnal a sziget csúcsára három hidat veretett; ezután május 20-dikán a kis Dunán is egy hadosztályt a sziget baloldalára vitetett és itt is rögtön hídfőt s a száraz földre vezető három hidat építtetvén, 21-dikén reggel parancsot adott, hogy a hadtestek az asperni és eszlingeni síkra átkeljenek.

A főherczeg, midőn Napóleonnak ezen készülteit észrevette, azonnal eltökélte magát, hogy gátolni nem fogja, hanem megvárja, míg a francia seregnek egy része átkelt; ezt azután megtámadja, a támadás alatt a hidakat felülről leúszó s kövekkel megrakott talpok által lerontatja, a francia seregek közlekedését így kettévágja s ami belőlök már előbb a bal partra átkelt, tönkre teszi.

Az osztrák seregből 90,000 ember volt egy ponton összevonva; ezeket tehát a főherczeg dél felé 6 had-

osztályban megindította. Hiller nyugatról nyomult a Duna mentében fölfelé; Bellegarde ettől balra, Aspern nyugati részére: Hohenzollern hadteste ugyané hely keleti oldalára, míg a két utolsó hadoszlop Lichtensteiri és Rosenberg alatt egyesülve, az előbbi közepén az Aspern és Eszling közti nyílásnak, az utóbbi pedig balra Eszling falunak; tartott.

Midőn délután 4 órakor az osztrákok a támadást megkezdték, a francziáknak még csak 30,000 embere volt a túlparton, mert a folytonosan eregetett nehéz talpok a hidat itt is ott is áttörvén, az átkelést akadályozták.

Legrand hadosztálya Eszling falut, Molitor pedig egy hadosztályal Aspernt tartotta megszállva, míg a lovasság a két helység közt foglalt állodást.

E lovasság az előrenyomuló osztrák ágyúk tüzének nagyon is ki levén téve, Napóleon Lasalle lovas tábornoknak parancsot adott a rohamra. Az osztrák zászlóaljok azonban, melyek tömegekben Lichtenstein lovasságával a nyílasok mögött álltak, e rohamot véresen visszaverték, mire Nansoutti a francia vértesekkel még egy rohamot kísérelt meg, melyet az osztrákok szintén visszavervén, tért nyertek s a két falu közti nyílasban előre nyomultak.

Legrand a francziákkal Eszling falut ezalatt oly hősieesen védelmezte, hogy ott Rosenberg egy talpalatnyi tért sem nyerhetett. Bellegarde, és Hohenzollern

ugyan Aspernbén valamivel szerencsésebbek voltak, mert a temetőt s a helység nyugati részét elfoglalták; de Napóleon néhány, újonnan a csatára érkezett gyalog ezredet Lannes parancsa alatt Molitornak segítségére küldvén, ezeknek tovább nyomulását gátolta. Hiller a Duna mentében álló francia ütegekkel, minthogy hamar bealkonyodott, szintén nem bírt végezni s így az ütközet 21-dikén ezen eldöntetlen állapotban maradt, a nélkül, hogy az osztrákok a hidakig hatolhattak s a francziák további átkelését meggátolhatták volna.

Május 22-dikén Napóleonnak 80,000 embere volt már a Duna bal partján s minthogy összes serege 120,000 emberből állott, az egész nap folytán egymást követve keltek át hadosztályai.

Massena Aspernt kora hajnalban egész hadtestével megtámadta s az osztrákokat a falu nyugati részéből s a temetőből, hol az éjjel megmaradtak volt, kiszorította; Lannes tábornagy pedig ezalatt a középben a fő támadást intézte, melyre három hadosztály nyomult előre, a térközökben számos ágyúval, hátul az összes nehéz lovassággal, míg a tartalékot az egész testőrség képezte.

Heves ágyútüzelés után a francia gyalogság zászlóaljokint rohamra ment s Hohenzollern hadtestét teljesen visszanyomta; a lovasság pedig előre rontott, hogy üldözés által a győzelmet teljessé tegye. E pillanatban azonban Károly főherceg a veszély színhelyére

sietett, személyesen állott gránátosainak élére s ezekkel Lannes gyalogságát azonnal ismét visszanyomta. Lichtenstein lovassága a francia vérteseket a fővezér szeme előtt megfordította s ez által Lannesnek oly szép eredményt ígérő táraadása tökéletesen megghiúsult.

Aspera újra az osztrákok kezébe került; de Eszlingenben a francziák annyira megfészkeltek magukat, hogy ezt nem bírták többé visszavenni. Most tehát a főherczeg a hídfő-ütegeknek fordult; saját tartalék ütegeit 'mind előre vezette s Napóleonnak alig 5000 lépésre terjedő csatarendjére iszonyatos és öldöklő tüzelést kezdett. A francia ágyúüteg, mely a Lobau szigeten a hidak előtt volt felállítva, nagy részben elnémíttatván, hátra húzódott sőt a csapatok Eszlingenből is visszavonultak, Hilre Napoleon látván, hogy összedömszölt seregeit már nem képes kifejteni s ép oly kevésé a rendületlenül álló ellenfél sorait áttörni: visszavonulásra s a Lobau sziget ismételi elfoglalására adott parancsot.

Massena és Lannes, hogy a sereg hátrálatát fedjék, még egy rohamot tettek, mely alkalommal Lannes az első sorokban buzdítván katonáit, egy ágyúgolyó által leterítve, Napoleon karjaiban adta ki hős lelkét.

A főherczeg győztes maradt; Napoleon a csatát elvesztette.

A nagy Dunán vert hidak annyira meg voltak rongálva, hogy a jobb parttal az összeköttetés három

napra megszakadt, s így a kifáradt francia seregek még élelembeli szükségnek is ki voltak téve.

A francziák vesztességét 40,000, az osztrákokét 35,000 emberre teszik: több tábornok s számtalan főtszt esett el itt is, ott is; és a babéroknak sem az egyik, sem a másik fél szűkében nem volt.

Míg ezek a Duna mentében történtek, addig János főherczeg Olaszthonban 50,000 emberrel előre nyomult, Eugen herczeg Sacille városánál megverte s Galdieróig visszanyomta; de a főserég hátrálása és Bécs eleste őt is visszavonulásra kényszerítő. Eleinte Tarvisig és Prevaldig vonult, innét pedig Villachon és Klagenfurton át, május 24-dikén Grácza ment.

Eugen János főherczeg Klagenfurtig követte; de innét észak felé tartván, a Mura völgyébe ment át, hogy Napóleonnal összeköttetést nyerjen; május 25-ikén pedig Jellaciccsal ütközött össze, ki szétveretvén, Grácznak hátrált s itt János főherczeg seregével egyesült.

János főherczeg most a gráci erődben egy csapatot hagyván, Körmendre ment; Eugen jobb szárnya pedig — három hadosztály Macdonald alatt — Laybachig nyomulván, innét Gillyn és Marburgon át, június 4-dikén Grác városába vonult. Marmont francia tábornok, ki eddig Stoicevich osztrák tábornok ellen Dalmatiában állott: most szintén megindult, seregét Fiumébe, innét június derekán Laybachba, a hónap végén pedig Grácza vezette.

Chasteler osztrák tábornok april elején Tyrolba beütött, hol a harczias nép, mely a Habsburg házhoz mindig ragaszkodott s most a bajor uralmat legnagyobb mértékben gyűlölte, tömegesen fegyvert ragadott; Hofer András által ügyesen vezéreltet vén, országának hegyes-völgyes fekvését felhasználta, a francia-bajor seregekben töméntelen károkat okozott s egy hadosztályt a szorosokban körül vévén, fegyverletételre kényszerített.

Napóleon, a mint a tyroliak felkeléséről értesült, azonnal Lefèvre tábornagyot e tartomány fékezésére három osztály lyal kiküldte. Chasteler osztrák tábornok — kit, mint francia születésűt, Lefèvre földönfutónak nyilvánított — a hős tyroli népet seregével csak lomhán támogatta s végre is a Dráva völgyébe vonulva, június 12-dikén Gyulayval egyesült. Mikor azonban Napóleon az asperni csatavesztés után összes seregeit Beiméi öszpontosította s Lefèvre-t is magához csatolta, akkor Tyrol nem csak egészen felszabadult, de Hofer még Bajorországba is berontott.

Térjünk most a főszereghöz vissza, hol a hadjárat döntő mozzanatai fejlettek.

A csata megújítására mind a két fél erősen készült, s a körülmények előre mutatni látszottak, hogy az asperni csatátér legközelebb még egy ütközetnek leend színhelye.

Napóleonnak a Lobau szigetről elő kellett jönnie; a Duna jobb partján pedig nem állott ellenség, míg a

főherczeg állodása még mindig olyan volt, hogy a francia seregeket átkeltükkor megtámadhatta, a miért felállítását vagy helyét változtatni oka nem volt.

A főherczeg azon hiszemben, hogy Napóleon megint a szigetnek bal odalon levő kanyarodóján fog átkelni, Aspern, Eszling és Enzersdorf falvakat megerősítette; Kollowrath hadtestét, mely Linz alatt maradt, magához csatolta s János főherczegnek is rendeletet küldött, hogy gyorsított menetben a fősereggel egysüljön.

De Napóleon is behívta távolabb működő alvezéreit. Bernadotte, ki Linz körül állott, parancsot vett, hogy Bécsnek induljon s Kollowrathot figyelem alatt tartsa; Macdonald pedig s Napóleon mostoha fia Eugen herczeg, hogy hadtesteikkel felfelé húzódjanak. A hidakat erős védczölöpszettekkel látták el, hogy a lefelé úszó talpok meg ne ronthassák s a kisebb szigetekről szintén hidakat vontak a partra, hogy az átkelés gyorsabban menjen, melynek biztosítására még a bal parthoz közelebb eső szigetkéket erős ágyú ütegekkel is meg rakták.

Míg itt ezen előkészületek történtek, addig Eugen herczeg parancsot vett, hogy János főherczegnek útját állja; minek folytán Sopron felé nyomult s midőn a főherczeg előle Körmenről Győrnek tért ki, őt ide is követte.

Győrnél János főherczeg a nádorral, ki a nemesi

felkelést vezette, egyesült s Eugent a csatával megkínálta. Eugen ki Macdonalddal csatlakozván, 40,000 ember felett rendelkezett, a csatát június 14-ikén elfogadta s meg is nyerte, mire János főherczeg Komárom alá hátrált.

Eugen Győr bevétele után a főszereghez indult s azzal június 20-dikán egyesült; Marmont tábornagy pedig, ki Grác felől jött, július 1-én érkezett meg Schwechatnál.

E két tábornok a főszereggel csatlakozván, Napóleonnak összes ereje, mely ly el a csatát megújítani készült, 160,000 emberre szaporodott. A főherczegnek ugyan csak 130,000 embere volt együtt, de ő biztosan várta, hogy János főherczeg a csatára még be fog érkezni, mert sürgős parancsot küldött volt neki, hogy Pozsonynak jöjön, hol semmi ellenséges had útját nem állotta.

A főherczeg azon hiszemben volt — mert minden előkészületek csakugyan arra is mutattak — hogy Napóleon megint a sziget bal kanyarodójánál fog átkelni, s Napóleon július 1-én heves tüzelés alatt több csapatot Aspern közelébe át is küldött, hol ezek azonnal hídfő építéséhez fogtak.

Július 2-dikán az átkelés folyton folyt, de 3-ikán rögtön megszűnt; mire a főherczeg seregeit, melyek a francziák átkelését várva, két napig szakadatlanul talpon voltak, szokott táboraikba vezette vissza: hogy

addig a meddig pihenhessenek. Napóleon azonban csak ezt várta s július 4-dikén este, midőn a sziget jobb kanyarulatán álló ütegek ágyúi a tüzet mindegyeszerre megkezdték, a már elkészített két hajóhidat a Dunára bocsáttatván, Massena és Oudinot hadtesteit, nem különben a testőrséget is a bal partra indította, melyek után Davoust hadteste Grouchy lovas hadosztálya s Montbrun és Pully hadosztályai szintén átkeltek.

Július 25-dikén reggel Oudinot és Massena balra kanyarodtak s az előbbi Sachsengang falut, az utóbbi pedig egyenesen Enzersdorfot táraadta meg; 8 óraker Davoust, Grouchy és Montbrun is előnyomulásban voltak s a főherczeg csak most vette észre, hogy várakozásában csalatkozott; minthogy azonban Napóleonnak végképeni átkelését többé nem gátolhatta, arra határozta magát, hogy régi állodását, a mennyire a viszonyok engedik, visszafoglalja s a csatát a ruszbachi patak vonalán fogadja el. E patak 1½ mértföldnyi területen a Dunával párhuzamosan folyik, mentében, ép a Lobau sziget gátjaival szemközt fekszik Markgrafen-Neusiedl, ettől alig egy mértfölddel tovább, felfelé Német-Wagram s a két helység közt Baumersdorf. Azon vonal, melyet Wagramtól Adlerkhui ésBreitensee helységeken keresztül, egyenesen Aspernre húzunk, egyenszöget képez, melynek sarkától Wagramtól keletnek Raschdorf falu fekszik. Markgrafcn Neusiedltől pedig szintén kelet felé kis mértföldnyire van Ober-

Siebenbrunn, hova Károly főherceg minden perczben János főherceg seregét várta.

Ezen félhold idomú tér képezte a döntő ütközet színterét, melyen, ha János főherceg annak idején érkezik meg, a győzelem bizonyára az osztrákok részére hajol. A főherceg azonban eléggé nem sietvén, elkésett s így Károly a francziák túlnyomó erejének ellentállani nem volt képes.

Az osztrákok csatarendének bal szárnyát Markgraifen-Neusiedl előtt Rosenberg hadteste foglalta el; ettől jobbra Hohenzollern Baumersdorf előtt, Bellegarde pedig a középhaddal Wagram előtt állott; Kollowrath hadteste s az összes gránátosok a jobb szárnyon Adlerklaut és Breitensee tartották, Klenau hadteste pedig Aspernnél foglalt állodást,

Napóleon, mint már említettük, Erizersdorfnál a czölöpgátozat jobbra eső kanyarulatán kelt seregeivel a Dunán át s minthogy főerejével Markgraifen-Neusiedl felé nyomult: bal szárnyát vagyis az Aspern és Eszlingen közti tért némileg fedetlenül hagyta. — Az osztrákok állodását áttekintve, azonnal eltökélte, hogy a főtámadást bal szárnyukra fogja intézni, míg erejének egy részével János főherceg seregére veti magát. E terv folytán Davoust parancsot vett, hogy Markgraifen-Neusiedelt, Oudinot pedig, hogy Baumersdorfot támadja meg, mely utóbbi helytől balra Bernadotte hadteste csatarendben állt, míg Massena Enzersdorfon

áthaladván, balra kanyarodott s az adlerklau-breitenseei vonal felé tartott.

Már esti hat óra volt, mikor ez utóbb nevezett hadoszlopok a csatarendet elérték; ekkor azonban az említett vonalokon élénk ágyúzás keletkezett. Davoust és Oudinot a támadást egyszerre kezdték s bár az első rohammal a ruszbachi patak védvonalát elfoglalniok sikerült is: innét csakhamar ismét visszaverettek. — Bernadotte Wagram helységét támadta meg, de szintén visszaveretett, míg Massena, ki a bal szárnyat vezette, e napon már az ellennel össze sem ütközhetett, mert az éj beállván, mindkét fél a csatatéren táborzott s az eldöntő ütközet a következő napra maradt.

A főherczeg Napóleon állodásának gyenge oldalait akarván felhasználni, július 6-dikán már hajnalban Klenaunak parancsot adott, hogy az aspern-eszlingeni vonalat támadja meg s a Duna és a francia sereg állodása közé nyomuljon. — Kollowrathnak és d'Asprenek meg volt hagyva, hogy Klenau működését minél nyomatékosabban támogassák. — Rosenbergnek ezalatt Markgrafen-Neusiedelről kellett előre nyomulnia, János főherczeg pedig ismételve sürgető rendeletet kapott, hogy minél gyorsabban a csatára jöjön s megérkezte után azonnal a francziák jobb szárnyát támadja meg.

Napóleon seregeit július 5. és 6-dika közti éjen szakadatlanul a Dunán áthozta s Wrede tábornokot is

hadtestével Bécsből a csataterre rendelte, minek folytán 6-dikán seregének létszáma 180,000-re rúgott.

Rosenberg, Hollenzollern és Bellegarde 6-dikán reggel Davoust és Bernadotte állodását megtámadták; a támadás sikerült és Napóleonnak már tartalékjait kellett a tűzbe vezetnie, bogy az osztrákok előnyomulását megakadályozza.

Massena ekkor a francziák bal szárnyáról a középhadnak segítségére sietett, kihez még Eugen herczeg is csatlakozván Bellegarde tábornokot Adlerklauból kiszorították; de most d'Aspre az osztrák gránátosokkal előre tört, Massenát s Bernadotte-ot véresen visszaverte s nem csak Adlerklauból ismét kivonulni, de egész Roschdorfig hátrálni, kényszerítette.

E közben a másik ponton Klenau Aspemt és Eszlingent foglalta el s a csatavonalra érkező Macdonald tábornagyot oldalban támadta meg. — Ez volt az osztrákokra nézve a csata legkedvezőbb percze s a francia sereg balról átszárnyaltatván, okvetlenül veszve van, ha János főherczeg e pillanatban a csataterén megjelenik.

Ez azonban nem történt, mire Rosenberg tábornok a Davoust és Oudinot kétszeres erejének többé ellen nem állhatván, hátrálni kezdett s így az osztrák sereg bal szárnyát feláldozta. — A főherczeg is látván a veszélyt s tartván attól, hogy a már balra átkanyarodott Davoust és Oudinot, ha még előbbre nyomulnak,

az Ő seregét majd a Dunának találják szorítani: elhárította, hogy a 40,000 emberrel erősebb ellenek enged.

Macdonald, kit most Wrede is segített az osztrákok jobb szárnyát még egyszer megtámadta; de véresen vissza veretett s ezután Bellegarde, Kollowrath, Liechtenstem és d'Aspre az utóvédet képező Klenau hadára támaszkodva, Korneuburgra, Hohenzollern a csehországi úton, Rosenberg, Wolkersdorf és Lányi pedig lassan s a legnagyobb rendben a morvaországi úton Enzersdorf felé vonultak vissza.

Napoleon eleinte testőrségével, mint utolsó tartalékával, személyes vezetése alatt akarta Macdonaldot felvenni s így a hátráló ellenre még egy végső támadást intézni; de az osztrákok hősiessége folytán e szándékától elállott s nem vette őket üldözőbe, hanem csupán egyes ágyúütegek dördülésével kísértette hátrálatukat.

János főherczeg csak délutáni 5 órakor érkezett seregével Siebenbrunnra, hol az osztrák hadakat minden ponton hátrálni látván, nem közeledett, hanem inkább rögtön megfordulván, Marcheggrevonult vissza; így az egész csatater a francziák birtokába jutván, ezek itt ütötték fel fektanyájukat.

Az osztrák sereg magatartása mind az ütközetben, mind pedig a hátrálat alkalmával oly kimerületlen, érelyes és tekintélyt parancsoló volt: hogy Napoleon

majdnem aggodalommal kezdett a jövőbe nézni. Az osztrák birodalomnak még számos segédforrásaai voltak: Magyarországot a háború még alig érintette: Tyrol győztes felkelésben állt; a fősereg sem volt legyőzve, mert azt nem lehet győzelemnek mondani, ha a győztes csak, a csatátért keríti birtokába; János főherceg 20,000 emberrel a francia sereg hátában állott, míg Napóleonnak minden hadteste a wagrami csatában részt vett, kivéve azon egyet, mely Gallicziában működött s melynek szintén Ferdinánd főherceg állott 30,000 emberrel ellenében; az osztrák fővezér, Károly főherceg, július 10-dikén Znaymnál összes hadtesteit egyesítve, erős állodást vett és Spanyolországból is oly kedvezőtlen hírek jöttek, melyek Napóleonnak a békét igen kívánatossá tették.

Mindezek folytán a francia császár Ausztriának békeajánlatokat tett, melyek elfogadtatván, előbb a znaymi fegyvernyugvás s ennek alapján octóber 14-én a schönbrunni beké köttetett.

Az 1809. évi hadjárat az osztrák seregnek minden tekintetben csak dízére válik; mert, bár a francziák mindannyiszor túlnyomó erővel léptek föl, Károly főherceg az asperni ütközetben mégis határozott győzelmet vívott ki s a többi csatákban is serege soha tartását annyira el nem veszítette, hogy a visszavonulás a legnagyobb rendben s némi hatással ne történt volna.

Mindkét fél ezen hadjáratban alkalmazta először túlnyomólag a tüzérséget. Napóleon két ízben állított taktikai pontra 100 üteget s Károly főherceg is mindig azon volt, hogy különösen tüzérsége hatással működjék.

Mindkét fél főerejét az ellenségnek egyes gyengébb részeire iparkodott vetni; mindkét fél az ellen sorát ott törte keresztül, a hol az állodás keskeny volt s a mély csatarendet mindig oldalban támadta.

Legsajnosabb volt azonban az osztrák hadseregnek azon mulasztása, hogy az asperni győzelmet egészen ki nem zsákmányolta s ellenét minden erélylyel üzőbe nem vette; mert különben a francia seregnek azon részét, mely a Dunán ez nap átkelt, tökéletesen megsemmisíthette volna.

A spanyol szabadságharca folytatása egész 1812-ig.

Napóleon, midőn 1809. év január végén öcscsét Józsefet Madridba ismét bevezetvén, Spanyolországot odahagyta s Ausztria ellen a hadjáratot megújítani készült: ugyanakkor Soultnek szigorúan meghagyta, hogy Portugálba, Neynek pedig, hogy Galiciába nyomulván, e két tartományban a felkelést lecsillapítsák.

Ennek folytán Soult 24,000 emberrel, St. Jago és Tuy városokon keresztül, a Minho folyóig nyomult; e folyón Orensenél átkelt, la Romána spanyol tábornokot visszaverte, marczius 29-dikén Oportót, Portugál második városát és erős várát ostrommal bevette s innét az ország felső részén a nyugalom helyreállítására intézkedéseket tett.

A nyugalom bár helyre lőn állítva, sokáig nem tartott; mert Wellington angol tábornok Keletindiából visszahívatván, 20,000 válogatott katonával april 26-án Lissabonnál partra szállt s a Beresford angol tábornok parancsa alatt álló portugali hadsereggel egyesülvén, Coimbra felé nyomult.

Beresford a portugali sereg jobb szárnyán május

10-dikén Amarantenál Loison francia tábornokot, ki Soult seregének bal szárnyát vezette, megvervén, Guimarensre szorította vissza. Soult ugyan az angol-portugali sereg közepét, melyet Hill angol tábornok vezetett, szétverte; de Beresford által, ki ezalatt Chaves felé nyomult, balról megkerítettvén, Oportót odahagyni s Galíciába hátrálni kényszerült, hol azután Ney tábornagy csatlakozott.

Wellington, miután ügyes mozgatozásával Sól tábornagyot Portugálból kiszorítania sikerült, innét maga is Spanyolországba vonult s Sevillán a spanyol tábornokokkal Madrid visszafoglalására hadjáratot tervezett.

E tervek folytán előbb az Ebro mentében felfelé Alcantarára, innét pedig Oropezára menvén, Cuesta spanyol tábornok hadtestével egyesült. Vanegas parancsot kapott, hogy a jobb szárnyon Madrid felé nyomuljon, Beresford pedig, hogy Soult és Ney tábornagyok serege ellen a Duero folyó vonalát védje.

Wellington ezalatt a középhaddal Talaverára indult; József király pedig Victor és Jourdan tábornagyokkal azonnal eléje sietett s bár az ő serege csak 30, az angol-spanyol hadsereg pedig 50 ezer emberből állott, mégis — bízván a francziak vitézségében — a helyett, hogy Soult és Ney tábornokokat bevárta volna, Wellingtont Talaveránál megtámadta.

Wellington állodása erős és biztos volt: jobb szárnyát a Tajó folyó, a balt pedig a montalbani hegylánc

födte; míg e két szárnytám közt fekvő, 8000 lépés szélességű völgyet 50,000 emberből álló serege foglalta el. Az állodás közepén esü emelkedettebb helyeket Wellington erős ágyúütegekkel erősítette meg s ezenkívül hatalmas tartalékot állított fel hátúí.

József július, 27-dikén a spanyolok eiöesapatait visszanyomta, melyek is azonnal az előpontokat a francziáknak átengedték. 28-dikán a francziak, a helyett, hogy előbb a bal szárnyuk felett úrkodó magaslatokat igyekeztek volna elfoglalni s csak ezután fordulnának a síknak: azonnal a völgyben az angolok középhadát támadták meg, hol a jól célzó zászlóaljok s a magaslatokon felállított ütegek lövései által megtizedeltetvén s végre Wellington erős tartaléka által hevesen megtámadtatván, véresen visszaverettek s Álberchére hátrálták.

Wellington beelégedvén azzal, hogy a király seregét megverte, most maga a közeledő Soult ellen fordult Ouesta tábornokot pedig Talaverára küldte, hogy ott figyelő állást foglaljon. Útközben azonban értesült, hogy a francziák serege, miután Mortier tábornagy Soult és Ney hadával egyesült, az 50,000-et meghaladja s így nem akarván seregeit kockáztatni, nem csak maga a Tajo folyam mögé vonult, de Cuestának is hátrálást parancsolt.

Soult a hátrálókat rögtön követte s Arzobispo felett a jobb szárny nyal a folyón átkelt; Mortier a közép-

haddal az arzobispói hidat rohammal bevette, de Ney a bal szárnyal elkésett, nem lelvén meg a zátonyt, mely körül Almareznél a folyón átgázolnia s Wellington hátrálati vonalát Truxillo felé elvágnia kellett volna. — Wellington e módon megmenekült és Badajozra vonult; de Venegast, ki Madrid felé sietett, útjában Sebastiaui tábornagy tökéletesen szétverte, minek következtében az egyesült angol-spanyol hadak ismét az ország déli részére voltak szorítva.

Még ugyanezen év november 18-dikán Sebastiani francia tábornagy Oranánál Arizzaga spanyol vezért tetemesen megverte, úgyszintén Suchet Blake spanyol tábornokot Sta. Mariánál és Belehiténél két véres ütközetben legyőzte s Gerona és Tortona várakat elfoglalta.

Mindezen győzelmek azonban a francziáknak mit sem használtak, mert Spanyolországban csak azt a részét bírták, hol seregeik állottak, a spanyol nép csak ott hódolt meg, a hol erre a fegyver kényszerítette; elől s hátúli mindig új meg új seregek, új meg új táborok alakultak, a guerilla csapatok a hegyekben a francziák összeköttetését folytonosan zavarták, élelmi s egyéb szállítmányaikat elfogták sat.

Az 1809-diki osztrák hadjárat után beállott kedvezőbb körülmények Napóleonnak alkalmat nyújtottak, hogy Spanyolhonban működő seregeit újabb szállítmányokkal gyarapítsa, minek folytán ezen szerencsét-

len, de magát hősiesen védő országra ismét hat új hadtestet küldött. Victor, Sebastiani és Mortier Soult főparancsnoksága alatt délnek nyomultak, Cordovát, Granadát s Sevillát elfoglalták, Cadix városát pedig ostrom alá vették. — Massena a Ney, Reynier és Junot hadtesteivel Wellingtont követte, ki Portugálba vonult s a Torres-Vedras nevű állodásban magát körülsáncozta volt.

Massena csak lassan, de biztosan haladott előre s azon volt, hogy az oldalain működő ellenséges csapatokat legyőzván, ezen vidékeket is meghódítsa. Július 10-dikén Ciudad-Rodrigo várát, augusztus 27-dikén pedig Aluceidát bevette s így hátmögét biztosítván, előre nyomult.

Wellington csak figyelőleg működött és seregét három részre osztotta. Hill tábornok 15,000 emberrel a Tajo folyam bal partján Portolegrénél, a fővezér maga 30,000 emberrel Celoricónál állott, Leith angol tábornok pedig 10,000 emberről tartalékkal Thomarnál foglalt állodást.

1810. szeptember közepe táján Massena Reynier tábornokot a Tajo bal partjáról magához rendelve, Celoricónál az angolok középhadát meg akarta támadni; de a mindig óvatos és előrelátó Wellington állását nem tartván elég erősnek, a Mondego bal partján visszavonult. Massena erre ugyane folyó jobb partján Vizeora ment, hogy Wellingtont megkerülje s a

tengertől elzárja, de ez azalatt a Sierra d'Alcolar hegylánczon átkelvé, Massenát megelőzte s a busacói magaslatokon erős állást foglalt.

A francia fővezér ezen erős állandást megtámadni eleinte vonakodván, egy napot mulasztott; Wellington pedig ezalatt Híil tábornokot magához vonta s így, midő a francziák september 27-dikén a magaslatokat megrohanták, véres vereség után roppant veszteséggel kellett visszavonulniok.

Wellington egyáltalán mestere volt az erős vagy megerősített állandások védelmének s csak akkor lépett fel támadólag, mikor hidegvérű és makacs harcosain az ellenség tüze már megtört.

Massena erre újra kitérvén, Coimbra felől akart Wellingtonnak háta mögé kerülni; de az óvatos angol tábornok győzelme után sem lépett fel támadólag, hanem sietve visszavonult s a megerősített és híres Torres-Vedras vonalat foglalta el, hol 60,000 embert pontosított össze.

Massena Alanqtiernél a Torres-Vedraa vonallal szemközt megállott s csupán 40,000 embernyi seregével nem tartván lehetségesnek Wellingtont állásából kieroszakolni, Napóleontól erősítést kért. Az erősítés meg is érkezett, de későn, mert Massena, midőn élelem hiánva miatt Santaremre vonult, csak itt találkozott Drouet francia tábornok 10,000 emberével, mely segítség azonban annál kevésbé változtatott helyzetén.

minthogy ugyanekkor Wellingtonhoz is Romána 20,000 emberrel csatlakozott.

A sereg élelmezése a tél vége felé mindig bajosabbá levén, Massena a Torres-Vedras vonalat odahagyta s Coimbrára, innét pedig Celoricóra vonulván, ennek környékén márczius végéig időzött.

April 3-dikán Wellington, a ki a francziákat eddig mindig oly módon követte volt, hogy ezek neki nem árthattak s a nép segítségével a tengertől élelmet is kapván, seregeit fris erőben tarthatta —Wellington, mondom, Massena bal szárnyát, mely Reynier alatt Sabugalnál állott, megtámadta s állásából kiszorította, minek folytán Massena Ciudad-Rodrigóra s innét Salamancára hátrált.

Wellington erre Almeida várát, melyet a francziák a múlt évben elfoglaltak volt s mely igen felhasználható és lényeges stratégiai pontot képezett, körülvette s táborát Fuente de Horoz körül helyezte el.

Massena a várát az ostrom alól felszabadítandó, Wellingtont május 4-dikén megtámadta, és sikerült is neki az angolok jobb szárnyát visszanyomni, de erre Wellington tartalékhadával újra helyt állt s minthogy Massena tartaléka egy mélység által akadályozva, annak idején a csatázó seregek segítségére nem jöhetett: a francziák a csatátért odahagyni és Salamancára hátrálni kényszerültek.

Az almeidai francia helyőrség magát hősiesen

védte s május 11-dikén az angol zárseregen keresztül rontván, Massenához csatlakozott.

Míg ezek Portugál egy részén történtek, addig Soult tábornagy, ki Cadix várat ostromolta, Napóleontól parancsot kapott, hogy Massena segítségére siessen, minek folytán tehát Soult, Victor tábornokot Cadix alatt hagyván, Badajoz felé indult, útjában Olivenza erődött elfoglalta s azután Badajoz várát körülvette.

Wellington, alig hogy e mozdulatokról értesült, azonnal Romána tábornokot 20,000 emberrel Badajoz felszabadítására küldte; Romána azonban január 23-án Cartajóban meghalt s helyette Mendizabal vette át a parancsnokságot, ki miután Badajoz várát élelemmel ellátnia sikerült volna, a Guadiana jobb partján Geboránál foglalt állást, hol őt Soult február 19-dikén megtámadta s szétverte.

Badajoz marczius 11-ikén afranciák kezébe esett.

Soult azonban a Mendizabal seregén kivívott győzelmet további előnyomulás ra itt fel nem használhatta, inert a Cadix környékén álló spanyol tábornokok, a mint távozásáról értesültek, rögtön Victort megtámadták s meg is verték, kinek most Soult segítségére sietett s a spanyol seregeket Balesteros alatt visszanyomta.

Wellington Badajoz eleste után Mendizabal segítségére a Guadiana vidékére Berresford tábornokot küldte, mire Latour-Mauburg, ki Mortier helyett Soult

távozta után itt a francia sereg parancsnokságát vitte a túlnyomó erű elől Llerenára hátrált. Soult Badajoz megmentésére rögtön visszafordult ugyan s Albuera magaslatain Berresford táborát megtámadta; de midőn a francziáknak öt hadoszlopban a magaslatokat megnyerniök sikerült, Berresford eddig elfedve volt ütegeivel zászlóaljaikra oly rémítő tüzelést kezdetett, hogy ezek ezt meg nem állhatván s a mély csatarendből, melyben előre nyomultak, mert fáradtak voltak, egyhamar ki nem bontakozhatván, roppant veszteséggel megfutamodtak.

Marmont tábornagy, ki Massena seregének vezényletét vette át, Soultnak segítségére sietett; de Wellington ennek is teljes erejével utána nyomult s Ciudad-Rodrigón át egyesítette seregét.

Soult Marmont-al 1811. september 5-dikén egyesült s ezenkívül Napóleontól Dorsenne tábornok alatt még egy hadosztályt nyervén, serege 60,000 emberre szaporodott, inelylyel most Wellingtont megtámadandó, Ciudad-Rodrigo felé nyomult. Az óvatos angol tábornok azonban ismét a Tajo alsó vonalára húzódott vissza s így a csatát kikerülte.

Soult Wellingtont nem követte, hanem ismét Cadix felé vonult, hogy az Andahisiában mindinkább terjedő felkelést fékezze, minek folytán Marmont magára hagyatván, semmit sem tehetett, Wellington pedig ismét a támadó működésekre ment át.

Suchet Spanyolország keleti részén szerencsésebb volt: Blake tábornokot Murviedrónál és Leridánál megverte, az arragoniai várakat: Tortosát, Sagunát és Valenciát bevette s az egész vidéket meghódította.

Most azonban kiütött az orosz háború, mely Napóleonnak oly nagy erejét vette igénybe, hogy József királynak Spanyolhon meghódítására csak jelentéktelen seregeket hagyhatott, minek folytán Wellington kedvezőbb helyzetbe jutván, támadó hadműködéseit folytatta.

S itt most az orosz háborúra térvén át, a spanyol szabadságharcot megszakasztjuk, míg az események összekötetése lánczolatán azt később ismét fölveendjük.

Az 1812-diki orosz háború.

Napóleonnak felállított continentalis zárrendszere, vagyis azon rendelete, melylyel az angol hajók elől Európa minden kikötőjét elzáratta, őt Oroszországgal, melynek kormánya ez eljárást sehogy sem helyeselhette, komoly összeütközésbe hozta s midőn az imént említett zárrendszerrel a francia császár nem csak az Elbe és Weser folyók torkolatát, de ínég az orosz uralkodó házzal rokon Oldenburg herceg tartományait is saját országához csatolta: az idegenkedés és ingerültség a két udvar közt oly magas fokra emelkedett s az orosz kormány e beolvasztás ellen oly módon tiltakozott, hogy a fennálló kérdés békés úton megoldhatlanná levén, a háború csakhamar kitört.

Napóleon, bár a spanyol háború számos katonáját igénybe vette s bár a harc ott nem is a legkedvezőben folyt, megrögzött makacsságában még sem akart engedni s csupa elbizakodottságból a veszélyes háborúra magát eltökélte. Ő előtte az oroszországi hadjárat nehézségei nem voltak ismeretlenek: a roppant távolság, a tél felé közeledő időszak, az utak járhatlansága, az ország csekély népessége, a földművelés silány volta

s így az élelmezés nehézségei, az éghajlat szigora, a hamar bekövetkező hideg és fagy sat. — mindezek előtte álltak, de zsarnokias makacs jelleme se másoktól, sem önmagától ellenmondást nem tűrt s így a harc megkezdésének eszméjén konokul megmaradt, azon reményben ringatván magát, hogy — mint eddig viselt hadjárataiban — ha majd az ellenség fővárosát beveszi, a háborúnak is azonnal vége lesz, s hogy Sándor czár Moszkvát elvesztvén, rögtön meg forg előtte hajolni.

De Napóleon e reményében mondhatlanul csalódott; mert ha talán Sándor czár szelíd jelleménél fogva enged is: a makacs orosz nemzet ezt bizonyára soha sem tette volna s erre Napóleon nem számolván, rop pánt küzdelmek és veszteségek után a fővárost ugyan elérte, de korántsem a kívánt cél: a békét,

A hadsereg, melyet Napóleon ez új hadjáratra vezetett, a testőrségen kívül, mely két hadtestre, az új és régi gardára oszlott — 12 gyalog és 4 lovas hadtestből, számos utász és hidász zászlóaljából és 100 ágyú-ütegből állott.

Ezen töméntelen, 500,000 embert meghaladó hadsereget egy pontra irányozni, e népetlen és sivár ország nagy részén átvezetni, roppant, túlbecsülhetlen feladat. Itt Napóleon szokott élelmezési rendszerét, hogy t. i. zsarolás által a sereg mindig azon tartományból élt, melyet ellepett, vagy a melyen ép áthaladt — nem

gyakorolhatta; seregének az élelmet mindig magával kellett vinnie s roppant raktárakra volt szükség, melyek részint a működőleg előre nyomuló hadsereg, részint az ezt követő tartalék csapatok számára az élelmet töméntelen mennyiségben felhalmozták.

Ha a szekereseket, szolgálomezélyzetet, málhás lovakat sat. a működő hadsereg számához vetjük, úgy az összes had legalább is 600,000 embert és 100,000 lovat számlált.

E hadseregnek, melynek testőrsége s 1-ső, 2-dik, 3-dik és 11-dik hadteste tisztán francziákból állott, a következő alvezérei voltak: a régi testőrséget Lefèvre, az újat Mortier tábornagy vezérelte; a gyalog hadtesteket Davoust, Oudinot, Ney, Augereau, Eugen Beauharnais, Poniatowski, St. Cyr, Reynier, Junot, Victor, Maedonald és Schwarzenberg; a lovas hadtesteket pedig Naflsouty, Montbrun, Grouchy és Latour-Mauburg parancsnokolták. — Soult és Massena a franczia tábornokok legjelesbjei, úgyszintén Marmont és Suchet tábornokok Spanyolhonban maradtak.

E roppant tömegek ellen Oroszország nem többet csak 180,000 embert állíthatott a síkra, mert bár e birodalom terjedelemre nézve Franciaországnál sokkal nagyobb, népessége korántsem oly számos, mint azon országoké, melyekből Napóleon seregeit szedte, mint-hogy ezekhez nem csupán Franciaország, hanem az egész Némethon, Ausztria, Porosz-, Olasz- és Lengyel-

ország adták illetményeiket. — Oroszországnak még ezenkívül épen roppant kiterjedése is akadály volt katonáinak összcsoportolásában, a még fennálló rabszolgaság és hűbéri rendszer pedig a pórnép katonává állítását merőben gátolta; végül Oroszország még ép ekkor a Török birodalommal is háborút viselt, mely ellen Tschagoff herczeg 50,000 emberrel a Duna-fejedelemségekben működvén, e szám is nagy hézagot képzett a francziák ellen küzdő seregben.

Az említett 180,000 emberből álló hadsereg két részre volt osztva. Ezek egyike, vagyis az 1-ső nyugati hadsereg 140,000 emberből állott s Barclay tábornok alatt, a Niemen folyó vonalán, Rossieny és Lida közt volt felállítva. — Wittgenstein, Baggchuffwud, Tutschkoff, Schuwaloff, Dochturoff és Constantin nagyherczeg mint alvezérek működtek e hadseregnél, melyhez a 140,000 ember rendes katonaságon fölül Platow tábornok alatt még 20,000 kozák csatlakozott.

Az orosz sereg másik része, vagyis a 2-dik nyugati hadsereg Bagration tábornok alatt, a Niemen és Bug folyók közt, Wolkowisknél csak 40,000 emberből állott; alvezére csak kettő volt: Rajefski és Borosdin.

E seregnek szintén 10,000 kozákja volt; lovassága 4 hadtestet képzett, melyből három Korff, Pahlen és Uwaroff alatt az 1-ő nyugati seregnél, a negyedik pedig Sievers alatt helyben volt. E készen álló két sere-

gen kívül Tormasoff tábornok Dubno környékén még egy 40,000 emberre rugó tartalékot is szervezett.

Az orosz tüzérség, mely 60 üteget számolt, már ekkor meglehetősen ki volt képezve, különösen jól volt felszerelve s igen jó lovakkal ellátva.

A hadjárat megnyitása.

Napóleon hadseregét, mely a német szövetségi tartományokból csak június derekán indult meg, bárom részre osztotta. A seregzöm az ő személyes vezetése alatt a teatörséggel s Davoust, Ney, Oudinot, Macdonald, Nansouty, Montbrun és Grouchy hadtestével 23. és 24-dikén Kownónál, Eugen pedig saját és St. Cyr tábornok hadtestével 30-dikán Pilonynál a Niemen folyón átkelt.

Napóleon öcscse Jerome, a westphali király, Grodno felé tartott, hol 30-ikán érkezett meg, míg Schwarzenberg az osztrák contingenssel a seregnek függetlenül működű részét képezvén, a Bug felé nyomált s e folyón július 2-dikán Drochiezynnél átkelt.

A seregzöm Kownóról Wilna felé ment.

Jerome hadosztálya Bagration ellen volt irányozva s pedig azon rendelettel, hogy őt szünet nélkül szemben tartsa, a főszereggeli összeköttetését, ha lehet, el-

vágja, de egyesülését Barclay seregével mindenesetre gátolja.

Barclay július 1.1-ikén Drissára érkezett s e megerősített helyet tartani akarta. Bagrationnak szintén meg volt hagyva, hogy Drissára jöjjen; de minthogy Davoust, kit a császár Jerome hanyagsága miatt a jobb szárny főparancsnokságával bízott meg, Bagrationnak csakugyan útját állta és így egyesülését Barclay seregével lehetlenné tette: ennél fogva az utóbbi, részint az ellentállásra magát gyengének érezvén, részint attól tartván, hogy ha elsánczolt táborában megmaradand Napóleon majd — bízván túlnyomó erejében — mellette elhalad s így Oroszország belsejétől elvágja: jobbnak vélte állodását odahagyni és seregével belebb húzódni. Ennek folytán tehát július 14-dikén a folyó jobb partjára átkelt s Potock és Witepsk városokon átmenvén, július 24-dikén ismét a bal partra tért vissza, hol a Lutschesa pataknál seregét állodásba helyezte.

Bagration, miután Davoust útját állta, gyors menetekben kelet felé félre tért és Nicolajewre, innét pedig Nieschwitz, Slutsk és Bolruisk irányában egész Mohilewig húzódtott.

Napóleon maga, hogy a nagyon hanyagul kezelt élelmezést rendezze, Wilnán maradt s ezalatt a főszereget vezényletét ideiglenesen Murainak adta át, ki Barclayt igen lassan követte, úgy hogy a seregzöm előcsapatai csak július 14-dikén érkeztek Drujára.

Július 16-dikán azonban Napóleon Wilnát ismét odahagyta és 18-án Glubokojéra érkezvén, a főparancsnokságot megint átvette s Bleschenkowitschi mellett a bal partra átkelt, hogy Barclay t oldalban támadja meg.

Barclaynek terve az volt, hogy Örschára vonal és ott Bagrationnal, egyesül; de ez, mire Mohilewhez érkezett volna, e várost már Davoust kezei közt találta, mire másodszor is kitért és Mitislawnak Smolensk felé vette útját, mit Barclay megtudván, szintén Smolensk felé hátrált, hol augusztus 3-ikán a két orosz tábornok egyesülvén, a csatát elfogadni készültek.

Napóleon július 29-dikén minden akadály nélkül Witepsket elfoglalta, de seregei ekkor már roppant veszteséget szenvedtek: a Spanyol- és Franciaország szélétől egész Oroszország bensejéig tartó megerőltetett menetek, a hat héten át szakadatlanul folyt fektanyázás, a szokatlan éghajlat, hol a napok forrók az éjék hidegek, s legkivált a rász és rendetlen élelmezés, az összes, de leginkább az olasz és francia csapatokat annyira megviselte, hogy a hadseregnek egy harmadánál több a kórházakban feküdt.

A bajos élelmezés, a járatlan és rendes fuvarokra alkalmatlan utak Napóleont lassú és eddig a francia seregnél ismeretlen hadászatra kényszerítették s így az orosz sereg vesztére szőtt terveit, egyiket a másik után meghiúsították.

A francia császár, miután Witepsken megérkezett

volna, itt seregeit beszállásolván, nekik néhány napi pihenést engedett. A bal szárny Eugen alatt Witepsken és környékén tanyázott, az előcsapatok Forcschiben, a középhad Murát főparancsnoksága alatt Rudniánál, a jobb szárny pedig Davoust alatt Orschánál ment fektanyára.

Barclay Bagrationnal egyesülvén: Sándor czártól vett parancs folytán azonnal támadásra készült, augusztus 7-dikén Neweroffski hadtestét Krasnoira indította, maga pedig a seregzömmel Rudnia felé nyomult, hol azonban egy napi menet után saját bátorsága felett megijedve, csakhamar ismét megállapodott s csupán Pahlen lovas hadosztályát küldte előre, hogy Inkowo városánál Sebastiani tábornoknak szintén csupa lovaságból álló hadosztályát megtámadja.

Napoleon erre maga is támadólag lépett fel. Neki egy győztes ütközetre annál inkább volt szüksége, mert Tschitschagoff a törökökkel kötött béke folytán már felfelé húzódott és Tormasoffal egyesülvén, Reyniert Kobrynál megverte s tetemes veszteséggel visszaszorította; a bal szárnyon ennek folytán Schwarzenberg is hátrált, valamint Wittgenstein ellen, a kihez még Steinheil orosz tábornok is csatlakozott, Oudinot sem működhetett sikerrel.

Parancsot adott tehát a franczia császár Muratnak, hogy nagyobbszerű tüntetések által Barclayt Rudnia előtt feltartsa; maga pedig serege zömével ez-

alatt az oroszok állandóságának bal szárnyát akarta megkerülni, hogy e módon Barclayt a Moszkva felé vezető úttól elszakassza. Augustus 14-kén Orschánál a Dnieper folyón átkelt, Krasnoira sietett s itt Neweroffski hadtestét szétverte; 16-dikán pedig már Smolensk előtt állott s e várost megtámadtatta, hol az oroszok azonban oly makacsul védték magukat, hogy ezalatt Barclay időt nyert összes seregét Smolensk mögött egyesíteni s az utat, mely Smolenskból Pétervárra visz, elfoglalni.

Junotnak továbbá Napóleon azon parancsot adta, hogy Smolensktől észak felé a Dnieper folyón átkeljen, s Bagrationnak, kit Barclay 17-dikén Dorogobusch felé küldött, útját állja. Junot azonban a folyón átmenetet niern talált s így Bagration a moszkvai utat szerencsésen elérte.

Ney 19-dikén Smolensknél hidat vert s átkelnie is sikerült; de ő itt, a helyett, hogy rögtön jobbra a moszkvai útra vetette volna magát, Lubinóra tartott hol a Barclay által felállított orosz utócsapatot üldözöbe vette.

Barclaynak így — bár némi veszteséggel — alkalma volt egész seregét Moszkva felé visszahúzni, mire Perepravánál ismét a Dnieper bal partjára tért át, s ettől fogva egészen a fővárosig folytonosan hátrált; hátrálata közben azonban többször, mint Saimitschenél, Dorogobusch-, Wiasma- és Sarevónál állást foglalt, csatára készült, de mindannyiszor megint odább indult s leg-

felébb a francziáknak őt követő előcsapataival kisebb nagyobb utóharczokba (Arriéregarde-Gefechte) ereszkedett.

Az orosz kormány — minthogy a szabadelvű párt a folytonos visszavonulást megunván, ezt szakadatlanig követelő — Barclayt a fővezérségről letette s Kutuzow tábornokot emelte ezen állásra, azon szigorú rendelettel, hogy a fővárost védje s minden áron ütközetbe bocsátkozzék.

Kutuzow augusztus 30-dikán a sereg vezérletét átvette s Borodino előtt megállt, el levén tökéelve, hogy tovább nem megy, hanem itt táborát körülsáncolja. Ennek folytán tehát a tábor közepén nagy és erős váracsot (redoute) építtetett, azt 100 ágyúval körülrakta s jobb szárnyát a Moszkva folyónak támasztván, a Kolocsa patak mögött — melynek a Moszkvába ajkuklása ép szemközt esett — várta be Napóleon támadását.

A jobb szárnyat, mely három gyalog és egy lovas hadtestből állott, Barclay vezérelt. E szárny balra a nagy váracsnak volt támasztva a bal szárnytól a kis Psarewo patak választotta.

A bal szárny, Bagration parancsnoksága alatt, két gyalog és egy lovas hadtestből állott s Uschicza falut tartva, a nagy váracstól délnek egész a moszkvai országútig terjedt. E szárnynak állodását a Semenaffka patak szelte ketté, mely egyúttal völgytorkolatot ké-

pez. Ezenkívül a váracs kerül, valamint a jobb és bal szárny közepe előtt erős sánczok voltak felhányva.

S ezzel most Napóleon támadási tervét vegyük szemügyre.

Az oroszok állodását Napóleon az előtte fekvő kissé emelkedett térről egészen átlátta.

A francia sereg, mely Borodinónál volt összpontosítva, már csak 150,000 emberből, az oroszoké pedig 130,000-ból állott. Mind a két sereg szelleme harcziás és lelkesült volt; a francziák érezték, hogy ha fenn akarnak maradni győzniük kell; az oroszok pedig tudták, hogy hazájukért s mint a kormány hirdette, vallásukért küzdenek.

Napóleonnak első terve az volt, hogy Eugen által az oroszok jobb szárnyát csak gyengén fogja megtámadtatni, úgy szólván csak foglalkodtatni, míg ezalatt majd Poniatowski Bagrationt vagyis a bal szárnyat megkerüli, Davoust és Ney pedig ugyanitt hathatósan támadva, végre Poniatowskival egyesülnek, a bal szárnyat felsodorják s az egész orosz sereget a Moszkva vízének szorítják.

E terv kétségkívül sok előnnyel bír; mert az oroszok bal szárnya gyengébb s háttámasza is könnyen megkerülhető volt; a nagy váracs e támadás által hátba vétetik s a győzelem, ha teljesen sikerült, bizonyára az orosz sereg megsemmisítésével is végződött volna.

Napóleon azonban első tervének foganatosítására

kiadott rendeletét csakhamar megváltoztatta, attól tartván, hogy Kutuzow, ha a francziáknak az ő bal szárnyára intézett támadási szándékát észreveszi, a csata elöl majd ismét kitér s visszavonul; a ml ugyan lehetséges, de az eddigi előzmények s az orosz sereg megerősített állása után ítélve, valószínű nem volt.

Megváltoztatván tehát, mint mondtuk, eredeti tervét, csak Poniatowskit hagyta az orosz sereg szélső bal szárnya ellen, míg Davoust és Ney tábornokoknak megparancsolta, hogy Bagrationt arczagban támadják meg, Eugennek pedig, hogy a jobb szárnyát minél hatályosabban szorítsa.

A francia császár e szerint úgy szólván terv nélkül működött. Minden oldalról egyszerre támadván, a támadásból arczcsata (Frontal-Schlacht) váltott, mely mindkét résznek roppant veszteségébe került; s bár az oroszok a csatatért odahagyták s a francziák Moszkvába bevonultak: az orosz sereg mégis harczképes állapotban maradván, a főváros mögött Tarutinánál erős állást foglalt.

Soha ezelőtt Nopoleon a csata vezérlésében oly határozatlan és soha oly magába mélyedt, szótalán nem volt, mint Moszkva alatt. Órákig tekintett mélázva maga elé s környezetéhez egy szót sem szólt, mintha akár közeledő veszét előre sejtven, tevékeny, fáradhatlan szelleme őt egyszerre odahagyta volna.

September 7-dikén reggeli 6 órakor a francziák

egész csatavonala heves ágyútüzeléssel kezdte meg a csatát. Az oroszok a tüzelést azonnal viszonozták s Davoust 7 órakor a bal szárnyuk előtt felhányt, úgynevezett Semenoffskoi sánczokat támadta meg, mely támadásnak azonban az oroszok oly makacsul álltak ellent, hogy a francziák nem csak Ney hadtestét, de még tartalékjukat is igénybe vették s pedig annyira, hogy a szélső bal szárnyon előrenyomuló Poniatowski hadteste összeköttetésének fentartása végett még Jeromnak is a fő tartalékból a westphaliakkal előre kellett nyomulnia, hogy a támadó hézagokat betöltse, mert Kutuzow Eugen herczeget is — ki ugyan eleinte tért nyert s a Kolotscha patakon átkelt — megint visszanyomván jobb szárnyáról, mely a balnál erősebb volt, BaggehufFwudt hadtestét Bagrationnak segítségére küldte. Végre 10 óra tájban, midőn a francziák már utolsó tartalékjukat is igénybe vették, Ney katonáit személyesen vezetvén előre, az oroszok makacs ellentállását megtörte, a sánczokat bevette s a hátráló csapatokat Semenoffskoi faluból is kiverte.

Az oroszok e módon a faluból kiszoríttatván, hátráltak, de csak kis időre, mert a mélyút jobb martján újra sorakozván, tömegeket alkottak s a Nansoutty és Latour-Mauburg alatt utánuk nyargaló franczia lovaságot visszaverték. — Ezután a kifáradt csapatok mindkét részen megálltak; a francziák a sánczokat és a falut hatalmukban tartották, az oroszok pedig a mélyút

jobb partján ismét sorakoztak. — Sem Davoustnak, sem Neynek nem volt többé egyetlen pihent szakasza, melylyel a győzelmet befejezhette volna, A két tábor-nagy tehát Napóleontól segítséget kért, ki azonban tétovázott s nem tudta maga sem hova lesz legcélsze-riőbb a testőrséget küldenie, mert az ő bal szárnyán az oroszok jobb szárnyával szintén hevesen folyt a csata. — Eugen ezalatt a Kolotscha patakon át, ismét vissza-tért s most a nagy váracst akarta rohammal bevenni; de minthogy Rajewski őt visszaverte, ennélfogva Na-poleon a testőrség egy részét Eugenhez, a másikat Davoust- és Neyhez küldte.

A váracs a francziáknak eleinte két támadását egymásután visszaverte. A támadók vesztesége borzasztó volt; az oroszok kartácsai a testőrséget a szó szoros értelmében megtizedelték, míg végre Catalin-court a testőr-vértesekkel keresztül törvén, a váracst mégis bevette, mire Eugen herczeg szintén a sánczok alá nyomulván, az oroszok jobb szárnyát végkép visz-zaverte.

Poniatowski csak délután volt képes feladatát végrehajtani, mert Bagration Uschicza mögött neki is egy hadtesttel makacsul ellentállt. Két órakor azonban e falut elfoglalván, az oroszokat a semenofskoi zúg felé szorította, kiknek bal szárnya Ney és Davoust elől hátrálva, most szintén ide menekült. A hátrálás azon-ban lassan és rendben történt; az orosz seregből fogoly

a francziák kezébe nem esett s ágyú is csak negyven, melyeket tova nem szállíthatván, a váracsbán kellett hagyniok.

Délutáni 4 órakor a csata be volt végezve; a francia sereg fáradtan állott a csatamezőn; nem volt pihent tartaléka,, mely a vert ellent követte volna, az utolsó ember is ki volt merülve, s csupán a csatatér birtoka volt az összes eredmény.

Véres volt — és hasznot nem hajtott e győzelem. — 40,000 ember feküdt részint holtan, részint sebe-sülten a csatatéren. Leverten, komoly aggodalommal nézett az eddig vidor lelkű francia katona a jövőbe s maga Napóleon is e szókra fakadt: „*Még egy ily győzelem — és nincs hadseregem!*”

Kutuzow september 8-dikán nyugodtan Moszkvára húzódott, mert Napóleon őt nem követte. Ezután — a fővárosban csupán Miloradovich tábornok maradván egy dandárral — a többi sereg 9-dikén Tarutina felé vonult s arczczal a fővárosnak fordulva állodást foglalt. Napóleon september 14-dikén Miloradovichcsal folyt rövid alkudozások után a muszkák szent városába bevonult s innét Lauriston tábornokot Pétervárra a czár-hoz küldte, azon izenettel: hogy már most a békét meg lehet kötni.

A béke megkötése a francia seregre nézve csakugyan életkérdés volt. E sereg, mely megindulásakor s a hadjárat kezdetén 500,000 ép, egészséges, edzett

katonát számolt, most, midőn Oroszország fővárosát elfoglalta, alig 100,000 elsatnyult, kiéhezett emberből állt. A sok fáradtság, szenvedés, szomj és éhség nyomai már az arczokon is láthatók voltak s ha az élelmezés Witepskig is már sok ügygyel bajjal járt: ezentúl az még bajosabb volt, mert eddig a katonák a lakosságtól itt-ott egyegy falat fekete kenyeret, egyegy csupor vizet csak kaptak; de belebb már nem letek egyebet csupán elhagyott, elpusztított laktanyákat, leégetett falvakat, legázolt vetéseket, behányt kutakat, egy szóval: elhagyott, sivár pusztaságot, melyből az emberek, de még az állatok is kipusztultak.

Napóleonnak tehát, ha békét nem nyer, e sivatagon kellett seregeit visszavezetnie, melyeknek jelen helyzetében, a közeledő télen, Moszkván túli háborút nem viselhetett s bár az 500,000 lakót számoló ropant fővárosban élelmi szereket lelhetni remélt, most rüéigis belátta, hogy telelnie itt is merőben lehetetlen lesz. Ezen okból tehát, mint mondtuk, Lauriston tábornokot a czárhoz küldte, ennek sajátkezűleg írt levélben hajdani barátságos viszonyukat emlékezetébe hozta s az európai hatalomban vele osztoszkodni ajánlkozott.

A czár Lauristont nyájasan fogadta a császár ajánlataira adandó választ azonban egy napról a másikkra halasztotta, mért az orosz párt e birodalom hü és hatalmas szövetségesétől: a szigorú téltől a legjobbakat, remélvén, békekötésre nem volt hajlandó.

Moszkvában pedig ezalatt az ügyek még rosszabb fordulatot vettek, sem mint Napóleon valaha várta volna.

A francziák már bevonultukkor csak a pórnépet találták a városban. A vagyonosabb lakók s a kormány hivatalnokai még annak idején eltávoztak. A parasztság azonban a francia katonákat a kalmárok boltjaiba s a pálinkás pinczékbe maga vezette, velök lopott, velök rabolt, mindenki megrakodott zsákmánnyal, ivott, evett, elvitt a mit talált; egy szóval: jól éltek, az utczákon csavarogtak és senki nem akadt, a ki köztök rendet teremtett volna.

Napóleon a czár palotájában, a Kremlin nevű, szász-tornyos várban ütötte fel tanyáját; tábornokai és főtisztjei pedig az előkelőbbek házaiba fészkeltek be magukat, hol kiki a nyugalom és pihenés kényelmeit élvezte. Ez azonban nem tartott sokáig, mert 16-dikán este a külvárosokban tűz támadt, nemsokára a belváros utczáiban is lobogtak a lángok, ugyanazon éjjel a Kremlin is égni kezdett s 17-dikére az egész város roppant lángtengerré változott. Most már hiában igyekeztek a francziák is oltani; mindenféle gyúanyagok voltak elhelyezve a sok szesz, olaj, sőt itt-ott elrejtett puskapor csak újra felélesztette a lángokat s így a város, melynek legnagyobb része faházakból állott, csakhamar valóságos lángözönné lett.

A negyedik napon végre, mikor már a városnak $\frac{9}{10}$ része el volt pusztulva, nagy nehezen sikerült a

tüzet eloltaniok; de ekkor már csak itt-ott állott egy-egy kőház vagy cserép fedél, mert a többit a dühös elem a négy nap alatt mind felemésztette.

Egy álló hónapot töltött Napóleon a romok közt, mialatt az eleség mindinkább fogyott s a Tarutinánál álló muszka sereg Murát előőrseit, melyek Winkowonál voltak elhelyezve, kozákjai által szüntelenül nyugtalaníttatván, egyáltalán nagy kedvet mutatott a támadólagos föllépésre.

October 13-dikán már az első hó esett, intvén mintegy Napóleont, hogy távozzék; de ő nem akart könnyű szerével elválni a helytől, melynek birtoka annyi vérbe, annyi áldozatba került s csak midőn Lauriston Pétervárról visszatérvén, jelenté, hogy minden békeremény meghiúsult, s midőn Tschitschagoff délről jövéen, már a *Bug* folyót elérte: csak ekkor látta be Napóleon, hogy a halogatásnak nincs többé helye s a visszavonulásra parancsot adott.

Napóleonnak — nehogy a teljesen kiszarolt vidéken a moszkva-smolenski úton kellessék seregeit mint fel, úgy ismét vissza is vezetnie — azon terve volt, hogy Jelnia irányában mellék-úton menend haza felé s e terv szerint a kivitelt meg is kísérlétté. Midőn azonban Malojarslavetzre érkezett, mely város az orosz sereg oldalán, mintegy 3—4 mértföldnyi távolban feküdt: itt a francia előcsapatok Eugen alatt Docturoff hadosztályára bukkantak, mely esetlegesen épen

kémszemlére volt kiküldve. Az említett előcsapatok az orosz hadosztályal csatázásba bonyolódtak; ezt Kutuzow megtudta s most egész seregével arra indult, hogy a francziák útját elállja.

Napóleonnak harczképes katonája már nem volt több 70,000-nél s még ezt is oly roppant tárvonat követte, hogy ily állapotban nem lévén képes a csatát elfogadni: Kutuzow elől Mosaisk felé kitért s ismét azon az úton, melyen fölfelé jött, hátrátát folytatta.

A Moszkvában talált élelem annyira elfogyott, hogy a katonák az elindulás napján már csak fél adagot kaptak; éhez járulván még az általános csüggedtség s a visszavonulás szomorú kényszere: képzelhető minő lehetett a hangulata ezen — csak három hónappal előbb még oly harczias és lelkesült — de most már csupán elkedvetlenedett és bágyadt emberekből álló töredék-seregnék.

Moszkváról october 19-dikén, Mosaiskról pedig, négy részre oszolva, ugyanazon hónap 22-dikén indultak meg. Elől a testőrség ment, utána Ney és Eugen az egyik hadosztály a másik mögött fél napi járásra elmaradva, a menetet Davoust zárta.

Kutuzow Miloradovich orosz tábornokot 25,000 emberrel az egyenes vonalon a francziák után küldte, míg a 90,000 embernyi seregzöm Wiasma felé tartott, hogy c helyet Napóleonnál hamarabb elérvén, őt itt csatára kényszerítse.

Miloradovich november 1-én Gchsatzknál Davoust utócsapatait elérte s ez időtől fogva a francziákat szüntelenül nyugtalanította. A francia lovasság már csak 12,000 emberből állott s ezek is alig voltak képesek csak némileg is ellentállni, annál kevésbé a hátráló sereget védeni; Kutuzownak ellenben 20,000 ember rendes lovasságon kívül 30,000 kozákja volt kemény kitartó lovakon, kik a francia sereget minden oldalon körül rajongták.

November 3-dikán Kutuzow főhada már Wiasmától délnek Biskowon a francia sereg oldalékán jelent meg, melyből még eddig csak a testőrség volt Wiasimintúl; Ney ép ekkor vonult a városba, Eugen Wiasma és Federonskoje közt, Davoust pedig ez utóbbi nevezett városban állomásozott.

Miloradovich erőltetett oldalmozdulattal Eugen és Davoust közé tolakodott s november 4-dikén Davoust seregét, míg ugyanaz napon Kutuzow Wiasmát támadta meg. — Eugen erre rögtön és elszántan visszafordult. Davoustnak segítségére sietett s mindkettejüknek csakugyan sikerült is Miloradovichot meg verni, míg ezalatt Ney Kutuzow ellen Wiasmát tartotta. Ezután Davoust és Eugen Wiasmán szerencsésen keresztül vonultak, Ney pedig kivonúltukat bevárván, az utóvédhad vezérletét vette át.

Kutuzow most a további támadásokkal felhagyott s Jelnia felé húzódván, Napóleon menetét mindig oldalban követte s csak a kedvező percet várta, hogy

Tchitsagoffal egyesülve, a tökéletesen kimerült és megfagyott francia sereget tönkre tegye.

November 7-dikén már az első fagy is beállt. — Napóleon *Herega* ez nap Dorogobuschnál állott s már annyira meg volt fogyva, hogy csak 50,000 fegyverfogható embert számolt. — 13-dikán Smolensk városához érkezett, hol Napóleon segédhadakat, seregei számára élelemmel telt raktárakat, a sanyarú hátrálás után pihenést s a nyomorból és ezer bajból üdülést találni remélt. — Reményeiben azonban csalódott mert Smolensken sem talált semmit.

St. Cyr tábornagy, ki Ondinot megsebesülése után Wittgenstein ellen a hadműködéseket vitte, Tserejára kényszerült hátrálni, minek folytán Victor tábornagyot, a ki 20,000 emberrel, mint tartalékkal, Smolensken állott, felszólította, hogy hozzá csatlakozzék.

Victor azon hiszemben, hogy ő rá a győztes fősergnek Moszkvában úgy sem lesz szüksége, a nélkül, hogy Napóleont tudósította volna, St. Cyrnek segítségére sietett; Baraguay d'Hilliers tábornokot pedig, ki 25,000 emberrel Smolensktől délnek Jelnia közelében megyetanyákon volt, ezalatt Kutuzow meglepte s 13-án teljesen szétverte.

A dolgok így állván, Victor távolléte alatt Smolensken élelemszállításról senki sem gondoskodott s így Napóleon csak annyit talált, melylyel kiéhezett napig érhetne be. Minthogy tehát sem

segédhad, sem eleség nem volt: ennélfogva testőrségével ő maga november 14-dikén ismét tova indult, míg a többi seregrészek öt Ney, Davoust és Eugen vezérlete alatt egyegy menetnyi távolban követték. 15-dikén a testőrség Krasnoira, Eugen Koristniára érkezett, Davoust pedig és Ney még hátra maradtak.

Kutuzow, miután Baraguayt szétverte, szintén Krasnoi felé tartott s 16-dikán előcsapatai már e város déli oldalán mutatkoztak; miről Napóleon értesülvén, még ugyanaz nap megállott, hogy Eugent bevarja, Davoustnak pedig parancsot küldött, hogy siessen.

Miloradovich ezalatt Eugen és Davoust seregei közé tolakodott, miből november 17-dikén véres ütközet támadt, melyben a két francia tábornok az oroszokat visszaverte s azután a testőrséggel Krasnoin keresztül tovább ment, hova utánuk az orosz sereg bevonulván, most Ney a többitől teljesen el volt vágva. s midőn hadosztályával Krasnoihoz közeledett, a történeteket látván,-, előcsapataival és később serege zömével is az ellenség előcsapatait megtámadta s a barezot egész estélig folytatta. Bealkonyodván, északnak a Dniepr folyam felé húzódott s nehéz lövegeit és társzekereit visszahagyván, a folyón, mely még csak gyengén volt befagyva, átkelt, Örschánál Napóleonnal egyesült s így seregének legalább egy részét megmen-tette, míg a többi hadfogságba esett.

Orschától fogva a francia sereg visszavonulása

még bajosabb és veszélyesebb volt, mint eddig: mert most már nem csak Kutuzowval volt dolga, de Tchitsagoffal, Tormasoffal és Wittgensteinnel is, mely két előbbi délről felfelé, az utóbbi pedig északról lefelé nyomulván, a fővezérrel egyesült s így a fagynak, éhségnek és nyomornak kitett francia sereg mindenfelől a legkegyetlenebb üldöztetéssel küzdött. — Csak egy maroknyi kozák csapat megjelenése is elég volt arra, hogy Napóleon fáradt zászlóaljait szétriaszsa; s éjjel a legcekélyebb neszre is ijedten rezzentek fel a báyadtan alvó seregek.

Napóleon eleinte St. Cyr és Victor segítségével Wittgensteint észak felé akarta volna visszanyomni s úgy azután Wilnának hátrálni; de átlátván seregeinek teljesen lehangolt állapotát: nem tartotta magát újólagos támadásra képesnek s csak a két nevezett tábornok hadosztályait húzván magához, hátrálatát Minskre folytatta. — Oudinot az előcsapatot, Victor a hátvédet vezette; az előbbi 23-dikán Bobrra érkezvén, arról értesült, hogy Tchitsagoff már a borissowi hídfőt elfoglalta s a Beresina folyón átkelvén, a hátráló seregnek útját akarja állani, — Oudinot erre 20,000 emberével Tchitsagoffot hősiezen megtámadta, megverte s a folyó túlszárjára ismét visszanyomta, mire 25-dikén az egyesült francia hadsereg — mert ezalatt Victor és Oudinot is a zömhez csatlakoztak— 50,000báyadt és kimerült fegyverest számlálva, a Beresina partján az átkelésre készen állott.

Napóleon szerencsétlenségére azonban pár nap óta az idő oly módon engedett, hogy a Beresina hátán a jég megindulván, zajlása az átkelést lehetlenné tette.

Oudinot 24. és 25-dikön két gyenge hidat akasztatván be, a vízen átkelt s Stakownál Tchitsagoffot újra megtámadván, Borissowra visszanyomta. Napóleon a testőrséggel, Eugen, Davoust, Ney és Victor hadtestével, mely utóbbi a hátvédet képezte, szintén átkelt; az átmenet azonban csak igen lassan történhetett, mert a sietve tolongó csapatok alatt a híd minduntalan, hol itt, hol ott beszakadván, alig győzték azt kijavítani.

Midőn már csak a társzekerek hosszú sora és Victor a hátvéddel volt még hátra, akkor Wittgenstein 28-ikán este felé hirtelenül hátukban termett. A mint az oroszok első ágyúi a szekerek közé csaptak, rémülten s rendetlenül kezdett mindenki a híd felé futni; fegyveres, fegyvertelen; gyalog és lovas; magán kocsik és társzekerek összevissza elegyedve tolongtak, annyira, hogy a studienkai híd egyszerre csak egészen beszakadt s ezer meg ezer ember lelte a fagyos vízben halálát. Victor seregéből, mely a hidat még el nem érte, 3000-en estek fogságba.

A francziák hátrálata nem volt többé rendes menet, hanem szakadatlan futás Dihembin, Molodetschno és Smorgonie felé Wilnára, miközben a kozákok vad rajjai szüntelenül nyakukban voltak.

Molodetschnónál Napóleon odahagyta seregét s

minthogy jelenléte már úgysis sürgősen volt, Parisba sietett új sereget kiállítani.

Most a főparancsnokságot Murat vette át; de január 17-dikén ez is országába Nápolyba indulván, a vezérletet Eugen herczegre bízta, ki a sereg romjával, nem több mint 25,000 emberrel, az Oder folyam mellé Glogauig ment, hol a 15,000 emberrel segítségére siető Grenier francia tábornokkal egyesült. — Az Oder folyamtól rövid nyugvás után az Elbére vezette Eugen a sereget s itt végre megállapodott.

Az oroszok csak a Niemen folyamig, mely itt az ő birodalmuk határát képi, követték nyomban a francziákat. Ezentúl már csak lanyhán mentek utánuk s Posenben véglegesen megállapodtak.

A Molodetschnóban költ hadi jelentés a francziák hadjáratának szerencsétlen kimenetele s a roppant veszteség iránt, melyet szenvedtek, nem hagyott kétséget; de minderről a rongyokba burkolt félholtak, kik a délczeg és vidám francia katonák helyett jöttek vissza, még világosabban tanúskodtak.

500,000 ép, erős, harczias lelkesedésben lángoló francia indult Oroszországba: 20,000 kiéhezett elsatnyult váz tért onnét vissza. Csak itt-ott lehetett egy tábornokot egy egy főtisztet lóháton látni, a többi — ember úgy mint állat — ottmaradt a csatatéren, a tűzben, a jégben, a hóban s a ki innét megmenekült az a Beresina jégtorlaszai közt lelte gyászos halálát.

Az 1813-diki hadjárat.

Azon szövetséges államok közül, melyek eddig kényszerből Napóleon mellett harczoltak, Poroszország volt az első, mely tőle elállott s Oroszországban szenvedett nagy veszteségeit felhasználhatni remélvén, igájától megszabadulni s nagyhatalmi állását ismét vissza nyerni törekedett.

York porosz tábornok, a ki Macdonald francia tábornagy főparancsnoksága alatt a porosz segédhadakat vezérelte, 1812. december 30-dikán, midőn a hátráló francia seregek Posenből is kivonultak, ezektől elvált s Diebitsch orosz tábornokkal a *Taurogyeni egyezségre* lépven, ennek folytán a francziákat elhagyta és seregével együtt az oroszokhoz ment át. — 1813. január 22-dikén III. Vilmos porosz király Berlinből a kormány székét Boroszlóba tette át; innét azonnal népéhez két kiáltványt bocsátott: az elsőben az összes lakosságot felhívta, hogy fegyverre készüljön; a másodikban Napóleon ellen nyílt szabadságharczra szólította.

Scharnhorst porosz tábornok és hadügyér a seregnek új szervezetet adott, mely szerint a dandárok

állítván fel függetlenül mozgadó egység gyanánt, minden fegyvernemmel el lőnek látva; továbbá életbe léptette az általános hadszolgálati kötelezettséget s eltörölte a nemességnek azon jogát, mely szerint eddig tiszti állást csupán nemesember nyerhetett; felállította az első és másodjék *tartaléksereget*, a gyakorlódási rendszabályokat a legegyszerűbb és legszükségesebb módulatokra szorította — s egyáltalán az egész porosz sereget azon karba helyezte, a melyben azt a mai napig találjuk.

Február 3-dikán a király említett két kiáltványán kívül még egy harmadikat is bocsátott közre, melyben az ifjúságot, de főleg a közép és előkelő osztályokbeli ifjakat felszólította, hogy szabad csapatokat alakítsanak. Ugyané hó 13-ikán pedig az országos népfelkelés is fegyverre szólíttatott s így az új harcra minden erő, melyet egy szabadságáért küzdő, lelkes nemzet felmutathat, készen állt.

Midőn e készülétek javában folytak, ép akkor 24-dikén vonult be Eugen berezeg a hátráló francia sereg romjaival Berlinbe. Wittgenstein azonban Yorkkal egyesülve, február 17-dikén a Viszlán átkelt, Eugennek folyton nyomában járt, sőt mire ez Berlinhez érkezett, a kozákok már a város körül száguldoztak.

Martius 1-jén Eugen Berlint is odahagyta, az Elbe mellé vonult s 9-dikén Lipsét szállotta meg; míg

Wittgenstein előcsapatai 4-ikén, seregének zöme pedig 11-dikén érte el Berlint.

Február 27-dikén Vilmos király és Sándor ezár kölcsönös véd és dacszövetséget kötöttek, megfogadván, hogy fegyverét sem az egyik, sem a másik addig le nem teszi, valameddig a német határokon belül csak egy francia is mutatkozik.

A közös egyezés folytán Wittgenstein, York és Bülow tábornokoknak feladatuk volt: Berlinből kiindulva, az Elbe felvidékén működni; Blüchernek pedig Sziléziából, a hol e tevékeny vezér 25,000 emberből álló sereget állított lábra, Szászországba nyomulni.

Eugen, a ki 25,000 emberrel az Élbe vonalát tartani készült, Lauriston és Greiier tábornokokkal ápril 5-dikén e folyón átkelt s Möckernnél állodást foglalt Wittgenstein azonban ezen állodást ápril 6-dikán megtámadta s Eugent ismét a folyó bal partjára visszatérni kényszerítvén, ápril 9-dikén s 10-dikén 40,000 emberrel Rosztaunál maga is átkelt, Dessaura nyomult és Magdeburg vára s Wittenberg között erős állásba helyezte seregét.

Blücher előcsapatai márczius 20-dikán Bautzenre, 22-dikén pedig Drezdára érkeztek, mely napon a francziák a drezdai Elbe-hídat a légből röpitették.

Blücher márczius 30-dikán — mert csak ekkorra volt képes a hidat talpak segítségével ismét helyre állítani — Drezdánál átkelt s rögtön Altenburgra

nyomulván, itt megállapodott, hogy Kutuzow tábornokot az orosz fősereggel bevárja. — Miloradovich e fősereg elitcsapataival april 18-dikán, Tormassoff pedig a zömmel 24-dikén Drezdában csakugyan megérkezett; Kutuzow azonban Bunzlauban megbetegedvén, april 26-dikán meghalt, s most az összes szövetséges hadak főparancsnokságát Barclay vette át.

Így álltak a dolgok, midőn Napóleon új seregével april 25-dikén megérkezett.

A lützeni csata.

Napóleon Oroszországból hónapba visszatérván, óriási tevékenységet fejtett ki s minden kitelhető módon oda működött, hogy seregét ismét teljessé tegye s hajdani szövetségesei ellen a harcot minél előbb megkezdhesse. A nemzetőrségből 100,000 embert a hadászó seregbe áttett; az 1809-től 1812-ig sorsolás alá nem esett összeírottakat — szám szerint 150,000 embert — nem különben az 1813. évi újonezilletményt mind behívatta, sőt még az 1814. évre foljegyzettekben is előlegesen 150,000 embert a zászlók alá állítatott.

E sereg tehát csupa újonczokból állott; de azért lelkesült sereg volt, mert alig találkozott ez újoucok közt egy is, kinek testvére vagy rokona haláláért bosszút ne kellett volna állnia.

Ötszázötvenezer emberből állott az egész had, melyből rögtön már marcius elején négy hadtest, mindenik 40,000 — s két testőr hadtest, összesen 50,000 emberből, tehát mindössze 210,000 ember a frauezia határszélekről az ellenség elé megindult. — Napóleon a Német szövetség fejedelmeit is felszólította segéd se-

regek állítására; de ezek közül felhívásának azonnal csupán az egy badeni nagy berezeg felelt meg; míg Westphalia s a szászok semlegesek maradtak, Bajorország és Würtemberg pedig csakhamar a francziák elleni szövetséghez csatlakozott.

Hogy e roppant seregnek kellő számú tisztjei is legyenek, ez okból Soult tábornagyot 12,000 főtiszttel Spanyolországból Némethonba híttá; 20,000 emberből álló lovasságot pedig úgy teremtett, hogy a vagyonosabb polgárokat felszólította, szereljék magukat fel, üljenek lóra s csatlakozzanak a sereghez.

Ápril 25-dikén 200,000 ember már Erfurthnál állott. Az úgynevezett régi testőrséget Mortier, az újat Bessiéres, a négy hadtestet Ney, Bertrand, Marmont és Oudinot parancsnokolták, míg Soult és Duroc tábornokok a császár személye körül maradtak.

A mint a francziák megjelentek, a szövetségesek seregeiket azonnal egyesítették: Wittgenstein az Élbe bal partján Zwenkaura, Blücher pedig Boraára indult, bol ápril 30-dikán megérkeztek. Minthogy azonban a szövetségesek Napóleonnak netaláni megtámadása ellen magukat minden oldalon biztosítani akarták: ennél fogva seregeiket oly hosszú vonalon helyezték el, hogy Bülow Halleben, Kleist Lipcsén, Wennigerode Weisenfelsnél, Miloradovich Zeitznál, Blücher pedig Altenburgnál állott; mit Napoleon megtudván, mindenek előtt jobb szárnyukat igyekezett megtámadni, hogy

így seregeiket dél felé szorítsa, minek folytán összeg hadtesteit Lützen és Lipcse felé irányozta, csak Neyt küldvén Görschenre, hogy e mozdulatot fődje.

Midőn május 1-én a szövetségesek Napóleon tervét a síktéren átlátták, Scharnhorst tábornok a francziák jobb szárnyára általános támadást ajánlott s terve az volt, hogy a szövetségesek nagyszámú lovassága Napóleon induló hadoszlopai közé rohanjon, ezután pedig a gyalog hadtestek támadási alakzatban nyomuljanak előre.

A támadásnak május 2-dikán hajnalkor kellett volna történnie; de az orosz tábornok rendeletei oly hiányosak voltak, hogy ezek folytán a csapatok menetei összeütközhöz, hajnal helyett dél lett, mire minden egyes hadoszlop kitűzött helyét elérhette.

Ney tábornagy a szövetségesek jövetelét látván, hadtestét eléjük vezette s Nagy- és Kis-Görschennél, Rohna- és Kajánál véres csatákban makacsul ellentállott, mi által a szövetségesek szándékolt általános támadása elkésvén, Napóleon már menetben levő hadtesteit jobbra kanyarította s így ellensége előnyomulásának rendes csatavonalat állított útjába.

Lauriston Lipcsénél Kleist ellen maradt; Maedonald az országról jobbra áttérvén, Eisdorfnek tartott s Wittgenstein jobb szárnya ellen működött; a két testőrség Ney segítségére Kajára sietett; Bertrand és Marmont a szövetségesek bal szárnya ellen Starsiedel

felé vonaliak, Oudinot pedig a tartalékkal hátul maradt.

E rögtöni és túlnyomó támadásnak a szövetségesek nem voltak képesek ellentállani s így, mint-hogy beesteledéskor már minden ponton vissza voltak verve, a poroszok Meiszenre, az oroszok pedig Drezdára hátráltak.

A bautzeni ütközet.

A lützeni ütközet után — mely ép azon a csataterén vívatott, hol hajdan Gusztáv Adolf svéd király esett el — Napóleon Macdonald, Marmont és Oudinot tábornokok hadtesteivel s a testőrséggel Drezdára indult, hol május 11-dikén az Elbén átkelt, míg a szövetségesek ezalatt a Spree folyó felé vonultak.

Ney Torgaura vette útját s Berlin felé tüntetést tett, hogy a szövetségesek a fővárost védelmi sereggel ellássák s így hadaikat szétforgácsolják, mi annyiban meg is történt, hogy Blücher a porosz sereggel Groszenhainra sietett, de hibáját csakhamar belátva, midőn megtudta, hogy Napóleon főereje Drezdának tart, azonnal ismét a többivel csatlakozott s ezekkel együtt május 14-dikén Bautzen alatt állást foglalt, úgy hogy a szövetséges sereg most 108,000 emberből állván, kész volt a csatát elfogadni.

Napóleon serege zömét Drezdáról Bautzen felé irányozta s látván, hogy cselével a szövetségeseket nem bírta hálóba keríteni: Neynek parancsot küldött, hogy vissza forduljon, szintén Bautzenre jöjön, de menetét úgy intézze, hogy az ellen állodását megkerülve,

ép azon perczben rohanjon oldalékának, midőn Napóleon majd arczvonalát támadja meg.

Ney május 17-kén Kalaura érkezett, mire Barclay, egy francia sereg közeledéséről értesülvén, York táborokot azonnal 25,000 emberrel Königswarthára és Weiszegre küldötte, mely kiküldetés azonban kudarcot vallott, mert York Lauriston és Ney hadoszlopai közé szorulván, véres vereséget szenvedett s tetemes veszteséggel Bautzenre kényszerült hátrálni.

A szövetségesek bal szárnya a kunitzi heglánczra volt támasztva; középhaduk hegyes völgyes területen állott; jobb szárnyuk pedig a Spree folyam völgyére terjeszkedett, mely folyam ágya arczvonaluk és jobb szárnyuk felé húzódott. Ez állodást a bal szárny és középhad közt a fő országút szelte át s azután jobbra kanyarulatot képezett, úgy hogy a francziák, ha ellenük állodását erőszakolni akarták, előbb érték az országútát, semmint a szövetségesek seregét.

E körülményt Napóleon terve kivitelére felhasználván, Neynek parancsolatot adott, hogy a szövetségesek állodása alatt Bautzennél a Spree vizén, akár erőszakkal is, átkeljen s ezután Prutitz helységére vesse magát, mely már a szövetséges sereg háta mögött fekszik s így ennek hátrálati vonalát vágja el. — Napóleon maga a bal szárnyat akarta megtámadni s ha Ney majd Prutitzet már elfoglalta, arczagban erősen előre nyomulni, hogy az ellent így két tűz közé vegye,

mely terv, ha sikerül, bizonyára a szövetségesek megsemmisülését vonta volna maga után.

Május 20-dikán a császár serege a szövetségesek előcsapatait, melyek a Spree partján az átkelő pontokat tartották, visszanyomta; mire azután Macdonald és Oudinot hadtesteit e folyón Bautzen felett átkelven, a szövetségesek bal szárnyát megtámadták.

Sándor cár, ki ezen ütközetben jelen volt, azt hívén, hogy Napóleon az orosz sereget az osztrákok hadától (mely állammal a cár már alkudozásban volt, hogy a szövetségesekhez csatlakozzék) el akarja vágni — ezen a bal szárnyra intézett támadást rá nézve kedvezőnek vélte s a középhadtól segítséget vont magához, mi által ez utóbbi tetemesen gyengült.

A csata folyván, mire beesteledett Macdonald és Oudinot vissza voltak nyomva s így a ezár ezen az oldalon győztesnek maradt; az éjen át azonban Napóleon — remélvén, hogy 21-dikén reggel Neya Spree vizén már túl lesz s Prutitzet megtámadandja — a szövetségesek középhadának megtámadására erősen készült: Bautzen városát, mely az arczvonái előtt feküdt, május 21-dikén hajnalban rohammal bevette; az ottani Spree hidat azonnal elfoglalta s testőrségét és egész lovasságát rögtön átküldte.

Reggel Oudinot és Macdonald újra a szövetségesek bal szárnya ellen kezdtek működni; de ugyanekkor Napóleon minden hadtestét öszpontosította, hogy a

Krekwitzi magaslatokat, hol Blücher a középhaddal állott, hatalmába kerítse. Ney reggeli 6 órakor ment át Leichnam- és Klitznél a Spree vizén; Barclayt véres csatában, makacs ellentállás után Preititzre és Buchwaldra szorította s 11 órakor Preititzet elfoglalta. Most a szövetségesek helyzete már veszélyessé kezdett lenni, mert Napóleon ugyanekkor középhadjukat és bal szárnyukat arczban hevesen támadta meg.

A czár tévedését azonnal belátta, a mint arról értesült, hogy Ney tábornagy Leichnamnál a Spree vizén átkelt; mely okból most minden nélkülözhető csapatait Barclaynek segítségül küldte, azon parancscsal: hogy a fő országútat, a visszavonulásra nyitva tartsa.

Az orosz testőrség és a tartalék egyesített támadása által a szövetségeseknek sikerült Preititzet ismét Neytől visszafoglalni és Buchwald falut hatalmukban tartani; Blücher ezalatt a magaslatokat oly makacsul védette, hogy a czárnak ideje maradt a rendes visszavonulást a bal szárnyon megkezdeni, melyet a középhad és a jobb szárny — bár roppant veszteséggel — délután 3 órakor követett.

Ney nem lévén elég erős, Preititzet a szövetségesektől el nem ragadhatta s csak akkor foglalta el, mikor azok hátrálatukat bevégezvén, e falut is odahagyták.

Napóleon jobb szárnya Bertrand és Marmont alatt nem szorította elég hevesen a szövetségesek bal szárnyát s így e két tábornok itt keresztül nem törhe-

tett; míg a középhadban Napóleon s Latour-Mauburg a testőrséggel szintén nem támadtak elég erélylyel, minnek folytán e csata, melyben a francziák elleneiknél legalább is 30,000 emberrel erősebbek voltak s mely a szövetséges hadnak csakugyan felbomlását vonhatta volna maga után, minden nagyobb szerű eredmény nélkül maradt s nem volt egyéb a szövetségesek egy szerű csatavesztésénél.

Úgy az egyik, mint a másik fél körülbelől 20,000 holtat és sebesültet vesztett. A szövetségesek lassan és a legnagyobb rendben Gorlitzre hátráltak; Napóleon szintén csak lassan követte őket; de Victor tábornoknak egy hevesebben előre nyomuló csapata Hanaunál Blüchertől véres vereséget szenvedett.

Napóleon tehát mindkét ízben Lütznénél is Bautzennél is győzött; de sem itt, sem ott nem bírta győzelmet úgy mint azelőtt felhasználni s érvényesíteni, és csupán annyit nyert, hogy a csatáért hatalmában tartotta. A szövetségesek azonban, jóllehet hogy hátráltak, de ezt lassan s oly rendben tették, hogy sem ágyúkat, sem tábori szereket, sem foglyokat az ellenség kezében nem hagytak.

A francziák mozdulatai nem voltak többé oly villámgyorsak, oly egybevágók mint a köztársaság korában vagy a császárság első éveiben; a tábornokok, megunván a folytonos hadakozást, lanyhábban működtek; a katonák lelkesültsége, dicsvágya elpárolgott,

nem volt köztök már annyi edzett, harczias veterán s nagyon meglátszott mindnyájukon, hogy békés, nyugalmas idők után vágnak. Más részt meg a szövetségesek vezérei már kiismerték Napóleon sajátosság fogásait; különféle oldal- és hátműködéseit hamar fel-fogták s ezek ellen is már sikerrel tudtak intézkedni. Egy szóval: makacsabban és kitartóbban harczoltak a szövetséges hadak, mint ezelőtt s csupán egy *talpalatnyi* tért is csak nagy áldozatok után engedtek át. Mindezt Napóleon átlátván, azon reményben, hogy alkudozások által az osztrák kormányt majd a maga részére hajlíthatja, hajlandóvá lett a békére.

A szövetségesek a két elvesztett csata után gyengülésüket érezvén, az osztrák császárt szintén óhajtották megverni; de főleg az oroszoknak volt pihenésre és seregük újra szervezésére szükségök, mert a távol országokból a tartalékok igen lassan jöttek, a miért Sándor cár leginkább óhajtott békét vagy egyelőre legalább fegyverszünetet kötni.

Ezen okokból mindkét fél ajánlatokkal lépett fel, melyeknek folytán a fegyverszünet Poischwitznál hat hétre csakugyan megkötetett s a Prágában tartandó congressus összejövetele is elhatároztatott, mely congressus majd a béke föltételeit tárgyalja.

E béke azonban megghiúsult, mert Ausztria, látván hogy a túlsúly az ő részén van, elvesztett tartományait egytől egyig mind vissza kívánta, mely

követelést Napóleon sokalván, engedni nem akart. A fegyverszünetet ezután meghosszabították, az alkudozásokat újra felvették, de hiába volt minden, a kiegyezkedés létre nem jött s a háború csakhamar ismét újra kitört. — Az orosz ez ár Napóleonnak augusztus 12-én hadat izent s már 18-dikán az ellenségeskedések újból kezdődtek.

A szövetséges három nagyhatalomhoz, Ausztria-, Orosz- és Poroszországhoz Svédhon, Bajorhon, Wiirtemberg és Hannover csatlakoztak, míg a mindenfelé pénzt osztogató Anglia a szövetség lelkét, képezte. Spanyolhon és Portugál a szabadságharczot keményen folytatták s a hősies és kitartó Wellington, Massena és Junot tábornagyokat már a Pyrennaeusok felé nyomta; de Napóleon még mindig nem akart; engedni, nem tudott megválni attól, a mit oly sok vérral szerzett, nem tudott lemondani az átalános hatalomról, melv mármár kezében volt s a háború érczkoczkáit újra kigördítette.

A szövetségesek Németországban három főszereget állították fel: a bal szárnyon 230,000 ember Schwarzenberg herczeg alatt a csehországi heglánczokból Drezda felé nyomult; a középhad Blücher alatt 100,000 emberrel az Elba alvidékén a Katzbaeh partjain; a jobb szárny pedig 80,000 emberrel Bernadotte alatt — ki most svéd koronaherczeg volt — a Brandenburgi herczegségben foglalt állást.

Mind a három seregnek a Lipcse városa körüli siktér volt célpontul kitzúzve.

A közel 500,000 embernyi szövetséges had ellen Napóleon csak 350,000, jobbára újonczból álló sereget volt képes a síkra állítani s ezek közt is csak 40,000 lovas volt, míg a szövetségesek lovassága 100,000 jól felszerelt s begyakorlott katonából állott.

A francia sereg a fegyverszünet lefolytakor a következő rendben állt. Ney Blücher ellen a Katzbach vizén 50,000 emberrel; mögötte a Bober folyón Macdonald, Marmont és Bertrand tábornagyok 75 ezerrel; ezek mögött Victor, Poniatowski, Reynier, Vandomme, Latour-Mauburg és Kellermann 100,000 emberrel, végre Drezdánál St. Cyr tábornagy a testörsséggel.

Ezen 275,000 emberre rúgó sereg négyes lépcsőzetben állott s a támadási fő súly úgy volt elhelyezve, hogy a Csehországból előre nyomuló szövetséges sereg jobb szárnyának fordult. A bal szárnyon Oudinot állott Kalaunál Bülow porosz tábornok ellen 40,000 emberrel; mögötte Girard tábornok Magdeburgnál 10,000 emberrel; e mögött pedig Davoust Hamburgnál 20 ezerrel. — Augereau tábornok Thuringában a tartalékot szervezte.

Oudinot a bautzeni ütközet után Bülow ellen ment. E porosz tábornok, a ki Berlin városát védve, a Kuthe és Nötte folyók felé húzódott, megtudván e közben, hogy Ney tábornagy a bautzeni csatára siet, ennek

folytán az Elba folyó felé fordált; de ezalatt a szövetségesegek a csatát elvesztették s most Bülow megint líalaura hátrált; hátrálása közben azonban Hoyerswerdánál Oudinot öt utolérve, tetemesen megverte, mire Berlin városát védetlenül hagyva, az Oder folyamra vonult.

Ennek következtében Oudinot június 4-ikén Lukau városáig haladott s már Berlint fenyegette, midőn Bülow felsőbb parancs következtében Borstell tábornokkal egyesülvén, Lukaunál öt utolérte s további előrenyomulásának gátot vetett, hol azután a fegyvernyugvás folytán a hadműködések egy időre megszűntek.

Davoust május 30-dikán Hamburgot bevette; e szerencsétlen városra terhes sarcot vetett s erélyes készülteken munkált, hogy azt erődítések által tartható helylyé s minél hosszabb védelemre képessé tegye.

Napóleon terve az volt, hogy majd az említett lépcsőzetes állodásból főseregével — a mint ép a körülmények ajánlják — vagy Blücher, vagy Schwarzenberg seregére tör.

Blücher, a ki a fegyverszünet alatt serege jobb szárnyával Boroszló városánál, a ballal pedig Schweidnitznél állott, már augusztus 15-dikén, tehát a kitűzött szünet előtti a nemzetközi jogot megsértve, semleges térre nyomult; seregét ott összpontosította s a Katzbach folyó mellett Löwenbergig haladott. Ney és

Lauriston tábornokok ennek folytán a vizén átkeltek. Augusztus 21-dikén Blücher is át akart kelni, de a megelőző éjen Ney Macdonaldtól segítséget nyervén, Goldbergernél támadólag lépett fel, Blüchert megverte s Tauerig nyomta vissza.

E napon Napóleon, ki személyesen Ney seregéhez sietett, arról értesülvén, hogy Schwarzenberg Drezda felé nyomul: Blücher további üldözését Macdonald tábornagra bízta s Neyt (de csupán a tábornokot, serege nélkül) magához szólítva, Drezdára sietett.

Schwarzenberg herczeg a fő sereggel augusztus 21-dikén a Szászország felé kinyúló csehországi hegylánczokból, az úgynevezett Érczhegyekből, csakugyan megindult s négy hadoszlopban Teplitz, Brűx, Komotau és Kaaden felől Lipcsének nyomult, mely város, mint már említők, a szövetségesek célpontjául volt kitűzve s hol most a herczeg Blücherrel csatlakozni remélt. Midőn azonban tudára esett, hogy Napóleon Blücher ellen működik és Drezdát a francziáknak csak jelentéktelen ereje tartja: azonnal eltökölte, hogy ezen várost fogja meglepni s ez által további működéseinek támpontot szerez.

E terv folytán az első hadoszlop parancsot kapott, hogy útját Drezda felé folytassa; a többi pedig, hogy Dippoldswaldára húzódván, Drezdánál mindannyi őszpontosuljon.

St. Cyr, a ki Pirnánál állott, magát hatályos ellen-

szegülésre gyengének érezte s ezért Drezdára húzódván, a várost védelmi helyzetbe tette.

Schwarzenberg 25-dikén seregének zömével Drezdát elérte; de a gyenge St. Cyr ellen rögtön támadást nem intézett, hanem azt inkább a következő napra halasztotta. Más nap reggel aherczeg csakugyan támadott, de oly lanyhán és sok oldalról kezdette, hogy St. Cyr ez által képessé lőn magát minden egyéb segítség nélkül egész délutáni 4 óráig tartani. Ekkor azonban Napóleon a testőrséggel, valamint Victor, Marmont és Latour-Mauburg hadtesteivel Drezdánál megjelent; e város felett az Elba bal partjára átkelt s a szövetséges sereg jobb szárnyát erősen megtámadva, rövid de heves harc után minden ponton visszanyomta. Schwarzenberg ezután augusztus 27-dikén új állodást akart foglalni; de minthogy Murát az összes francia lovasággal a szövetségesek bal szárnyát is megkerülte s itt egy egész hadosztályt elszakasztott és elfogott; Vandomme pedig 25,000 emberrel Pirnánál és Königssteinnél már 26-ikán az Elbán átkelvén, a szövetségeseknek hátába került: ennél fogva Schwarzenberg általános visszavonulásra adott parancsot s 27-dikén és a rá következő éjen borzasztó esőzés közt az Erczhegyekbe húzódott.

E csata Napóleonnak utolsó győzelme volt, melyet ha jobban felhasznál, a szövetségeseket talán békekötésre kényszeríthette volna, mi azonban így nem történhetett.

Állítják, hogy Napóleon ép a csata folyama alatt erős gyomorgörcsökbe esvén, az üldözést személyesen nem intézhette, alvezérei a megfutamodott ellent szintén nem követték elég erélylyel s így Vandomme, ki a szövetségeseeknek már csakugyan jobb oldalukon volt, magára maradván, nem támadhatott, mi által az első előnyök a francziák kezeiből sikamolván, a győzelem eredmény nélkül maradt.

Vandomme tábornok Napóleonnak rendelete s még a drezdai ütközet előtt készített terve szerint augusztus 26-dikán Pirnánál az Elba folyamon átkelvén, Würtemberg herczegnek 20,000 emberből álló seregét visszanyomta s azután a szövetségeseek főszeregének háta mögé került. A drezdai ütközet után készült terv szerint az egész franczia főszeregnek Vandomme hadtestét követnie s működéseiben támogatnia kellett volna; de, mint már említettük, a császár maga megbetegedvén, tábornagyai ez irányban semmit sem tettek s így következett azután, hogy a bizonyos gyámolítás jó reményében Vandomme előbbre nyomult s Eugen herczeget Péterwaldig és innét a kulmi völgybe űzte. A herczeg august. 29-én Priestennél erős állodást foglalt s Vandomme öt idáig is követni elég vakmerő volt — vakmerő mondjuk, mert bár tudta, hogy a drezdai csatának kimenetele a francziákra nézve kedvező volt; ő a főszereggel nem állott szorosabb összeköttetésben s így ez neki valami különös előnyére nem lehetett.

Augusztus 30-dikán reggel Vandomme a priersteni állodást is megtámadta. — Eugen herczeg makacsul állott ellent, mert parancsa volt, hogy a hegyszorosok torkolatát hatalmából semmi áron ki ne bocsássa s ezeket egy maga meg is tartotta délig, a midőn Colloredo osztrák és Kleist porosz tábornok visszavonulásuk közben hadtesteikkel a nollendorfi magaslatokról alá szállva, váratlanul Vandomme hátában termettek s őt azonnal megtámadták. Vandomme előlről s hátúiról egy időben nagyon is túlnyomó erőtől körülvéve s hatalmasan szorítatva, hősie s kétségbeesett harcz után 10,000 emberrel fogságba esett s hadtestének csupán csekély része volt képes a hegyeken átvergődni. — A többit az osztrák lovasság halomra aprította.

És így a szövetségesek a helyett, hogy — mint minden előjel után félni lehetett — megsemmisültek volna: csak előnyöket nyertek, mert Napóleon egy egész hadtestet s legkitűnőbb tábornokainak egyikét vesztette el.

Míg Vandomme Kulm völgyében a leírt szeren esetlen ütközetet vívta s fogságba esett, azalatt Macdonald tábornagy is, kit Napóleon Blücher ellen Tauer-nál hagyott, a Katzbach vizénél tetemes vereséget szenvedett.

Blücher augusztus 26-dikán eltökélte, hogy seregével előrenyomul; minek folytán jobb szárnyát Sacken orosz tábornok alatt Liegnitzre, középhadát York alatt

Kroitschra, bal szárnyát pedig Laugeron szintén orosz tábornok vezérlete alatt Hennersdorfról Goldbergre küldötte. Véletlenül azonban Macdonald francia tábornagy is ép ezen napot választotta a támadásra s Lauriston tábornokot két hadosztálylyal Goldbergről egyenesen Tauerne küldte, míg maga Hohendorfról, Kroiiischoon és Niederkraynen át, szintén Tauernek tartott, Souham tábornoknak pedig parancsot adott, hogy a bal oldalon öt hadosztálylyal rothkirchi állód ását odahagyva, Liegnitz és Tauer közt előre nyomuljon.

Lauriston Hammersdorfnál Laugeronra bukkant s a szövetségesekek bal szárnya ellen működött; a francziák középhada pedig Niederkraynnál a, Neisse patakot átlépte s a túlparti magaslatokat készült elfoglalni. Midőn azonban e középhad az említett túlparti fensík felé hatolt volna, egyes csapatai rendetlenségbe jutottak; mit Blücher felhasználván, a magas partokon 60 üteget vont össze, a francziákat heves tüzelés által még nagyobb bonyodalomba hozta s azután York és Sacken hadtesteit egyesítve, a Neisse vizére visszaszorította. — Hiába sietett már Souham társainak segítségére; mert ő nem volt többé képes a csatának más fordulót adni s csak azt nyerte, hogy az általános hátrálásba szintén belesodortatott.

Macdonald bal szárnya és középhada meghátrálván, a jobb szárnyat is maga után vont; mire Blücher újólag kapva az alkalmon, a francia csapatokat tüzesen

üldözőbe vette s Löwenbergnél Pachtold egész hadosztályát, mely épen a Bober folyón kelt volna át, fogóságba kerítette.

Napóleon fegyverei azonban nem csak Blücher ellen voltak szerencsétlenek. A szövetségesek északi serege is két véres ütközetben: Grossbeerennél és Dennewitznél volt diadalmas. E seregnél Bern adott hajdani francia tábornagy s jelenleg svéd koronaherceg volt a fővezér, ki bár maga jóformán tétlen szerepet játszott, alvezérei Bülow és Tauenzien, porosz tábornokok annál tevékenyebben működtek.

Az úgynevezett északi sereg a Nutte és Nötte folyók vidékén Oudinot francia tábornok ellen működött s egyszersmind Berlin fővárosát védte.

Oudinot augusztus 21. s 22-dikén Bernadotte seregének előcsapatain áttört s a nagy- és kisbeereni posványos erdőn hatolt keresztül, mely erdő túlsó oldalán tág rónatér nyúlik el, melyet a Spree folyó szel'ketté s itt fekszik Berlin. 23-dikán Bertrand tábornokot Blankenfelde irányában küldte el a fi re azon rendelettel, hogy az ellenfélnek ott álló bal szárnyát foglalkodtassa s így ne engedje, hogy az saját középhadának segítségére siessen. — Beynior közepett nyomult előre, a bal szárnyat pedig maga Oudinot vezette. Az egész francia sereg homlokvonala két mértföldnyire terjedt.

A szövetségesek serege szintén két mértföldnyi

vonalon volt felállítva s pedig a bal szárny Tauenzien alatt Blankenfeldénél, aközéphad Bülow porosz tábornok alatt Nagy-Beeren mögött Heinersdorfnál, a jobb szárny pedig, mely a svéd és orosz ősapátokból alakult, Winzingerode vezérlete alatt Ruhlsdorfhál.

Bernadotteuk nem volt szándoka most még csatába bocsátkozni, hanem Berlint ellentállás nélkül akarta a francziáknak átengedni s úgy azután seregével a Spree folyam vonala mögé húzódni; de Bülow és Tauenzien a hadi tanácsban határozottan ellene szavaztak s ünnepélyesen kinyilatkoztatták: hogy a fővárost csata nélkül semmi esetre oda nem hagyják. Bernadotte ennek folytán engedett ugyan, de a csatában személyesen részt nem vett. Ő még egy részt némileg francia érzelmeket táplált, más részt nagyon is óvatos természetű levén, a harcz kimenetelét kétségesnek tartotta s így nem merte Napóleon boszúját sem Önmaga, sem Svédország ellen felingerelni.

Bertrand 13-dikán délelőtt Tauenzient Blankenfeldénél megtámadta; de parancsa levén, hogy az ellent ezen az oldalon túlságosan ne erőszakolja: csak lassan nyomult utána s délután 2 órakor egészen megállapodott.

A középben ezalatt az ellen még nem mutatkozott s így Bülow, ki nagyon szeretett volna a francziákkal valahára megmérkőzni, már megindult, hogy Tauenziennek segítséget vigyen, midőn Reynier a Nagybeeren

melletti erdőből váratlanul előrontván, e falut megtámadta s rögtön be is vette. — Bülow most sietve két csatarendbe állította seregét, ágyúit a közepén összevonta s Reyniert hevesen megtámadván, Borstell tábornokot Kisbeeren felé küldte, hogy ott az ellen jobb szárnyát kerülje meg. Az összevont ágyúütegek a tüzelést megkezdvén, Beeren helységében s az ellen soraiban csakhamar irtóztató pusztítást vittek véghez s midőn ennek folytán a fiatal s harczhoz nem szokott francia katonák sorai ingani s bonyolódni kezdtek: a porosz gyalogság s utána a lovasság is rohamra ment s nem csak Reynier hadtestét, de a francziák bal szárnyát is, mely Oudinot alatt ennek segítségére jött, megszalasztotta.

Oudinot maga ép a válságos perczben érkezett az erdő szélére és sietve küldött két lovas ezredet előre; de a porosz huszárok ezeket is azonnal visszaverték, mire Oudinot egész seregével előbbi állodásába, Lukaura visszament s innét egész az Elba folyóig, Wittenberg alá húzódott. — Napóleon pedig e tábornoknak ily eljárását roszalván, tőle a vezérséget elvette és seregét Ney tábornagra bízta.

Ney az Oudinot seregét átvévén, szeptember 4-ikén újra előre indult s 5-dikén Tauenzien előcsapataival összeütköztvén, ezeket Lahnánál megverte; de végre itt is Bülowé lett a diadal, mert midőn Ney Bülownak bal oldalát, a jütterbocki állodást, megkerülni akarván, az

Agger patak őt útjában feltartóztatta: akkor Bülow valamivel leebb Borstell tábornokot az Aggeren átküldte, maga pedig Niederdorfnál Ney középhadát támadta meg; s minthogy itt tartalékjait annak idején felhasználni a tér minősége nem engedte, a francziákat Borstell által oldalba vétetve, Dennewitznél olyannyira megverte, hogy 10,000 foglyot kellett a csatatéren hagyriok.

Napóleon ép Schwarzenberg serege ellen készült az eldöntő csapást intézni, s september elején Macdonaldot Blücher ellen hagyva, mintegy 100,000 emberrel az érczhegyek felé indult, midőn Peterswaldon megérkezvén, Neynek megveretéséről s Wittenbergre és innét Torgaura tett hátrálásáról értesült; minek folytán, minthogy bal szárnya tőle oly nagyon is távul volt, nem vélte tanácsosnak a csehországi hegyek közé nyomulni hanem september 12-ikén megint Drezdára visszament.

A minden oldalról érkező rász hírek, legkitűnőbb tábornokainak vereségei; a folytonos kisebb csatározások s egyáltalán az egész háborúnak lassú menete és minden ügyének úgyszólván pangása: mindez Napóleont már egészen elkedvetlenítette. Veszteségei minden tekintetben számosak, nagyok s nem könnyen pótolhatók voltak; seregének élelmiszerei Drezdánál elfogytak, ezen egész vidék pedig annyira ki volt már zsarolva, hogy Napóleonnak okvetlenül valami nagyobb-

szerű támadást vagy fogást kellett tennie, ha fenn akart maradni, annyival inkább, mert szállítmányait Thielemann és Tschernitscheff részint elfogták, részint nyugtalanították, sőt Tschernitscheff már Casselt is sарezolta.

A francziák császárjának szándoka az volt, hogy legelőbb is Blüchert támadja meg; minek folytán seregével csakugyan is ezen tevékeny s kitűnő tábornok s rá nézve legveszélyesebb ellenség felé indult. — Blücher october 7-dikén még Dtibennél a Mulde folyó vonalát tartotta, de kémjei által Napóleon tervét még ideje korán megtudván, a támadás elől kitért s a helyett, hogy hátrált volna, a Saale folyó bal partjára tért át, úgy, hogy mire Napóleon Dübenre érkezett, Blücher már nem itt, hanem a francia sereg hátában Haliénál állott.

A szövetségesek főserege Sehwarzenberg alatt, szintén az Élbe völgyébe szállt alá s october 9-dikén — mintán Napóleon Drezdában csupán St. Gyrt hagyván, a most nevezett folyó bal partjára tért át Chemnitz és Altenburgra nyomult.

Az északi sereg Bernadotte alatt october 5-dikén Roszlaunál az Bibén szintén átkelt; Blücher pedig, mint említettük, ekkor már a Saale vizén túl volt.

Napóleon e módon minden oldalról bekerítettetéssel levén fenyegetve, okvetlenül kellett neki valamit tennie, ha nem akart mindenestül a hálóba kerülni.

E szorult helyzetét tehát bővebben meggondolván s a cselekvés idejét csakugyan elérkezettnek látván, azon merész tervvel akart magán segíteni, hogy ő majd minden összeköttetését Németországgal s az Elbével odahagyja, összes seregeivel Berlinnek tart s így, mint-hogy a szövetségesek seregein keresztül nem ronthatott, kifelé intézett működés által fog egész erejével oldalukba jutni. Összegyűlt tábornagyai azonban e tervet mindnyájan ellenzetek s így Napóleonnak nem maradt egyéb hátra, mint seregeit — midőn Blücher már Hallénál állott — Lipsére vezetni.

A lipcsei ütközet,

Míg Blücher a sziléziai sereggel Halle mellett állott addig a középhad vagyis a szövetségesek főserege, melynél a fejedelmek: Ferencz ausztriai császár, Sándor orosz ezár és Vilmos porosz király is jelen voltak, Schwarzenberg herczeg vezérlete alatt Lipcse felé nyomult. Előcsapatai már october 18-dikán Lihertwolkuwitzhoz közeledtek, mire 14-dikén Schwarzenberg Napóleon állodásának kikémelésére nagyszerű erőszakolt kém szemlét rendezett.

E kém szemlét 60,000 emberrel Wittgenstein vezette, mely alkalommal a szövetségesek lovassága Murát lovasaival több ízben ütközött össze.

October 14-dikén Blücher Lützenen át a közép hadhoz csatlakozott s 15-dikén Skeuditzre érkezett. Bemadotte csak óvakodva haladott előre s minthogy Napóleonnak Dübenre nyomulásakor rögtön az Kibe felé ment vissza, innét csak 15-dikén, mikor a francia seregek teljes és általános hátrálata már kétségkívül volt, indult ismét Halle felé előre.

Napóleon seregét october 13-dikán Lipcse előtt félkörben állította fel, mely félkör a következő hely.

ségekre terjedt: Lipcsétől délnek a Pleisze folyón Markkleeberg, Wachau, Liebertwolkowitz, Holzhausen és Taucha helységek a jobb szárnyat képezték. A Partha patak keletről nyugatnak folyik s e tért két részre osztja, úgy, hogy a bal szárny Widderitsch, Lindenthal és Mockern falvaka^ foglalta el.

Napoleon egyelőre e félkörnek csak a két szélső szárnyát szállotta meg: a jobb oldalon tudniillik azon vonalat, mely Markkleebergtól Holzhausenig húzódik s egy mértföldnyire terjed, 100,000 emberrel; a balon pedig azt, mely Widderitschtől Möckernig nyúlik, 35 ezerrel. Ezenkívül Lmdenaunál a Pleisze folyó bal partján szintén 10,000 ember volt elhelyezve, mely állodásban találta Napóleont 145 ezer embernyi seregével october 16-dikán a szövetségesek hadainak első támadása. Ezek ekkor — a csata első napján — már 200,000 emberből s e között 45 ezernyi lovasságból állottak; a francziák jobb szárnyára 140,000 emberrel Schwarzenberg berezeg; a balra 60,000-rel Blücher tábornok indult előre. E módon a csatamező két részre oszlott, mely két részt csaknem két mértföldnyi térköz választott: az egyiken Blücher állott Ney ellen s ezt: *möckerni* — a másikon Schwarzenberg Napoleon ellen, azt pedig: *wachau* ütközetnek lehetne elnevezni.

Schwarzenberg seregei a következő rendben voltak felállítva: a jobb szárnyat Barclay képezte 80,000 emberrel s feladata az volt, hogy Napoleon főserégét

a Pleisze jobb partján, Wachau- és Holzhausenuél egyesesen támadja meg; a középhadnak, mely Merveldt és Hessen-Homburg alatt 35,000 emberből állott, parancsa volt, hogy ezen állandóság jobb oldalán a Pleisze folyó és Elszter patak közti sarkon keresztül törve, Napóleon hátába kerüljön, míg a bal szárny 25,000 emberrel Gyulay alatt eközben az Elszter bal partján Bertrand ellen Markraustedtre nyomulna s a lindenai szorost elfoglalván, a francia sereg hátrálati vonalát elvágna.

Blücher mindeddig seregével még nem mutatkozott. Ő, ki már a francziák oldalában állott, állandóságukat előbb nem támadhatta meg, csak midőn már Schwarzenberg Napóleon egész erejével összeütközésben volt. — Napóleon azt remélte, hogy a csata első napjára Blücher el sem éri már a lipcsei síkot s azért Marmontnak parancsot küldött, hogy a *Halle* nevű külvároson keresztül vonulván, seregét, mint tartalékot, a fő erő mögött állítsa fel. — Marmont helyét ezalatt Ney töltötte be, készen állván Blüchert elfogadni, ha ez seregével Möckern felé csakugyan mutatkoznék.

16-dikán reggeli 7 óra körül napkeltekor Napóleon az úgynevezett mensdorfi majorba ment, mely hely magasabban fekvén, onnét az egész csatátért átpillantotta. — Balra Liebertwolkowitz egyenes vonalban Wachau, jobbra Markkleeberg feküdt előtte, a szélső oldalon pedig a Pleisze és Elszter s e két folyó közt a dölitzi híd.

A wachau csatában Schwarzenberg 140,000 emberrel állott Napóleonnak 100,000 embere ellen.

9 órakor a szövetségesek három ágyúlövése adott jelt az ütközet megkezdésére, s ezt azonnal a hadoszlopok élén kétszáz ágyú dördülése követte, melyek a francziák által megszállott Markkleeberg, Liebertwolkowicz és Wachau falvakra szórták irtóztató tüzüket.

A szövetségesek négy hadoszlopban törtek előre: a francziák jobb szárnyára Kleist vezetett *agy* hadoszlopot Markkleebergnek; a középben Eugen würtembergi herczeg Wachau felé nyomult; a bal szárnyat Liebertwolkowitznál Gortsehakoff herczeg támadta meg, míg a negyedik hadoszlop Klenau alatt Seyfertshayn felé a francziák állodását megkerülni igyekezett.

A francziák ágyúütegei, melyek a magaslatok lejtőin, a falvak mögött voltak felállítva, a szövetségesek tüzelését élénken viszonzták s bár golyóik a szövetséges sereg előnyomuló csapatai közé záporként hullottak: ezek mindemellett tántoríthatlan bátorsággal haladtak előre s mármár a francziák állodásáig értek.

Kleist Markkleeberget, melyet Poniatowski tartott, legelőbb érte el s túlnyomó erejével e helyet csakhamar elfoglalván, a francziákat onnét kizaklatta; azután a falun túl fekvő magaslatoknak indult.

A középben Eugen herczeg Wachaut kísérletté megátadni s meg is támadta, de Victor tábornok e helyet oly hősiezen védte, hogy azt a szövetséges sereg semmi

áron nem volt képes bevenni. Gortschakoff Liebertwolkowitznál szintén nem volt képes tért nyerni, mert itt meg Lanriston és Macdonald védték magukat hasonló makacssággal.

A francziák egész csatavonalán 300 ágyú volt felállítva, melyek a szövetségesek lövegeivel oly rémítő tüzelést vittek véghez, minőt még eddig csatában soha. — Mind a két rész vitézül, rendületlenül harczolt s a szövetségesek támadásaikat folytonosan ismételték.

Kleist Markkleeborgen túl, mint már említettük, Poniatowskit a magaslatok lejtőin fölfelé szorította; de most Napóleon Augereau tábornagyot is oda küldte, kinek ugyan több roham után Kleist hadtestét Markkleebergre ismét visszanyomnia sikerült, de csapatai e helyet elfoglalni nem voltak képesek.

Wachaunál és Liebertwolkowitznál a csata szintén hevesen folyt. A szövetségesek Wachaut kétszer bevették, de a francziák e helyet mindannyiszor ismét visszafoglalták, míg végre e szerencsétlen falu már csak egy nagy rom volt, melyen a holttestek halmonkint feküdtek.

Liebertwolkowitz megvívásában a szövetségesek hiában erőlködtek. Lanriston e helyet oly makacsul védte, hogy nem csak ezt tartotta meg, de midőn Maisson francia tábornok neki segítségére sietvén, mellett hasonlatot nem tűrő bátorsággal küzdött: még Gortschakoffot is Gündenre visszavetette, s Kienan osztrák

tábornokot, ki Sciffertshayn felől a francziák állandóságát oldalban akarta megtámadni, szintén megverte s elriasztotta.

Így állott a csata délben 12 órakor. — A szélső jobb szárnyon a szövetségesek voltak előnyben, mert ott Kleist Markkleeberget még tartotta; a többi pontokon azonban Napóleon volt a győztes.

E pillanatban észak felől is megszólalt az ágyúszó. — Blücher érkezett a csataterre és siető hadsegédek jelentették Napóleonnak, hogy bal oldalát Möckernnel a szövetségesek szintén támadják. Napóleon erre parancsot küldött Marmontnak, hogy Möckernre, Ney segítségére siessen s azután, előre belátván, hogy az ütközet élet és halál közt döntené fog: valamennyi tábornagnak szigorúan meghagyta, hogy minden erejüket összeszedjék s összes tartalékaikkal támadásra induljanak.

Mortier a régi testőrséget, Oudinot az újat vezette előre. Az előbbi Gortschakoffal esvén szemközt, ezt — az utóbbi pedig Kugen württembergi herceget támadta meg Wachau és Liebertwolkowitz előtt, míg a két támadó sereg közt 80 ágyú öszpontosított üteget képezvén, az ellen soraira a legborzasztóbb tüzelést folytatta.

A francziák az egész vonalon mindenütt előre nyomultak: Markkleeberget elfoglalták, Gortschakoff herceget Gulden Gossára, Eugen herceget az avenhayni major feles innét tovább Kis-és Nagy-Pössnaoig

visszaverték s Macdonald Klenaut egész az úgynevezett *svéd sánczokig* nyomta. Most azonban itt Napóleon győzelme fennakadt, mert Sándor czár a tartalékot Rajewski tábornok alatt előre parancsolta, Schwarzenberg herczeg pedig sikertelen kísérleteivel a Pleisze és Elszter közt felhagyván, Hessen-Homburg hadtestét 20,000 emberrel a veszély helyére küldte, hogy legelőbb is Kleistet, ki Markkleebergből már ki volt szorítva, segítse.

Rajewski az orosz gránátosokkal egy felől, Nosziitz az osztrák vértésekkel s Bianchi és Weissenwolf az osztrák gránátosokkal más felől, Napóleon előhaladó csapatait megállították. Hiába rohantak most már a francia testőrök Murát és Kellermann lovasaival a szövetségesek lovasságára s gránátosaira! a hősiés Maison tábornoknak majdnem egész hadosztálya a csatatéren maradt s tízezer emberből csak ezer kísérte s vitte vissza több sebéből vérző tábornokát.

Hiába feszítette meg Napóleon minden erejét; hiába vezette utolsó tartalékját is a vérpadra! Sehol keresztül nem törhetett többé s míg Tirch porosz tábornok hadosztályával Gulden Gossát ismét visszafoglalta: addig a csata a többi pontokon még eldöntetlenül állt.

Ezalatt beesteledvén, a sötétség az újabb kor ezen legnagyobb ütközetének véget vetett. 25,000 holt s haldokló francia, 30,000 szövetséges földte a csatatért, melyet Napóleon ugyan megtartott, de azért az

ütközetet elvesztette; mert őneki utolsó ember is küzdött, neki nem volt segédhada, míg a szövetségesekhez még Bernadotte közeledett 100,000 emberből álló pihent seregével.

Meerveldt osztrák tábornoknak feladata, mint már említettük, az lett volna, hogy az Elster és Pleisze folyók közt előre nyomulván, Connewitznél a Pleiszen átkeljen s Napóleon fő erejét megkerülje. Ezen feladat azonban nem sikerült, mert bár Schwarzenberg berzeg maga is e hadoszlopnál tartózkodott: több ismételt támadása eredmény nélkül maradt; amiért azután a herczeg, midőn a szövetségesek főseregét Napóleon visszanyomta, Sándor czár sürgős kérésére e hadoszlop nagyobb részével, azaz Hessen-Homburg hadtestével oda sietett. Meerveldt ezalatt, hogy a Pleisze folyón átkelhessen, a dölitzi hídra még egy támadást kísérelt; de Curial francia tábornok nemcsak a támadást verte vissza, hanem a hadosztály nagy részét parancsnokával együtt elfogta.

Gyulay tábornok az ő 25,000 emberével Lindenau felé nyomult s erejének egy részét Leutschre, a másikat Plagowitzra vetette, hogy e két falunál a hol az Elster vize két ágra szakad és átgázolható, a Pleisze folyót megkerülvén, a lindenai szorongat elfoglalhassa, mi által Napóleonnak hátrálati vonala el lett volna vágva. A nevezett két falut elfoglalnia sikerült is; de innét Bertrand és Margaron francia tábornokok csakhamar

ismét kiűzték s most már e helységek újból visszafoglalását megkísérlem nem tartotta többé tanácsosnak, mert ezalatt a főszereg kedvezőtlen csatározásairól értesült.

A francziák ennél fogva a lindenai szorost megtartván, hátrálati vonaluk Lützen felé szabad volt; Gyulay pedig hadtestével Taucha irányában húzódott vissza.

Blücher midőn a Wachau körül felállított ágyúk dörgéséből megtudta, hogy az ütközet már megindult, azonnal Skeuditzről Lipcsére sietett, hol azonban csak délutáni három órakor érkezett meg. Eleinte Möckernnél csupán Marmont tábornagy s Widderitznél Dombrowski lengyel csapatai állottak eléje.

Napóleon 12 órakor Neynek megparancsolta, küldje Souham két hadosztályát a középhadhoz, hogy ott a fő támadáskor tartalékul szolgáljanak.

Blücher jobb szárnya York alatt Möckernt, bal szárnya pedig Laugeron alatt Widderitznél Dombrowski hadosztályát rögtön megtámadta. Mindkét oldalon dühösen s a legmakacsabbúl folyt a harc; a szövetségesek a nevezett két falut három ízben elfoglalták s mindannyiszor ismét elvesztették; míg vagy Möckern York kezébe jutott, Marmont pedig Eutritsch- és Goblisra veretett vissza.

Dombrowski a lengyelekkel Widderitset, erősen tartotta a oda sem hagyta, mert Napóleon Marmontnak

visszaveretéséről értesülvén, Souhara hadosztályait küldte segítségére, melyeknek megjelentekor, minthogy amúgy is már beesteledett, Blücher a támadást megszüntette.

Az első napon, october 16-kán, az ütközet mind a két oldalon kitartó erővel s csodás elszántsággal folyt: Napóleon katonái tudták, hogy itt győzniök kell, különben a francia sereg el van veszve; ők tehát hazájukért, hatalmuk 8 dicsőségük fentartásaért küzdöttek. A szövetségeseknek ellenben sok vért, sok vereséget kellett megboszúlniok; de különösen a poroszoknak kellett az auerstadi és jenai napokat visszatorlunio; gondolható tehát, hogy ezen a részen sem volt híja a lelkesültségnek, bátorságnak, vitézségnek.

Wachaunál, Möckernnél s Lindenaunál mindössze körülbelül 70,000 ember veszett el.

October 17-dikén reggel, mikor még minden csendes volt, Napóleon, sógora Murát, Berthier tábornagy s Daru hadügyész kíséretében a véres csatátérre lovagolt, hol őt tábornokai, tisztjei, de különösen közvitézei bús, méla hallgatással fogadták s minden arczon azon félelem, sőt azon komoly meggyőződés volt olvasható: hogy minden ei van veszve. — És csakugyan úgy is volt, mert bár az első napon déltájban a szövetségesek meghátráltak s a francziák győztesek voltak: Blücher mindemellét a csatátér északi részén előnyben maradt s a Part ha folyó elfoglalása által Napóleon állodása

három oldalról teljesen be volt kerítve. A francia seregnek minden csapata, minden egyes katonája, a ki csak a harcshintéren jelen volt, részt vett a véres Ütközetben s Napóleonnak nem volt már egyéb segédserege, csupán Reynier 15,000 embere, mely sereg a Saale folyó vonaláról Lipcse felé húzódván, 17-én érkezhettek meg. De e 15,000 ember közt is 10,000 szász katona volt, kikről pedig már rég híre járt, miszerint csak az alkalmat várják, hogy a szövetségesekhez átmenhessenek.

A bajor király már october 8-ikán kötötte a *riedi Conventiót*, mely szerint, azon föltétel alatt, hogy a szövetségesek neki minden birtokait biztosítják: 50,000 embernyi összes seregével hozzájuk állott. A württembergiek e conventiót elfogadván, hasonlólag átmentek s így a francziák mindenkitől elhagyatva, egészen magukra maradtak.

Napóleonnak, a megelőző napon szenvedett; vesztés után, 17-dikén csak 120,000 embere állott a csatára készen, míg a szövetségesek serege — Bernadotte és Benningsen hadosztályait, melyeknek e napra okvetlenül meg kellett érkezniök, odaszámítva — 300,000 emberre rúgott. Hol volt hát a győzelemnek, vagy csak némi nyomatékosabb ellentállásnak is valószínűsége?

Már a 16-dikán vitt csata is csak védelmi harc volt Napóleon részéről, mert a szövetségesek már e napon is az ő teljes megsemmisítésére törtek s csupán

a francia katonák vitézségének s elszánt bátorságának volt köszönhető, hogy a hátrálás rendben s egyáltalán megtörténhetett.

Napóleon mindezeket átlátta. Ő tudta — s tábornokai sem kétkedtek benne — hogy a lipcsei állandást oda kellene hagynia s pedig azonnal, míg még nincs késő s legjobb volna a francia határokra vonulnia, mert ha az ellentállás még egyáltalán lehetséges, az csupán ott történhetik, ott, a francia nép közepett, mely szeretett császára és fiai dicsőségének megmenntésére végső erejét is megfeszítendi s a legnagyobb áldozattól sem fog visszarettenni.

Mindezekről azonban senki sem szólt; senki sem merte e borzasztó szókat kiejtem: hátrálnunk kell, meg vagyunk verve, le vagyunk győzve! - Napóleon személyes vezetése alatt ez volt a francziák első döntő csatája, melyben meghátrálva, el kellett volna ismerniök, hogy vesztek.

A császár ennél fogva eltökélte, hogy vissza nem fordul, hanem más nap, ha az ütközet folyamatában ezt szükségesnek látandja, lassan visszahúzódik s a Saale vizén foglal állást.

Sejtvén azonban, sőt tudván is, hogy vesztélyben forog: még előbb békeajánlatokat akart a szövetségeseknek tenni, mely célból a hadi fogságban levő Meerfeldt tábornokot magához hívatta s felszólította, menne urához Ferencz császárhoz és mondaná meg neki, hogy

ha a szövetségesek fegyverszünetet akarnak, ő rááll: a prágai congressus pontjait melyek folytán Ausztria minden elvesztett tartományait visszanyerje — elfogadja; Varsó birtoklásától eláll; a rajnai protectoratusról lemond s határozottassék meg minél hamarább a két hadsereg közt a semleges vonal, azután pedig a prágai congressus többi pontjai vétessenek tárgyalás alá.

Meerveldt e megbízatást elfogadta. Napóleon ajánlatát a szövetségeseknek előadta, de ezek nem küldtek rá választ.

Még october 17-dikén este télé a francziák táborának magasabb pontjairól messze feketelő tömegeket lehetett látni, melyek Tanéba felé nyomultak. Beiiia-dottenak 60,000 s Benningsennek 50,000 emberből Álló pihent seregei voltak ezek, melyek most a csatatérre érkeztek. — ismét egy intéssel több Napóleonnak, hogy rögtön induljon meg s húzódjék vissza, mely intést tábornagyai fel is fogták s kérték őt, kezdené meg még az éjjel Lipcsén át csendesen a visszavonulást, úgy hogy reggelre már csak a hátvédcsapatok maradnának a Pleisze és Elszter folyók jobb partján.

Napóleon azonban sokkal büszkébb volt semhogy ép most engedni tudott volna. Ő minden áron meg akart ütközni s katonáit végső erejük megfeszítésére felhívta.

Így tehát october 18-dikán csakugyan ismét ütközetre került a dolog. — Hogy a hátrálati vonal bármely

esetre is biztosítva legyen, Napóleon Bertrand tábornagyot hadtestével Lindenauról Weissenfelsre küldötte, azon parancscsal, miszerint a Saale folyó vonalát foglalja el. — E hadosztály helyett a lindenai állodásba a *testőrség* két hadosztálya ment át.

A megelőző éjen a francziák csataállodása szűkebb körre vonatott össze. A jobb szárny Connewitznél a Pleisze folyónak volt támasztva, míg a további vonal Probstheydán, Stötteritzen, Pannsdorfon és Schönfelden át a Partha patakig húzódott s Lipcse alatt ott érte végét, hol e patak a Pleiszebe ajkú.

Csupán Maedonald maradt Holzhausennál, az épen megérkezett Reynier pedig a szászokkal a középhadban Pannsdorf előtt foglalt-állodást.

A szövetségesek részéről Hessen-Homburnak 40,000 s Barclay de Tolly tábornoknak 60,000 emberrel egyszerre kellett Probstheyd át megtámadniuk. Ezek-től jobbra Beimingsen 50,000 emberrel Stötteritzre, Bernadotte pedig újonan érkezett 60,000-rel s ezen-kívül Laugeron alatt Blücher seregének nagyobb részével Pannsdorfra indult. Blücher maga az északi oldalon Napóleon bal szárnyát készült megtámadni, hogy azután, ha lehetséges lesz, Gyulayval Lindenau-
uál egyesülve, a francia sereg hátrálatát elvágja.

A szövetségesek azonban támadásaikkal nem igen siettek s úgy látszik, mintha Schwarzenberg — hogy a közmondással éljünk — *aranyhidat* akart volna

Napóleonnak a hátrálásra építeni, mert a támadás egyáltalán nem is volt oly heves, mint a csata legelső napján.

Hessen-Homburg, a ki legelőbb indult Probstheydára, visszaveretett. Utána Barclayt hasonló sors érte. Benningsen ezalatt Holzhausenre csak előesapatokat küldött s lanyhán harczolt, mert Bernadotteot várta, a ki pedig készakarva késett s csak délután 3 órakerkezett a csataterre. Ekkor a szász hadak 10,000 embere a francziák középhadából a szövetségesekekhez áment s ágyúival rögtön a francziákra fordulva, tüzelni kezdett. Most azonban Bernadottenak is előre kellett indulnia, mert Bülow és Laugeron hadtesteiknek rohamot parancsoltak.

Bülow Pannsdorfot bevette; Sacken és Laugeron a Partlia patakot erőszakolták; Winzingerode és Woronzoff pedig Schönfeldet foglalták el s így a francziák bal szárnya minden oldalon teljesen vissza volt nyomva. — Schwarzenberg herczeg, Bernadotte és Benningsen előnyeit látván, a középhadban és a jobb szárnyon, a hol a harcz az ő személyes vezetése alatt folyt, még egyszer támadást parancsolt s különösen Probstheydára intézte a rohamokat. Ez azonban mind hiába volt, mert a francziák végső kétségbeesésükben elszántan harczoltak; soraik áttörhetlen ércfalakként álltak; Poniatowski, Oudinot, Macdonald s Victor a legsűrűbb golyózápokban száguldoztak; Napoleon a testőrséget

több ízben maga rendezte s így a szövetségeseknek minden kísérletei a francziák jobb szárnyán keresztül rontani, meghiúsultak, mire végre Schwarzenberg, sajnálván annyi vért, annyi veszteséget: seregeit visszavonta s csupán erős ágyúzással folytatta a csatát.

E közben megint beesteledett. A francziák a csatatér egy részét ugyan megtartották, de bal szárnyuk teljesen meg volt verve s bár ők itt is, mint mindenütt, hősiesen harczoltak, bár Souham, Marmont és Ney mindent megtettek, a mi csak tőlük telett, bár Delmas osztálytábornok s Deruttel tábornok hőshalállal végezték pályájukat: de a harcz itt oly aránytalan volt s az elpártolt százatok oly hézagot hagytak a francziák soraiban, hogy Napóleonnak végre a jobb szárnyon is engednie kellett. — Ő tehát megparancsolta a visszavonulást, mely még alkonyatkor meg is kezdetett, maga pedig 6 óraker a csatatért odahagyván, Lipszére ment, hogy a hátrálásra vonatkozó további terveket elkészítse s a parancsokat kiadja. — Elöl a betegek és szállítható sebesültek indultak; ezeket követték a tábori szerek, az egyes hadtestek táborkarai s végre a tüzéség.

A testőrség elől s úgy azután a hadtestek, egyik a másikat követve, sorban keltek át a Pleisze hídján. — A testőrség parancsnokának meg volt hagyva, hogy a hídon átkelte után seregét Lindenaunál azonnal csatarendbe állítsa s minden netaláni támadást rögtön visz-

szautasítson, ne hogy a szövetségesek a hátrátatot nyugtalaníthassák vagy zavarhassák. Reynier- és Dombrowskinak Lipcse városa jobb oldalát, Marmont- és Souhamnak pedig e város bal oldalát kellett addig tartania, míg a sereg többi csapatai a hídon átkeltek. Lauristonnak végre és Poniatowskinak, kik a hátvéd csapatokat vezették, meg volt hagyva, hogy azon esetre, ha a szövetségesek főserege 19-dikén újra támadást intézne, ennek minden erővel ellene szegüljenek.

October 19-ikén reggel sűrű köd fődte a vidéket, mely csak 9 óra tájban szállt fel s csak most látták üresnek a szövetségesek a véres csatatér azon részét, melyet a francziák még tegnap oly hősiezen védtek.

Hálát adván a Mindenhatónak a megnyert három napi ütközetért, a fejedelmek rögtön parancsot adtak az üldözésre. Minden külön hadoszlop a város azon oldalára vagy kapujára intézte támadását, a melyhez állodása ép legközelebb esett. Hessen-Homburg tábornagy, ki az ütközetben a szövetségesek bal szárnyát képezte volt, most az úgynevezett Péterkapuját támadta, melynek védelme a francziák részéről Poniatowski herczegre volt bízva. Kleist és Wittgenstein a középhaddal ugyanitt a külvárost támadták meg, de nem egyenesen a kapun, hanem ettől jobbra a sorompónál, melyet „szélmalmoknak” (die Windmühlen) neveznek. A jobb oldalon Klenau és Benningsen hadoszlopa a kórház körüli sorompót s a grimmai kaput rohanta

meg, míg Bülow a Halle és Grimma külvárosok közt eső szabad tér felé nyomult, Blücher, Laugeron és Sacken pedig a hallei kapun betörve, a hasonló nevű külvárost igyekeztek bevenni.

Yorknak parancsa volt, hogy azon szorongán (défilé) foglaljon állást, melyet a Pleisze és Eiszter vize képez s itt a francia seregnek hátrátát gátolja. A minden oldalon felállított francia védcsapatok azonban a várost makacsul védték, az utcai harc Lipcsében még dühösebben folyt, mint a megelőző napokon a csatatéren, s nem csak Halle, de Grimma és Péter külvárosában is a szövetségesek seregei addig tartattak vissza, míg a francia hadtestek legnagyobb része az egyetlen Pleisze-hídon át nem kelt — egyetlen hídon, mondjuk, mert Napóleon készakarva nem vére tett több hidat, ne hogy katonái lássák, miszerint a hátrálás csakugyan komoly czéllá lett.

Most a védő csapatok mindenfelől lassan a boulevardra húzódtak, mely a külvárosok s a Pleisze hídjá közt fekszik. Az utóseregek itt harczolva vonultak vissza, minek folytán annyira összeszorultak, hogy soraikban a legnagyobb zavar támadt s mindenki előre sietvén, az átkelés csak bajjal történhetett.

Egy hidász altiszt a Pleisze hídjánál, melynek első boltzata alá volt aknázva — készen állott azon parancsra, hogy a hidat azonnal a légből röptesse, a mint a szövetségesek elfoglalják. Rövid vártatra csakugyan

látott egy porosz csapatot a boulevardra vezető utczából szurony szegezve előnyomulni s midőn ez üldöző csapat a hídhöz közeledett, minden oldalról hallszottak a kiáltások: „mettez le feu! mettez le feu!” (tüzet az aknára). Az altiszt erre elhamarkodva gyutacsot vetett a puskaporra s azonnal roppant dörgéssel repült a hídbolt a légbe, a körüllevőket kövekkel betemetve. A híd légberöpitése nagyon is korán történt, mert ekkor még az 5. 7. s 11-dik francia hadtestek utócsapatai a külvárosokban harczoltak. Ezek a fellobanás robaját hallván, a további védelemmel azonnal felhagytak s mindenki a folyó felé szaladt.

Két tábornagy, Poniatowski és Macdonald, valamint Lauriston és Reynier tábornokok még a városban voltak. A ki úszni tudott, a folyónak ment s a vízbe vetette magát; nagy rész végső kétségbeesésében az ellenség szuronyainak rohant; a legtöbben pedig 20,000-en fogságba estek, köztük Reynier és Lauriston is. — Macdonald a folyót szerencsésen átúszta s lovával együtt épen érkezett a túlpartra; Poniatowski azonban, a szerencsétlen lengyel herczeg, midőn lóháton az Elsztert átúszta s már a túlsó magas partra kapaszkodott volna, lovával együtt hanyatt bukott s ott a víz szélén a mocsárba sülyedvén, ép úgy, mint gyászos emlékü Lajos királyunk Mohácsnál — belefűlt. Itt temette el Poniatowski annyi dicsőségét, hős tetteit s ezekkel együtt hazáját, melyért küzdött.

Így lőn vége a világhírű négynapos lipcsei ütközetnek, melyben Európa Napóleonnak csakugyan zsarnoki nyomása alól felszabadult.

Az utolsó napon szenvedett veszteség után a francia sereg összes létszáma 60,000 emberre olvadt; de megolvadt, megtört e seregnek bátorsága is és mindenki átlátta, hogy a francziáknak, hogy Napóleonnak uralma megszakadt, megszűnt, s hogy ezt oly roppant erő ellenében, minőt a szövetségesek kifejtteni kéjeseek voltak, nem visszaállítani, de meg csak némileg fenntartani sem lehet.

Nem csak a tábornagyok és tisztiek, de már a kövitézek is megadták magukat e szomorú meggyőződés súlya alatt s ha a győzni szokott francia katona az 1814. évi hadjáratban hazája földén még vitézül harczolt s még több csatában hősiezen helyt állt: ezt nem többé a győzelem reményében, hanem csak Napóleon iránti szeretetből s nemzete dicsőségének fenntartásaért tette. A lipcsei ütközet után a francia seregek a Rajna felé hátráltak, e folyón átkeltek s így a német határokat odahagyva, a tíz évi idegen uralomnak e hatalmas országban is vége szakadt.

Hazatértében Napóleon még Wrede bajor tábornagyot, ki Hanaunál útjába állott, tetemesen megverte; ő ugyan kitérhetett volna a bajor sereg elől, de sehogy se tudta megállni, hogy hajdani szövetségésének Wredének utolsó emlékül véres leczkét ne adjon.

Ha e hadjáratnak a francziákra nézve oly szerencsétlen kimenetelét közelebbről fürkészsük: annak fő okát Napóleon határtalan nagyravágyásában lelendjük, mely neki épen nem engedte, hogy csak részben is azon hatalomról lemondjon, vagy azon területet átengedje, melyet sajátjának vallott. E nagyravágyás vol oka ama megrögzött makacsságának is, melynek folytán az osztrák császárral sem béke sem frigy létre nem jöhetett; minthogy semmi áron nem akarta azon tartományokat átengedni, melyeket e fejedelemtől a lefolyt években elvett.

Ferencz császár Napóleonnak, ki neki egyszersmind veje volt, teljes bukását nem kívánta, ő csak — a mi egészen természetes — meg akarta az alkalmat ragadni, hogy birodalmának régi határait minélelőbb helyre állíthassa. Más részt Poroszország nagyobbodása sem feküdt érdekében, mert egy oly nagyhatalom, minő a porosz királyság akkor volt, az osztrák kormánynak nem lehet ínyére; minthogy azonban látta, hogy Napóleontól jó módjával semmit vissza nem nyer: úgy szólván kényszerült az orosz-porosz szövetségbe állani, hol tudta, hogy célját eléri.

Napóleont ép azon konoksága, hogy semmit, a mi egyszer már az övé volt, kezéből ki eresztetni nem akart, ép ez vitte őt azon minden stratégiai elvvé homlokegyenest ellenkező tette is, hogy a Varsói fő. herczegséget, mint szintén mindazon várakat, melyeket

az 1812-diki hadjáratban birtokába kerített, még visszavonulása után is megszállva tartotta s ez által 190,000 régi, begyakorlott és harczedzett katonát a hadászó seregtől elvont. — Ha ezen nevezetes erőt nem hagyja hiába heverni, hanem seregéhez csatolja s a háborúba viszi: ez az egész 1813. évi hadjáratnak aligha más alakot nem adott volna.

E régi katonák annál is inkább lettek volna seregének előnyére, mert az csupa gyakorlatlan s járatlan újonczokból állott, kik sem szabályt, sem fegyelmet nem ismertek. E nélkül pedig egy hadsereg sem győzni, sem a győzelmet, kizsákmányolni, sem magát balesetekben fentartani nem képes.

A következő várakat s helyeket tartották még mindig a francia seregek megszállva: Modlinben volt 5000, Zamoscban 5000, Danzigben 28,000, Glogauban 8000, Cüstrinben 4000, Stettinben 12,000, Drezdában 30,000, Torgauban 26,000, Erfurtban 6000, Würzburgban 2000, Wittenbergben 3000, Magdeburgban 25,000 s Hamburgban 40,000 ember, mely helyőrségek, összesen 190,000 ember, később — a nélkül hogy 1814-ben az utolsó erőfeszítéssel vitt harczokban részt vehettek volna — mind hadi fogságba estek.

Napóleon nagyravágyása volt oka annak is, hogy ő az 1813-diki hadjáratot elvesztette; mert valamint 1812-ben egy oly roppant birodalmat, minő Oroszthon pár hónap alatt akart meghódítani: úgy most 1813-ban,

be nem elégedve azzal, ha a múlt év hibáit csak némi leg is jóváteheti, veszteségeit csak némileg is pótolhatja mindent egyszerre egy ütéssel akart ismét visszaszerezni.

A végzet azonban úgy akarta, hogy a büszke hadvezér, mikor magát mármár mindenhatónak véli ép akkor süllyedjen le minden hatalma polczáról s bukják meg teljesen.

A spanyol szabadságharca folytatása.

A spanyol szabadságharcot azon mozzanatok körül hagytuk el, midőn Wellington már előnyöket vívott ki s a spanyol seregek minden irányban támadólag kezdtek fellépni.

Napóleon, mikor 1812-ben az orosz hadjáratot megkezdte, eleinte azon szándokban volt, hogy Spanyolországból a főerőt egészen ki vonja s csak a pyrennaei szorosokat tartja megszállva; de Suchet tábornagy kivívott előnyei ismét arra bírták, hogy a háborút az eddigi modorban tovább is folytassa, megtartva tudniillik mindenütt eddigi állását és terjeszkedve mindenfelé, a mennyire csak lehet.

1812. május hónapban Marmontnak a Tajo északi vidékén 45,000, Soultnek Andalusiában 50,000 embere volt, míg Souham 25 ezerrel Ó-Castiliában és Madrid környékén állott.

E 120,000 emberből álló sereg volt az összes erő, mely József királynak Spanyolország nyugati részén a nehéz harc folytatására rendelkezésére állott; mihez még az északi és keleti részen álló 60,000 ember Suchet alatt járulván, az összes francia sereg Spanyolhonban

1812-ben, mikor az orosz háború kiütött, 180,000 emberre rúgott.

Ez valamely közönséges háború viselésére mindenetre tetemes erő; de ha meggondoljuk, hogy egész Spanyolhon és Portugál népe felkelésben volt; hogy Angolországnak legkitűnőbb vezére alatt 50,000 embernyi segédserege harczolt a spanyolok mellett, valamint az is előre látható volt, hogy azalatt, míg Napóleon a főharcot az oroszok ellen viseli, Franciaországból segéd erő József király hadához alig fog csatlakozni: ha mindezt átgondoljuk, meg kell vallaunk, hogy a francia sereg helyzete nem a legbiztosabb volt s hogy ily körülmények közt e seregtől nagy vívmányokat nem is lehetett várni.

Wellington június 17-dikén a Tormes hegyeken átkelt s midőn ennek folytán Marmont tábornagy Valladolidra vonult vissza, most az angol fővezér Salamanca várát körülvette s Cristovalnál foglalt állást, mire ismét Marmont minden külső csapatait öszpontosítván, ezen állodás ellen nyomult s a Tormesek bal völgyén, az alba-salamancai úton, az arapili szorost megszállva, innét Wellington bal szárnyára támadást intézett.

Midőn Marmont tábornok maga ment volna előre csapatait rendezni, megsebesült s most a vezényletet Clausel tábornok vette át.

Wellington bal szárnyán a támadásnak csak gyengén állott ellent s minden erejét inkább a jobb szárnyra

fordította, hol a magas partok az ágyútüzelésre igen kedvező helyet nyújtottak, mely partokat elfoglalván onnét csakugyan a francziák bal szárnyára rémitő tüzelést kezdetett. Ezután szuronyal küldte csapatait rohamra s a francziákat ez állásukból annyira szétverte, hogy e vereség folytán az egész sereg meghátrált.

Clausel ismét Valladolidra húzódott. Wellington ennek csak két hadosztályt küldött utána, serege zömével pedig ezalatt oldalt, Segoviára ment, honnét Madrid felé tartott s itt augusztus 12-dikén csakugyan be is vonult.

József király gyengének érezvén magát, a mint Wellington közeledett, azonnal Valencia felé húzódott, később azonban Soult tábornagynak parancsot adott, hogy a dús Andalusiát odahagyja s ezt Suchetvel együtt magához csatolván, öszpontosított seregeivel Madrid felé nyomult. De Wellington nem vélte czélszerűnek e túlnyomó erőt bevárni s vele csatába elegyedni, hanem megint Burgosra vonult vissza s mikor Souham, ki Clausel helyett a vezényletet vitte, Valladolidról, úgyszintén a főerő József alatt Burgos felé nyomult volna akkor Wellington ismét kitérve, Salamancára s azután a Tormesek mögé vonult, meg levén tökéletesen elégedve azzal, hogy hadászata s előrenyomulása által a termékeny Andalusiát a francziák megszállása alól felszabadította, s így a spanyol seregek szaporítására új

tért, új forrásokot nyitott. Ezután Salamancáról Ciudad-Rodrigóra ment s itt seregeit a bekövetkező télre megyetanyákra helyezte el.

József király összpontosított seregét a valiadolidi hadvonaltól, vagyis a Duero folyótól kezdve egész Toleldóig aTajofolyamon állította fel; s midőn nem csupán ezen területet kellett biztosítania,hanem, hogy a Pyrennaensokkai összeköttetését fentartsa s a hátmögét folytonosan nyugtalanító guerilla csapatokat fékezze, még számos kisebb osztagokat is kényszerült kiküldeni: annyira eldarabolta erejét s annyira igénybe vette seregét, hogy e módon a támadásra tökéletesen képtelenné lett.

József király serege már szellemi tekintetben is meg volt törve, mert az orosz hadjárat gyászos kimenetele a francziákat mondhatlanúl lehangolta, míg Wellington a 60,000 angolon kívül még az 50,000 embernyi spanyol sereg felett is rendelkezett, mely egyáltalán jól felszerelt, kellőleg ételmezett s lelkesült katonákból állván, e fővezérnek biztos kilátása lehetett, hogy a francia hadat Spanyolországban nem sokára teljesen meg fogja törni.

1813. május végén Wellington a Duero folyó jobb partjára kelt s Zamorára, innét pedig Toróra nyomult azon szándokkal, hogy József állodását a jobb oldalon megtámadja. Ugyanekkor az egyik felkelő sereg GaJi. eiából, a másik pedig Andalusiából nyomult szintén a francziák állodása ellen.

József veszélyben érezvén magát, hogy Franciaországgal szorosabb összeköttetést nyerjen, Burgos felé házódott; de minthogy helyzetét egészen biztosnak még itt sem vélte, az Ebro folyam mögé vonult s itt védelmi állást foglalt.

Innét már —ha csak Spanyolországról egészen le nem akart mondani — tovább hátrálni nem lehetett, a miért is elhatározta magát, hogy azon esetre, ha őt Wellington itt csakugyan meg akarná támadni, Vittoriánál a csatát elfogadja.

Wellington ezalatt a francziákat az Ebrón követte s június 21-dikén e folyón két helyütt átkelvé, állódásukat megtámadta. Az angol-spanyol sereg bal szárnya legelőbb is kemény és makacs harcz után, a francziák jobb oldalékán, az északi magaslatokat foglalta el; azután hátmögükön még a bayonni fő országútat is sikerült elvágnia.

A francziák hadállása megsemmisült s az egész sereg csakhamar Pampeluna felé általános futásnak eredt. A győzelem döntő volt; József összes podgyása s egész hadi készlete az angolok kezébe jutott, míg seregének egy része Panra, a másik Tolosára menekült.

Wellingtonnak ezen teljes és válságos győzelme Suchet tábornagyot, ki eddig Valenciát tartotta s Murray angol és Harispe spanyol tábornokok támadási kísérleteit minden ponton győzelmesen visszautasítá —

szintén arra kényszerítette, hogy Cataloniát s Arragoniát odahagyja s a Pyrennaeek felé húzódjék.

Napóleon a vittoriai szerencsétlen ütközetről értesülvén, József királyt rögtön Parisba hívta s a Spanyolországban működő összes franczi a sereg parancsnokságát Soult tábornagra ruházta azon rendelettel, hogy a pyrennaei szorosokat tartsa s az angol-spanyol seregnek franciaországba nyomulását minden áron megakadályozza.

AZ 1814-ik évi hadjárat.

1813. novemberhóban a szövetséges seregek a Rajna folyam partjait elérték s már azt lehetett várni, hogy roppant túlnyomó erejökkel most a folyamon azonnal átkelnek s a harczot rögtön és erélyesen folytatva, egyenesen Páris felé indulnak. Ez azonban korántsem történt, sőt inkább — de különösen az osztrák részen — mindenki a békére lett volna hajlandó.

Az osztrák kormányt azon remény tartotta, hogy Napóleon saját országa határai közé szorítva, kész leend követeléseire ráállani; de e kormánynak nem is volt szándoka Napóleon dynastiáját megbuktatni, sőt inkább, minthogy Poroszország gyarapodása érdekében nem feketett, ennek nyomás alatt tartására s Oroszország ellensúlyozására erős és hatalmas Franciaországot óhajtott.

Ausztria ennek folytán mind Napóleonnak, mind saját szövetségeseinek Orosz- és Poroszországnak congressust ajánlott s e két utóbbi hatalom, bár békekötésre egyikök sem volt hajlandó, mégis tartván attól, hogy a francziák saját országuk védelmében nagyon is makacs harczot találnának viselni: a congressus egy-

behívását egyenesen ugyan nem ellenzetté, mindemellett — különösen pedig Sándor czár — a háborút a congressus tartama alatt is fentartani s folytatni kívánta.

E kérdést illetőleg a tárgyalások egész az év végéig elhúzódtak s midőn Napóleon a szövetségesek azon követelését, hogy Franciaország határai ismét csak a Rajnáig terjedjenek, teljesíteni nem akarta: a háború újból fölvétetett.

Mínthogy a Németbirodalom tartományaiban a szövetségesek ezalatt nyolcz új hadtestet alakítottak s ezenkívül még ama seregek is, melyek Drezda, Danzig s más kisebb várak eleste után rendelkezés alá jutottak, most a harcshintéren működő hadsereghez lőnek csatolva: ennélfogva a szövetségesek összes hada 800,000 emberből állt.

Az úgynevezett *cseh sereg*, mely Schwarzenberg herczeg alatt Mannheim és Basel között 270,000 emberből állt, december utolsó napjaiban a Rajna folyón átkelt s a langres-i fennsíkot foglalta el. E sereg egy része Wrede és Wittgenstein parancsa alatt az elzászi várak alá vonult, míg zöme a Saone folyam felé nyomult s januárhó derekán már a Maasz és Szajna folyók közt állott.

Bubna osztrák tábornok könnyű hadteste Genfre, innét pedig Lyonra indult.

Blücher az úgynevezett *sziléziai sereggel*, mely 140,000 emberből állt, december 31-dikén s 1814.

január 1-jén három ponton lépte át a Rajnát: a jobb szárnyal t. i. Lahnsteinnál, a középhaddal Caubnál, a bal szárnyal pedig Mannheimnál. Január 9-dikén e tábornok már a Saar vizén állott, honnét York tábornokot az ottani várak megszállására küldte, maga pedig Nancyra, innét Tourra nyomult s 22-dikén az Aube folyó vonalát foglalván el, fő hadiszállását Briennre tette.

A cseh seregnek, vagyis inkább a fősergnek egy része Gyulay s Würtemberg herceg alatt *Bar-sur-Aube-nál*, egy másik része pedig Wrede és Wittgenstein alatt Elzászból előre nyomulván, Joinvillenél Blücherhez legközelebb állott.

E két seregrészen kívül az úgynevezett északi seregnek egy része Bülow és Winzigerode parancsa alatt (minthogy Bernadotte, nem akarván mint ellenség saját szülőföldre lépni, a sereget odahagyta) 60,000 emberrel Hollandiába tört, Tauenzien pedig ezalatt 30,000 emberrel az Oder és Elbe folyók mentében eső várakat kerítette be.

A Weimari és Braunsehweigi herceg 60,000 emberből álló tartalékkal már útban voltak, Benningsen pedig 50,000 embernyi sereggel Davoust tábornokot Hamburgban ostromolta.

E rengeteg erőknek Napóleon mindössze csak 70,000 embert volt képes eléje állítani. Igaz ugyan, hogy a senatus october hóban 280,000 s novemberben

újólaj 300,000 emberre rendelt újonczozást; de e szép számok csak a papíron álltak s mire az újonczokat kiírhatták s besorozhatták volna, akkorra már késő volt. — Ebből látható, mennyire érdekében feketett volna Napóleonnak az ajánlott békét elfogadni, de ő visszatarthatlanul rohant végzete elé s az ő makacs jelleme és meggyőződése szerint nem volt más választás, mint vagy előbbi hatalma egész terjedelmében, vagy végképeni bukás.

Értésülvén Napóleon, hogy a szövetséges seregek már minden oldalon előny nyomainak, Parist január 25-dikén odahagyta és Chalons sur Marnera ment, hol Marmont, Victor és Ney tábornagyok 40,000 emberből álló sereggel várták. Még a 25-dike s 26-ika közti éjen a francia császár e tábornokok hadtesteit öszpontosította s 26-án St. Diziérre indult, honnét Blüchernek, ki az Aube folyón állott, a Moutière erdőn keresztül két hadoszlopban háta mögé kerülvén, o tábornokot Briermenél váratlanul megtámadta.

Makacs harcz és ellentállás után, mely leginkább a briennei kastély körül folyt, Blüchernek ezért menekülnie és seregét a *francs-i* magaslatokra visszavonnia sikerült, míg később Wittgenstein neki segítségére sietvén, ez a csatát megállította és szintén állandást foglalt.

Napóleon a támadást másnap nem folytatta s midőn Schwarzenberg a főszeregből a Würtembergi her-

czeg és Gyulay hadtesteit is Trounesre indította: ezen 120,000 embernyi s így nagyonis túlnyomó erőnek ellentállni már épen nem tartá tanácsosnak, hanem inkább február 1-én csapatainak parancsot adott, hogy Lesniout-on át az Aube bal partjára keljenek s ott Marmont tábornagy hadával egyesüljenek.

A francia sereg már indulóban volt, midőn Blücher, bízva négyszerte nagyobb seregében, támadólag lépett fel.

A hó oly sűrűn hullott, hogy ellene állodását sem az egyik, sem a másik fél tisztán át nem tekinthette; a fegyverek nem akartak elsülni s így leginkább csak az ágyúk működtek.

Sacken tábornok a fogatokat megkettőztetve, tüzésége felét La Rottiére falunak indította, s e falura erős tüzelést kezdett. Az ágyúzás után pedig szuronysegezve, rohamban mentek a poroszoké falának csak ugyan be is vették, E pillanatban azonban a francia testőrség, mely már szintén indulóban volt, visszaérkezett s nem csak La Rottiéret foglalta vissza, de Saeken egész seregét teljesen szétverte.

Blücher tartalékhada ezen az oldalon még hátra levén, a csata itt megszűnt.

Gyulay a jobb szárnyon szintén nem bírt a francziák sorain Dienvillenél keresztül törni s Crérard tábornok az újonnan alakúit és még polgári öltönyben levő nemzetőrséggel oly hősiesen állott ellene, hogy seregét

visszavonni kényszerült. — A Würtembergi herceg szintén nem volt képes Gibrienél tért nyerni.

Délutáni három óraker azonban Wrede Souleine helységeen keresztül Napóleon bal szárnyára vetette magát; míg Paskiewitsch gránátosai négy óraker már a francziák hátmögén Chaumentnél mutatkoztak.

E helyzetben Napóleon állodása nem volt többé tartható s így a mindinkább beálló estalkony segítsége alatt — a támadásokat mindannyiszor erélyesen visszaverve — Lesmonton, hol a hidat felröpítette, átvonulván, Arcis-sur-Aubera húzódott.

Február 2-dikán Bliicher Napóleont üldözni készült, de Schwarzenberg ezt nem tartván czélszerűnek, az ő személyes parancsa alatt álló seregeket Blüchernek nem adta át s csupán azt engedte meg neki, hogy tulajdon seregeivel a támadó működést folytassa.

Blücher ennek folytán a saját parancsa alatt álló hadtestekkel február 3-án Chalons sur Marnera indult, hol 5-dikén York porosz tábornokkal egyesülvén, egyenesen Paris felé akart előre nyomulni. Yorknak egy hadtesttel Chateau Thierryre kellett tartania, hogy itt Macdonald tábornagyot támadja meg; Sacken és Olsuwieff Montmirail felé indultak, Kleist pedig és Kapcewitsch, kik Erfurt eleste után 7-dikén Blücherrel egyesültek, Sackent követve, február 20-dikán szintén Montmirailra voltak érkezendők.

Macdonald 7-dikén egy csapatot La Kerté sous

Jarra küldött, főerejével pedig Chateau Thierrynél a Marne folyó jobb partjára átkelt s a hidat lerontotta.

York 7-dikén Epernayre, 9-dikén Dormansra s 11-dikén, a lerontott hidat helyreállítván, Chateau Thierryre nyomult elő.

Sacken 8-án Montmirailra érkezett; 9-én itt megállt s csak előcsapatait küldte Wassiltschikoff parancsa alatt La Ferté sous Jarra. Olsuwieff 9-ikén Champeaubertre jött, Kleist pedig és Kapczewitsch még Vertus körül állottak, míg Blücher fő hadiszállása ezalatt Etogesban levén, e sereg mondhatlanul szét volt szórva.

Napoleon, a ki a larothieri csata után Lesmo útról Arcis sur Aubera vonult, miután Marmont tábornagyot ez utóbbi helyen visszahagyta, serege zömével Troyesre ment, hol Mortier tábornagygyal csatlakozván, 40,000 embere volt együtt. Február 5-dikén Schwarzenberg serege ellen erőszakolt kémszeralét intézett, mi a herceget annyira óvatossá tette, hogy jónak látta délnek visszavonulni, mely mozdulata által Blüchertől eltávozott.

Napoleon csak erre várt s most Troyest rögtön odahagyván, február 10-ikén St. Prixnél Blücher szétterült állodása közé tolt, Olsuwieff hadoszlopát Champeaubertnél teljesen szétverte s így Blüchernek Sacken, York és Kleist alatt elkülönített hadtestei közé jutott.

Blücher etogeszi fő hadiszállásán értesült ugyan,

hogy Napóleon Troyesről elindult, de e mozdulatát csupán oldalmenetnek vélvén, hadtesteinek az egyesülésre parancsot nem adott, hanem inkább Kleist és Kapczewitsch tábornokokat Fère Champenoisera küldte, hogy a francziák jobb oldalát támadják meg s fő hadiszállását 9-dikén Vertusre tette át.

Midőn azonban értesült, hogy Olsuwieff orosz tábornok seregét a francziák szétverték, akkor Kleist seregét rögtön visszaparancsolta s Sackent is, a ki már La Ferté sous Jarra nyomult volt, Vertusre rendelte.

Napóleon mindezen mozdulatokról annak idején tudomást nyervén Marmont alatt 10,000 embert arcczal keletnek Vertus előtt visszahagyott, maga pedig Sacken elé sietett, ezt 11-dikén, midőn ép Vertus felé volt menetben, Montmirainál megtámadta s 5000 ember, 16 ágyú s összes hadi podgyásza veszteségével szétverte. 12-dikén azután Sackent s az elősiető Yorkot vette üldözőbe és mindkettőt Chateau Thierry-ig kergette, hol jelentést vévén, hogy Blücher Marmont tábornagyot megtámadta, most ismét Montmirailra sietett vissza.

Blücher Kleisttel egyesülvén február 12-kén Marmontot Champeaubertre, innét pedig Vauxchampsra szorította; itt azonban a segítségére elősiető Napóleon megjelenvén, legelőbb is Ziethent, azután Kleistet hátrálásra kényszerítette s végre Blüchert is Etogesra,

inijét Chalonsra vetette, mely alkalommal a porosz seregből 7000 ember hadfogságba esett.

Schwarzenberg berezeg ezalatt seregeinek nyugvást engedett s katonáit Troyes vidékén beszállásolta, de midőn Blücher teljes szétveretéséről hírt kapott, hogy ezt szorultságból megszabadítsa, rögtön Nogent-Bray és Mouteraura nyomult, a Szajna folyam vonalát megtámadandó.

Oudinot és Victor tábornagyok, kiknek feladata volt e folyam vonalát tartani, csekély ellentállás után tovább mentek s Jéres-ig, mi Paristól csak 4 órányira fekszik, húzódtak vissza.

Wittgenstein ezután a Szajnán átkelt s Naugisig nyomált; Wrede Brayra, a Würtembergi koronaherczeg pedig Montereaura vonult.

Napóleon e hírre a visszavert Blüchert rögtön odahagyta és Schwarzenberg elé sietett, hogy legalább fenyegetett fővárosának segítséget hozzon. Legelőbb is Jéresre vonult, hol még 50,000 emberből álló egész seregét öszpontosította; innét pedig Mormautra ment s ott Pahlen és Wittgenstein tábornokokat Provinsig verte vissza. Gérardot végre, a ki Victor hadtestét vette át, a Würtembergi herczeg ellen Montereaura küldte, mely erélyes előnyomulása Napóleonnak Schwarzenberg herczeg generalissimust arra bírta, hogy minden erejének öszpontosításába fogjon; de mielőtt ez megtörténhetett volna, Napokon, gyorsan mint a villám,

Montereau alatt termett s a Würtembergi herczeg seregét csaknem megsemmisítette.

E gyászos hírre Schwarzenberg minden hadtestét Troyesra vontatott vissza s minthogy 120,000 emberrel nem vélte magát elég erősnek arra, hogy Napóleonnak elmentállhasson, ennél fogva még Blüchernek is parancsot küldött, hogy vele azonnal csatlakozzék.

Blücher előbb szétvert hadtesteit Calousnál egyesítette, azután 21-dikén a Szajna folyó jobb partján Meryig nyomult azon szándokkal, hogy a bal partra átkelvény, majd ismét Schwarzenberggel egyesül; Napóleon azonban ezalatt a bal parton Troyesig húzódván, az átkelést gátolta.

Schwarzenbergnek terve volt: döntő csatára kelni» de midőn Napóleon Troyes előtt megjelent, a herczeg e tervétől elállt s az Aube folyó partjaira húzódt. Blücher a fősereget ismét odahagyta s most a Hollandiából érkező s hozzá csatlakozó Bülow és Winzigerode hadtesteivel — melyeket ott két újan alakított hadtest váltott fel — serege 110,000 emberre szaporodván, eltökélte magát, hogy egyenesen Parisnak indul.

Napóleon február 26-dikán Troyesban értesülvény, hogy Blücher Schwarzenberget az Aube vize mögé nem követte, hanem egyenesen Paris felé vette útját: ennek folytán rögtön a Marne folyó felé indult s márczius 3-dikán Chateau Thierry- s La Ferténél e vízen

átkelvén, Fismesre ment azon szándokkal, hogy Blücher előtt az utat elállja.

Blücher, midőn az Aube folyót odahagyta, előbb Sczarmera ment; innét pedig a Marne folyó jobb partjára kelt át s a Therouanne patakon foglalt állást, hol a már közeledő Biilowot és Winzigeroclet akarta bevárni; hallván azonban, hogy Napóleon a Szajna felől előre nyomul, tanácsosabbnak tartá az említett tábornokokat be nem várni, hanem inkább eljök sietni, mit meg isievé, az Aisne folyó felé vonult s Craonnenál velők egyesült.

Napóleon értesülvén, hogy Blücher az Aisne folyón Soissonnál átkelt, Berry au Coq-nál a nevezett folyót szintén átlépte s mintán Marmont tábornagynak parancsot adott, hogy Blüchert oldalban támadja meg: ő maga őt hátban támadta. — A craonnei csata tökéletesen sikerült s Blücher hadtesteit két oldalról megtámadtatva, Laonra húzódtak vissza. Napóleon őket ide is követte s pedig azon tervvel, hogy ő majd Laont arczagban támadja meg, míg Marmont, kit Berry felé küldött, Blücher állodását oldalba veszi; s midőn e módon a középhad keresztül lesz törve, az ellenséges seregnek egy része majd okvetlenül Marmont kezébe esik.

Márczius 9-dikén sűrű ködben Napóleon Laont csakugyan megtámadta s a várost elfoglalván, Blücher középhadát visszaverte; Marmont azonban elkéselt s csak délután 5 órakor érkezett a szövetségesek bal

szárnyára, hol York makacs ellentállása után Athies falut bevette, de besötétedvén, nyert előnyeit fel nem használhatta. Napóleon ugyanezen okból a csatát fel-függesztette s a támadást másnapra halasztotta.

York azonban és Kleist még ugyanazon éjjel Marmont fektanyáját váratlanul megtámadták és seregét tökéletesen szétverték, minek folytán Napóleon másnap a szándékolt támadás helyett az Aisne folyamhoz Soissonra húzódott vissza.

Ez időben a chatilloni értekezlet tagjai minden eredmény nélkül oszlottak szét, mire Ferenoz császár, ki eddig még Napóleon iránt mindig jó indulattal viseltetett, trónja vesztét nem óhajtotta, sőt Franciaországot az 1792-ben fennállott határok közt neki meghagyatni kívánta, látván, hogy csupán az ő makacssága és semmi egyéb a béke megállapodását nem akadályozza: fővezérének határozott parancsot adott, hogy a háborút, a legnagyobb erélylyel folytassa.

Schwarzenberg herczeg ennek folytán Áreis, Lesmout és Troyes körül seregeit egyesítette; Würtemberg herczeg, Gyulay, Wittgenstein és Rajefsky hadtesteit pedig Plancy felé küldte.

Napóleon e híre Marmont és Mortier tábornagyokat Blücher ellen az Aisne folyó mellett visszahagyta, maga pedig többi seregeivel Epernay felé, azután Arcis sur Aubera vonult s itt az ellenséges előcsapatokat kivervén, a várost elfoglalta.

Midőn Napóleon Aroisban helyt foglalt első sorban Wrede herczeg és Kaissaroff tábornok hadtesteit állottak vele szemben, ezek mögött pedig tartalékban az orosz és porosz testőrség, mindössze 80,000 ember.

Napóleon serege 40,000 emberre rügott.

Kaissaroff marczius 20-ikán a francziák állodását a bal szárnyon megtámadta s mindjárt az első rohammal az Aube hídját foglalta el, mire Napóleon személyesen a csataterre sietvén, e hidat ismét visszavétette s egyúttal Wrede hadtesteit is szorítván, az Aube bal partjára kelt át. Sehwarzenberg azonban az imént említett hadtesteken kívül, melyek Plancy felé mentek, többi seregét Arcis felé vezette előre s a francziák állását már minden oldalon bekeríteni kezdé, midőn a tábornagyok nagy unszolására Napóleon a csatát megszüntette és seregét lényeges veszteség nélkül az Aube folyó jobb partjára vezette át.

Láttuk mily hősiezen, mily makacsul s mily ügyességgel viselte; Napóleon már három hónapon át a négySZerte, sőt ötszerte erősebb szövetségeseK ellen a harczot; mint vetette magát biztos kiszámítással majd az egyik, majd a másik részre s pedig többnyire győzelmesen: de mind e győzelmek nem eredményeztek semmit; a szövetségeseKhez folytonosan új meg új seregszaporítások érkeztek, míg ezalatt Napóleon veszteségei az amúgy is csekély számú seregben kétszeresen voltak érezhetők; az újonczok állítása csak lassan folyt; a nép

maga is sokalta már a kiontott vért és békét óhajtott; végre maguk a hivatalnokok is csak lanyhán eszközölték, sőt itt-ott készakarva is halogatták az újonczok állítását.

Látván Napóleon, hogy nyílt csatában csekély erejével már semmit sem végezhet; eltért eddigi védműködéseitől s elhatározta, hogy a szövetséges seregek hátmögére veti magát, remélvén, hogy e tüntetés majd azokat Parisról elcsalja s inkább ő utána fognak indulni. Marmontnak parancsot adván, hogy azon esetre, ha Blücher vagy Schwarzenberg mégis Parisnak tartana, a várost minden áron védje, a párisi nemzetőrséget s az ott újan szervezett erőket tulajdon hadtesteivel egyesítette.

Ez intézkedéseket megtévén, Arcisról a Marne partjára St. Dicerre vonult s ott 23-ikán megérkezett. 24-dikén Doulevautra, 25-dikén Bar sur Aubera ért s a hátszapatokban, melyek a szövetséges seregek összeköttetésére, kórházak, raktárak stb. védelmére fel voltak állítva, megjelenésekor mindenütt nagy zavart, és rémülést tapasztalván, valamint arról is értesülvén, hogy St. Dizier felé hátába csakugyan nagyobb szövetséges seregek nyomálnak: teljesen meg volt győződve, hogy stratégiai tüntetése sikerült.

De a valóságában ez nem így volt; mert Schwarzenberg és Blücher miután megtudták, hogy Napóleon hátuk mögé vonul, azonnal eltökéltek, hogy egyesülnék és rögtön Parisnak indulnak.

Blücher marczius 23-kán Chalonsnál már Schwarzenberg főserégével összeköttetésbe jött; jobb szárnya York és Kleist alatt 24-kén itt maradt, míg Laugeron, Sacken és Woronzoff a bal szárnyal Etoges-és Montmirailra indultak. Schwarzenberg seregének zöme e napon Fére Champenoisera érkezett s csak Winzigerode küldetett mintegy 10,000 emberből álló hadosztályal Napóleon után, hogy mozdulatait szemmel tartsa.

Bülow Soissonsnál maradt.

Marmont és Mortier tábornagyok eleinte Fismesre, innét Chateau Thierryre húzódtak; 22-dikén a Marne folyó bal partjára keltek át s 23-dikán Etogesra, 24-dikén Bergéresre, 25-dikén Vitryre hátráltak.

Itt a szövetséges seregektől megtámadtatva, Sommesous alatt Pachtod és Amey hadosztályaival egyesültek s összes erejük, melylyel a több mint 300,000 emberből álló szövetséges sereg ellen Parist védeniök kellett, csak 27,000 emberből állt. Sommesous alól ismét Fére Champenoisera nyomattak, mely alkalommal Pachtod s hadosztályának egy része fogságba esett.

Fére Champenoiseról 26-dikán La Ferté Gauchera húzódtak, hol őket York újra oldalban támadván, 27-dikén Provinsre s 29-dikén a folytonos hátrálásban kifáradva s teljesen lehangoltan, Paris alá érkeztek.

A szövetséges seregek 28-ról 29-dikére a Marne folyón átkelvén, 30-dikán a francia főváros előtt állottak s azonnal a támadáshoz és bevételhez fogtak.

Vélvén, hogy rögtön támadás által, ha t. i. a helyőrséget meglepi, könnyebben fog a város birtokába jutni: az összes hadtestek megérkeztét be sem várva, Blücher azonnal támadásra adott parancsot s a montmartrei magaslatot, innét pedig a hasonló nevű külvárost támadta meg. A Württembergi koronaherceg s utána Gyulay Vinczimest s a Marne hídját Charctonnál; Rajefsky Pautin falut s a romainvillei magaslatot rohanta meg.

Az orosz testőrség Rajefskyt követte valamint a porosz testőrség is, mely utóbbi a Pautin mögötti külvárosba nyomult.

Délután 8 órakor a pautini torlaszok be voltak véve s 4-kor Blücher már Montmartre alatt állott, míg Rajefsky Belleville s Menumontaut külvárosokig hatolt.

Marmont a pautini torlaszoknál, Mortier Montmartre külvárosnál állodásukat hősiességgel védték; míg végre a túlnyomó erővel mindenfelől előtolni az ellenségnek engedni kényszerülvén, a szövetséges sereg vezéreit a tüzelés megszüntetésére szólították fel, ki nyilatkozatván egyszermind, hogy József király felhatalmazása folytán a város megkímélése végett Parist átadni és seregeikkel a Loire vizére vonulni készek.

A következő éjen a hadalku (capitulatio) csakugyan aláíratott s márczius 31-dikén a szövetségesek Napóleon fővárosába bevonultak.

Napóleon, értesülvén hogy az ellenséges seregek

Paris felé nyomulnak, utánuk sietett és seregét 30-kán Troyesre vezette; innét Fontainebleauban ment s Calincourt ministert Parisba küldte, hogy a szövetséges sereg vezéreivel értekezzenek.

A fejedelmek azonban akkor már eltökélték volt, hogy Napóleont a tróntól megfosztják s a Bourbonokat visszahelyezik; mire Napoleon, látván, hogy nincs már egyéb mit tennie, lemondását április 11-dikén aláírta s császári címét megtartván, 20-ikán, új tartományába, Elba szigetére költözött.

Így végződött tehát ezen, a francziákra nézve annyira gyászos hadjárat, mely Napoleon dynastiáját a tróntól megfosztotta, Franciaországot régi határai közé szorította s vezérszerepét, melyet az európai államok között századokig viselt, megsemmisítette.

Míg a szövetségesek főerege a Napoleon személyes vezérlete alatt álló francia hadat Német- és franciaországban állásról állásra egész Parisig visszanyomta: addig a háború Spanyolhonban Wellington alatt szintén sikeresen folyt. Az angol tábornok már 1813. vége felé a francia csapatokat egész a pyrennaei szorosokig nyomta vissza, február hóban e hegylánczón átkelvén, Bayonne városát bevette s április 10-dikén Soult tábornagyot Toulousenál véresen megverte.

Egy nappal később Napoleon a trónról lemondott a háború itt is megszűnt.

Az 1815. évi hadjárat.

Napóleon visszatért Elbáról.

A Bourbonok visszajövetelével s trónra léptével a francia nemzet legnagyobb része nem volt megelégedve. E nemzet mélyen s fájdalommal érezte, mily lealacsonyító rá nézve, hogy fegyveres erővel ültették vissza trónjára azon uralkodó családot, mely a népet századokon át nyomta, rovására fényt űzött s véres verejtekkel szerzett vagyonát könnyelműen elpazarolta. De még nagyobb gyűlölettel nézték a francziák ama számtalan főúri emigráns és hajdani udvaronczi visszatértét kik hazájuk ellen fegyvert fogtak volt s most ismét hiún, büszkén emelték fejöket; a múlton nem okultak, sőt ki akarták törölni a történelemből még emlékét is ama lefolyt 24 évnek, mely minden francia dízét, büszkeségét képezte.

Ezenkívül a békét követő bécsi értekezleten a fejedelmek és szövetséges kormányok eddigi barátsága és egymásba helyezett bizalma oly igen lazulni kezdett hogy valóban úgy látszott mintha a jó egységben lera-kott fegyvert most egymás ellen akarnák emelni,

A népek s nemzetek, melyek a szabadságért harczoltak s annyi áldozatot hoztak, szintén nem voltak

kielégítve, mert a fejedelmek s kormányok a bécsi értekezleten nem ezeknek jóvoltát, hanem saját érdekeiket tartották szem előtt.

E jelenségek Napóleont azon gondolatra hozták, hogy Franciaországba rontson s csak egy év előtt elhagyott trónját visszafoglalja. A gondolatból csak hamar tény lett s a császár 1815. év marczius 1-jén 1200 testőrével Cannes nevű partvárosnál francia területre lépett. A nép s az ellene küldött katonaság, melynek őt legyőzni volt parancsa, azonnal hozzá áment, vele egyesült s úgy szólván vállon hordva, a legnagyobb lelkesedéssel, diadalban vitte Parisba.

A Bourbonok sietve távoztak s odahagyták az országot; Napoleon pedig a trónt csakugyan újra elfoglalta.

Első teendője volt, a szövetségeseknek összesen és egyenkint ünnepélyesen kijelenteni: hogy ezentúl békét óhajt, azt meg is fogja tartani s hogy csak azért foglalta el újra a francia trónt, mert a nemzet a Bourbonokat gyűlölvén s reactionarius kormányukat nem tűrhettén, őt, mint szeretett s a nép által választott fejedelmet visszahívta.

A szövetséges fejedelmek Napoleonnak ezen nyilatkozatára nem feleltek, de a párisi békepontok fenntartására ellene újólág véd- és dacszövetséget kötöttek s azon határozatot hozták, hogy fegyvereiket addig le nem teszik, míg ő végképen legyőzve s Európa új kísérletek ellen tökéletesen biztosítva nincs. A háború

isméti fölvételére seregeiket újra s pedig még nagyobb számban mint 1813-ban megindították s egyközpontu-
lag Parisnak irányozták.

Az angolok 100,000 emberrel Németalföldet szál-
lották meg; Wellington Brüsszelbe tette főhadiszállá-
sát. Blücher 110,000 emberrel Wellington támogatására
szolgált s hadtesteit a Mosel és Maasz folyók közt állí-
totta fel. 150,000 orosz Barclay és Wittgenstein alatt
a közép Rajnára; Schwarzenberg berezeg 250,000
osztrákkal a felső Rajnára indult; míg egy 60,000oszt-
rások- s piemontiakból álló vegyes sereg a netán Olasz-
országban viselendő háborúra állt készen.

Ezen 670,000 emberből álló töméntelen sereg volt
szánva arra, hogy Napóleonnak netalám újabb kísér-
leteit meghiúsítsa.

Ütközetbe azonban csak a két első jutott sWatter-
loonál Napoleon rövid második uralmának véget vetett.

A francia császárnak sikerült ugyan működő
seregét 270,000 emberre emelni s ezenkívül még a
szállítási helyeken összegyűjtöttekhez a nemzetőrséget
számítva, mintegy 300,000 embere volt az új hadjá-
ratra készülöben: de a nemzetőrséget csak a várakban
helyezhette el s az összegyűjtött újonczokat mindjárt
az első pillanatban nem használhatta.

Említett 2 70,000 emberét többfelé kellett szétosz-
tania s pedig: 40,000-et Clausel tábornok alatt Spa-
nyolország ellen Toulouserá és Bordeauxra; 25,000-et

Suchet tábornagy alatt Chambéryre; 20,000-et Brune alatt a Provenceba; 14,000-et pedig Lecourbe alatt Belfortba küldött s még ezenkívül, minthogy a Vendée fellázadt, Lamarque alatt itt is 2,5,000 embert kellvén felállítania: az első csapás fen tartására nem maradt neki több 110,000 emberénél, kiket Lille, Valenciennes, Mezières és Metz várak körül gyűjtött össze. — A testőrség ezalatt Parisban szervezetett.

Miután a Mars mezején az ország követei összegyűltek. Napóleon a nemzetgyűlést ünnepélyesen megnyitotta; június 1-ején az ott jelen levő testőrség új zászlóit felszenteltette s kiosztotta; azután az új szabadelvű alkotmányra megesküdt, e módon remélvén a szabadság pártját magához vonni.

Ezek után ideiglenes kormányt alakított; Davoust tábornagyot Paris városa főparancsnokává nevezte ki. családjától búcsút vőn s június 12-dikén reggel a fővárost odahagyván, seregéhez sietett.

Wellington jobb szárnya Hill tábornok alatt a Gent és Ath közötti vonalon tanyázott; bal szárnya az Oraniai herczeg alatt Brüssel és Mons közt állt, míg a tartalék Brüsselben s a környékebeli helységeken volt beszállásolva.

Blüchernek 110,000 emberből álló serege négy hadosztályra oszlott: Ziethen Charleroiban, Pirch Namurban, Thielemann Lineyben, Bülow pedig Lüttichben volt elhelyezve, mely vonal a Sambre folyó hosszában

lefelé egész Hámig s innét a Maas folyóra Dinan- és Rochefortig húzódott. A szélső jobb szárnyat Ziethen, a szélső balt pedig Pirch képezte.

Május 20-dikán a két fővezér Brüsszelben összejött s itt elhatározták, hogy ha Napóleon június 15-ikeig támadást nem intéz, úgy ők jelen állásukban Valenciennes felé nyomulnak; ha pedig Napóleon támadólag lép fel, akkor Blücher Sambre felé, Wellington pedig Nivelles körül pontosítja össze seregeit.

Napóleon a szövetségeseket megelőzte s bár a már részletesen elősorolt egyes csapatok kiküldése által serege 110,000 emberre olvadt: mégis eltökélte, hogy támadólag fog fellépni. Terve az volt, hogy gyors menetekben egyenesen azon pontra tör, hol a két szövetséges vezér seregeinek előőrsei összeérnek s itt t. i. Philippeville- és Maubeugehél közbe tolakodva, az ellenséges csapatokat egymástól elszakítja s jobbra kanyarodván, először Biücherre ront, ezt teljesen szétveri, azután Wellingtont a tengerre üzi.

E terv szerint Napóleon személyesen seregéhez ment s ott június 13-dikán megérkezvén, azt rögtön megindította. 14-dikén Philippevillet s Maubeuget elérte, 15-dikén reggel a Sambre folyamára vonult s innét a 3-dik hadtest Vandomme, a 4-ik Gérard, a 6-ik Mouton s a testőrség Mortier parancsa alatt, valamint Milhaud és Domont lovas hadosztályai a császár személyes vezérlete alatt egyesülve, Charleroira nyomultak.

A bal szárnyon Reille a 2-dik, Erlon pedig az 1-ő hadtesttel Marchiennes au pont felé tartott. Ezeket' mint főparancsnok, Ney tábornagy vezérelte.

Napóleon már 15-ikén Charleroiban Ziethent megtámadta s nagy veszteséggel Fleurusre visszavonulni kényszeríté. Ney Wellingtonnak az Oraniai herceg alatt álló előcsapatait Fresnesnél szintén megtámadta s Quatrebrasra visszaverte, de üldözőbe nem vette minek folytán a francia jobb szárny 15-dikén este Fleurusnál és Charlesnél, a bal pedig Fresnesnél és Gosseliernél állott.

Blücher midőn előőrsei 14-ikén reggel a francia seregek mozdulatairól jelentést tettek, Thielemann és Pirch tábornokoknak rögtön parancsot adott, hogy hadtesteiket Mazy és Namur felé vezessék, Bülownak pedig, hogy Hanutre induljon. Midőn azután Napóleon mint már láttuk, 15-dikén támadást intézett, akkor Blücher Bülow hadtestét Gembloxra rendelte, de Bülow a parancsot csak 16-dikán dél tájban vévén, annak meg nem felelhetett s minthogy e napon már csak Souvenirig érkezett, a csata nélküle folyt le.

Wellington Ziethen által a francziák támadásáról értesülvén, 15-dikén Brüssel és Nivelles közé vezette seregét. Quatrebras e napon még nem volt megszállva s így ha Ney még azon este e helyig elérkezik, betolhatja magát Wellington és Blücher közé, a mi a háború további folyamára igen nagy befolyással lett volna.

Június 16-ikán hajnalban az Oraniai herceg már Perpoucher tábornok által Quatrebrast elfoglaltatta. Ziethen ugyané napon Sombrefre ment s minthogy Thielemann és Pirch hadtestei mindeddig meg nem érkeztek, Biticher a hátrálást folytatni akarta, de tábor-kari főnöke Gneesenau kijelenté, hogy a namur-nivel-lesi országutat minden áron hatalmukban kell tartamok s ennek folytán elhatározott, hogy Ziethen az említett hadtestek megérkeztéig St. Arnand-la-Haye és Ligny falvakat tartani igyekezzék.

Napóleon Fleurusról az előnyomulásra csak 9 óra-kor adott parancsot s terve szerint, mely a két ellen-séges had elválasztására czélt, legelőbb is a poroszok jobb szárnyát támadtatta meg.

Gérard a 4-dik hadtesttel Lignyre, Vandomme a 3-dikkal St. Arnaud-la-Hayre rohant; Neynek Napóleon parancsot küldött, hogy Quatrebrast támadja meg s azután Breyre nyomuljon, mely mozdulatok által Blücher jobb szárnyát tökéletesen be akarta hálózni.

Ezalatt azonban Ligny alatt Pirch is megérkezett; Thielemant pedig, kinek Namurról előnyomuló seregéből még csak az előcsapatok mutatkoztak, Payol és Etelmann lovas csapatai tartották fel.

St. Arnaudot és Lignyt a poroszok makacsul tartották s kétszer veretvén ki, kétszer visszafoglalták, míg végre Ney, ki Napóleon parancsát — minthogy Wellington Quatrebrasra mindig új meg új csapatokat

Küldött — nem teljesíthető: a testőrséggel most Blücher középhadán rontott keresztül, mi által a poroszok visszahúzódni s a csatátért a francziáknak átadni kényyszerültek.

A beállott est a csatának véget vetett; Napóleon győzött, de Blücher hadát nem semmisítette meg; mi pedig okvetlenül szükséges volt, ha másnap Wellingtonnak már öszpontosított seregét is le akarta győzni.

Hogy e csata nem volt döntő eredményű s a francia fegyverek nem arattak teljes sikert, annak csupán Ney volt az oka, ki 15-dikén, beelégedve azzal, hogy az angol előőrseket Fresnesből kiűzte a quatrebrasi állást — mely pedig stratégiai pont volt, minthogy ott a Nivellesre és Brüsselbe vezető főutak összefolynak — elfoglalni minden áron nem törekedett. Ha Ney még 15-dikén este Quatrebrast beveszi; úgy 16-ikán Erlon hadtestét mindenesetre Napóleon rendelkezésére bocsáthatja, míg Reille hadteste elég erős lett volna arra, hogy az Oraniai herczegnek Quatrebras ellen intézett támadásait visszaverje.

Napóleon Blücher üldözésére Grouchy tábornagyot küldte 30,000 emberrel, de csak 17-dikén a késő délelőtti órákban, miből azután azon nagy hiba keletkezett, hogy Grouchy a Blücher nyomát eltévesztette s nem arra, a merre ez hátrált, hanem egészen más irányban indult utána. Grouchy t. i. azt vélte, hogy a porosz sereg a Maas vize felé vonóit s Namurnak vette útját,

Blücher pedig azon levén, hogy minélelőbb s minden áron Wellingtonal egyesülhetvén, neki segítségére mehessen: ezalatt Vavre felé húzódott.

Grouchy tehát Blüchert egészen eltévesztette s miután 17-ikén az egész napon át hiába kereste volna, 18-dikán jutott csak tudomására, hogy a porosz sereg Vavre felé hátrált. Most rögtön utána indult, de már késő, mert Blüchert többé nem akadályozhatta abban, hogy 18-dikán a watterlói ütközetben részt vegyen, maga pedig 30,000 embernyi seregével ez Ütközetről egészen elmaradt.

Napoleon Neynek parancsot küldött, hogy Quatrebrast minden áron elfoglalja s 17-ikén reggel serege maradékaival maga is megindult, hogy neki segítséget vigyen. Ney a parancs folytán hadtesteit még ugyanaz napon a nevezett falu felé vezette, de midőn odaérkezett, a helyet elhagyottan s üresen találta. Wellington tudniillik, midőn Blücher öt tudósítá, hogy Vavre felé húzódik, ott 17-én este seregét őszpontosítja s 18-án kész lesz az angolokat egész erejével segíteni Wellington, mondjuk, erre 17-dikén reggel Quatrebrast odahagyta s Mont St. Jean felé vonult, hol az állodást magának már előre kiszemelte volt.

Mont St. Jeannál azon pont, hol a Nivelles és Charles felől jövő két országút összefut, képezte Wellington csataállodásának közepét. Délnek, vagyis a francia sereg felé irányzott részé ezen állodásnak azon

vonalon esett, mely a magas partokon Ohaineről Braine l'Allendra húzódik s a védelemre különösen kedvező. E partozatot, valamint az előtte fekvő falvakat: Merbebrinet, Braine Fallendot s a goumonti kastélyt a jobb oldalon, Haye Sainte nevű majort a közepén s Papelotte, LaHay és Smohaine majorokat a bal oldalon az angol sereg szintén megszállva tartotta, míg tartalékja a magaslatok éjszaki lejtőjét foglalta el s ép úgy a jobb, mint a bal szárnyon erős ágyúütegek voltak összpontosítva..

Wellingtonnak összes ereje, miután az Oraniai herceget 16,000 emberrel Halira küldte, hogy csatavesztés esetén a tengerrel az összeköttetést fentartsa: 70,000 ember- s 150 ágyúból állt.

Napóleon serege is, midőn Grouchy 30,000 emberrel Blücher után küldte legfelebb 75 ezerből állt, de ágyúinak száma 200-ra rúgott.

A francia sereg a következő rendben volt elhelyezve: a charleroi-i országúttól keletnek, a Beile Alliance majortól egész a papelottei majorig, a csatavonaljobb szárnyát Erlon hadteste képezte, mely mögött Milhaud és Lefèvre lovas osztályai állottak. A bal szárnyat Belle Alliancetól nyugotnak, egész a goumonti kastélyig, Reille hadteste foglalta el, míg hátmögét Kellermann lovas osztálya tartotta. A főtartalék, melyet Monton tábornok alatt a 6-dik hadtest, a testőrség s Damont és Subervic lovas hadosztályai képeztek, a

charleroi-i országúton s mellette jobbra és balra volt elhelyezve.

Napóleonnak sietnie s már haj halban kellett volna Wellington ellen a támadást megkezdenie, hogy, míg Bliicher seregének egyik vagy másik része a csatára érkezik, addig az angol *fővezér* már vissza legyen verve; de ő, bár hadtesteik már a megelőző napon foglalták el a fenn leírt állodást, megfoghatlanul csak dél tájban 11½ órakor kezdett támadni.

Mélyen gondolatokba merülten állott órákon át, vagy lovagolt idestova saját és az ellen állodását szemlélve, a nélkül hogy az ütközet megnyitására határozott paranesot adott volna. — Talán a balsors nyomta el előre lelkét, hogy a drága időt ily hasztalanul fecsérelje -----

11 óra tájban végre a francziák bal szárnyán az ágyak megszólaltak s legelőbb is Reille tábornok a goumonti kastélyt támadta meg, melyet az ellenfél makacsul védett. A csata itt változó szerencsével folyt, A csapatok mindkét részről egyik a másik után nyomultak előre, míg végre már majdnem az összes erő fel volt használva a nélkül, hogy vagy az egyik vagy a másik fél határozott eredményt ért volna.

A jobb szárnyon Ney tábornagy csak 1 óra után kezdte meg a támadást Papelotte és La Haye majorok s a magasan fekvő smohainei házak ellen. Ezt azonban

a hidegvérű angol gyalogság véresen visszaverte, a hátúji felállított s az egész téren úrkodó ütegek jól irányzott lövései megtizedelték s végre 16 angol lovas század a már megfordult francia gyalogságot arcban s oldalban egyszerre rohanván meg, a legnagyobb rendtelenségben hátrálni kényszerítette. De később Milhaud és Domont francia tábornokok az angol lovaságot elverték, mire Ney és Erlon hadtest-parancsnokoknak délutáni 3 órakor csapataikat első állodásukban ismét rendbe szedniök sikerült.

Ezen hadtest a francziák jobb szárnyán teljesen meg volt zavarva. Reille hadteste a goumonti kastély körül szintén csak jelentéktelen előnyöket bírt kivívni s bár az épületeket és a közel fekvő parkot be is vette, a magaslatokon nem volt képes előre nyomulni.

Napóleon, midőn jelentést kapott, hogy a jobb oldalról porosz csapatok közelednek, belátván, miszerint a válságot most már okvetlenül elő kell idéznie: összes lovasságát elővette, a középhad irányában és a charlerooi országúton Haye Sainteig nyomult s még a magaslatokon álló angol ütegeket is elfoglalta; de most a skót testőrség, mely eddig az északi lejtőn tartalékban állt s a földön fekvve rejtve volt, egyszer csak talpra kelt, az előrúgtató francia lovasságot 50 lépésnyiről sortűzzel fogadta, mire ez megfordulván, a legnagyobb rendtelenségben megszaladt.

Erre Ney tábornagy a Kellermann tábornok vezér-

léte alatt álló lovas testőrséget, mint utolsó lovas tartalékot, küldte előre. Ezek szintén Haye-Sainteig nyomultak, a francia útegek meg utánuk jövéen, rémítő tüzelés közben a major körül állandást foglalniok sikerült, honnét a Merbe Braine felől d'Ohainig vezető országútra előre haladtak.

Délután 5 órakor Wellington már végső kétségbeeséssel védte magát; serege ezalatt 70,000 emberről 35,000-re olvadt. A francia csapatok is — a gyalog testőrség kivételével — már mind megfordultak a csatán, s halálig ki voltak fáradva, a midőn egyszer csak Bülow porosz tábornok hadteste előtör s a frichermonti kastélyra s Ney jobb oldalára rohan.

Ney erre seregével jobbra szöget formált s arezagban és oldalt egyaránt védelmezte magát; de hiába, mert a poroszok oly dühösen támadtak s Bülow összes ütegei oly hevesen tüzeltek: hogy a francziák sorai megzavarodván, Planchenois felé kezdtek hátrálni.

Hetedfél órakor Napóleon már vesztét látta; de még a végső kísérletet is meg akarván tenni, a testőrséget indította előre. Ez hideg elszántsággal lépett a csataterre, győzni, vagy ha nem, hát halni. Gharleroi és Nivelles közt nyomulván élő, tért nyert s az angolokat a Mont St. Jeanra szorította. Most azonban — ép 7 órakor — Blücher érkezett összes erejével a csatára s a d'ohaini úton előrontó tüzérsége s lovassága a hősie, de csekély számú francia testőrséget rögtön tönkre

tette. Ez azonban ha győzni nem tud, halni akar, megáll a csatatéren s a megadási felszólításra azzal felel: „*La garde meurt, mais elle ne se rend pas!*”

A francia sereg jobb szárnya meg volt törve; közhadán az ellenség keresztül rontott; hátban Plán eh enois falunál Bülow, szemben Belle Alliancenál Blücher állott s már a bal szárny is Hougomontnál (vagyis helyesebben: de Goumontnál) hátrált. Az egész sereg eleinte lassan vonult vissza, míg végre mindig tetemesebb erő által szorítatva, rendetlen futásnak eredt. Napóleon saját személyét alig volt képes az üldöző porosz lovaság elöl megmenteni; seregének összes podgyásza s az ágyúütegek mind az ellenség kezébe kerültek.

A szövetségesek győzelme döntő volt. Napóleon 21-dikén Parisba visszatért s fia számára a trónról lelépett. A kormányt egy ideiglenes testület vette át, mely a sereg *fővezérévé* Grouchy tábornagyot nevezte ki.

Grouchy Soissons-nál a watterlooi ütközetből menekült seregromjait, melyek mintegy 20,000emberből álltak, öszpoiitosította; ráig Soult tábornagy 30 ezernyi újonnan alakított seregével szintén hozzá csatlakozván, az Áisne folyó vonalát akarta tartani; de Wellington és Blücher előnyomulásukban félre tértek, az Oise folyón lefelé vonultak s Compiègne, St. Mayence és Oreilnéi átkelven, a francia sereg oldaléka ellen intézték hadászataikat, minek folytán Grouchy, ki magát az ellenálásra gyengének érezte, Parisra húzódott vissza.

Blücher és Wellington Grouchy-t követték s június 29-dikén a Szajna jobb oldalán a főváros előtt állottak.

Július 3-ikán a Szajna bal partján még egy heves, de rövid összeütközés történt, mely után Grouchy és Soult megadták magukat, de oly feltétel alatt, hogy a francia sereg bántatlanul a Loire folyóra húzódhassék. E feltételt a szövetségesek elfogadták, mire a francia sereg csakugyan a Loire vizére vonult, hol Macdonald tábornagy némi nehézségek elintézése után XVIII. Lajos nevében átvette, a szövetséges porosz és angol sereg pedig másodszor is Parisba bevonult.

A megszállott francia várak kevés kivétellel csakhamar megadták magukat, míg azok, melyek ezt nem tették, szeptember végéig mind bevételtek, a mikor már a háború minden ponton megszűnt.

November 20-dikán (1815) XVIII. Lajossal a második párisi béke kötöttetett s Napóleon dynastiája a francia tróntól mindenkorra megfosztatott. Napóleon maga az angolok foglyává lön, kik őt Szt. Ilona szigetére vitették, hol 6 évi magányos élet s számtalan testi és lelki szenvedés után, 1821. év május 5-dikén meghalt.

A szövetséges fejedelmek ezután, az angol király kivételével, az úgynevezett *szent frigy*-et kötötték, mely az európai népek és kormányok sorsát egy félszázadig vezette.

(Vége az I. kötetnek.)

Sajtó hibák az I-ső kötetben.

194 lap felülről 9 és 10-ik sor: „Wolkersdorf és Lányi pedig lassan”
helyett olvasd: „Wolkrrsdorf irányában lassan” sat.

190 lap leülről 9-ik sor „26-dikún” helyett „5-én.”

220 „ alulról 12-ik „ „Catalincourt” helyett „Cnalalneoart.”

212 „ „ 7-ik „ „Bolrtusk.” helyett „Bobruisk.”